

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08612

EYNER FUN A SAKH

S. Mitzmacher

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. מי צמא כער

*

איינער פון א סך

אויטאָביאָגראַפישע נאָטיצן
פון א ליטעראַרישן בעל־חלומות

ש.מ.צ.מ.א.כ.ח.כ

איינער
פון
אוסק

פארלאג
י.ל.פרץ
ישראל

1970

S. MITZMACHER
AYNER FUN A SACH

I. L. Peretz Publishing House
31, Allenby str., Tel-Aviv

ש. מיצמאכער
אינער פון א סך

פארלאג י. ל. פרץ, רח' אלנבי 31, תל-אביב

נדפס בישראל תשל"א
Printed in Israel 1970

נדפס בקואופרטיב עובדי הדפוס הכללי בע"מ, תל-אביב

פֿאַר מײן מאַמע און שוועסטערס,
אומגעבראַכטע דורך די היטלעריסטישע באַרבאַרן
אַ מ צ ב ה

קאפיטל איינס

כפי איך געדענק געוויסע מאמענטן פון מיין קינדהייט, בין איך מסתם געבוירן געווארן פריער ווי אין 1912. ווען מייע עלטערן האבן מיט יארן שפעטער געלאזט מיך אריינשרייבן אין די מעט-ריקע-ביכער, בין איך שוין געווען א דערוואקסן יינגל. מען האט ביי אונדז נישט מדקדק געווען אויף אזעלכע גענויקייטן... עלעהיי מען וועט דעם בן-יחיד רופן צו מיליטערי-דינסט, ווען ער וועט שוין זיין א מער רייפער מאנספערשוין. און אפשר וועט גאט העלפן מען וועט דווקא אים פארגעסן און אין גאנצן נישט רופן צו דער פרי-סטוטווע.

בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האט אונדזער משפחה אויס-געוואנדערט פון אזשארעו און זיך באזעצט אין אפט. אין מיין זכרון זענען ביז היינט נאך פארבליבן אייניקע שרעקבילדער פון יענער קריטישער צייט. די מורא פון די שטעטלידיקע תושבים פאר די רוסישע קאזאקן, זייער אויפפראלן מיט געוואלד די טיר פון אונדזער דירה, די פייער-פלאמען וואס האבן ווי רויטע ליילעכער ארומגע-הילט די הילצערנע הייזקעס, וואס די נקמה-דורשטיקע דייטשן האבן אפטרעטנדיק אונטערגעצונדן. באזונדעס האב איך נישט פארגעסן דאס בילד ווי מיר האבן מיט אונדזער ארעם געפעק זיך אריבער-געשיפלט דורך דער ווייסל צום אנדערן ברעג. מיר האבן דעמאלט איבערגענעכטיקט אין אנאפאל, אין יידיש רופט מען דאס שטעטל ראכיוו. צומארגנס האבן מיר ווידער גענומען די בעבעכעס אויף די פלייצעס און געלאזט זיך ווייטער אין וועג אריין. מיר האבן נישט פארגעסן מיטצונעמען דעם גראמאפאן מיט דעם שימערירנ-

דיקן, גרינעם הילכער וואָס דער טאַטע האָט מיטגעברענגט, ווען ער איז געקומען צוריק פון אַמעריקע. דאָס איז געווען דער ערשטער גראַמאַפּאָן אין שטעטל. אַפילו די וואַרשאַווסקיס האָבן אָזאָ נישט געהאַט. ווען מען האָט אים אויפגעשפּילט, זענען יידן געשטאַנען הינטערן אַפּענעם פענצטער און באַוונדערט ווי די כלי כישופט אַרויס פון זיך דעם מאַרש וואָס מען שפּילט אויף יידישע חתונות, אַלט־רוסישע לידער און דעם ווינער וואַלס.

צו זעקס יאָר האָט מען מיך געשיקט אין חדר. אַביסל אויפגע־וואַקסן — האָב איך געלערנט אין דער מאַדערניזירטער „מזרחי־שול“. דערנאָך מיט פאַרשפּעטיקונג געענדיקט די פּוילישע „שקאַלע פּאַושעכנע“.

מיין קינדהייט איז ווייט געווען פון צו זיין שפּילעוודיק. טאַטע־מאַמע האָבן ליב געהאַט די קינדער, אָבער צופיל מיט זיי זיך נישט פאַרנומען. געברענגט צו דעם האָט אַוודאי די שטוביקע אַרעמקייט. ווען אַוורעמל דער בעלפּער פּלעגט מיט אַ הילצערן קעסטעלע אָנגע־האַנגען אויפן האַלדז מיטאַגזייט אַוועקגיין ברענגען פאַר די חדר־יינגלעך עפּעס צו עסן, וואָס די זאַרגפעלטיקע מאַמעס האָבן פאַר זיי צוגעגרייט. האָט ער שוין געוואַסט מיך אַרויסצונעמען פון חשבון.

מיין מאַמע האָט אָפּגעשטאַמט פון אַ חזנישער משפּחה. פון איר האָבן די קינדער געירשנט די געבענטשטע נייגונג צו נגינה. אין די יינגערע יאָרן פּלעגט זי מיטזינגען אין כאַר וואָס מיין פעטער, אַ גוטער „נאַטן־פּרעסער“ מיט פעיקייטן פון אַ דיריגענט, האָט אין יענער צייט איינגעשטעלט. בכלל איז אַפט געווען אַ שטאַט מיט מננגים. עס איז אומגעגאַנגען אַ ווערטל: אַפילו די אַפּטער שטיינער קאַנען זינגען. די מאַמע פּלעגט אלע מאַל פאַר אונדז האַרציק אויפ־זינגען די רעפּעטירטע לידער פון א. צונזער, א. רייזען, ח. נ. ביאָ־ליק, מ. ראַזענפּעלד, ד. עדעלשטאַט און אַנדערע. די לידער האָבן

איינער פון א סך

אויף שטענדיק זיך איינגעבירגערט אין דער משפחהס געזאנג-
רעפערטואר...

פון דער מאמען האבן אונדזערע קינדער אויך איבערגענומען
די ליבע צום בוך. יעדעס מאל, ווען זי איז אוועק „טוישן א ביכל“,
האב איך זי באגלייט אין דער ערשטער יידישער ביבליאטעק.
באטראכטנדיק דאס שער-בלעטל און מישנדיק די זייטלעך פון דעם
אהיימגעבראכטן ספר, האבן אין די אויגן זיך געווארפן די אפגע-
שטעמפלטע דריי ווערטער אין גרעסערער, בלאַער שריפט: „שוינט
דאס בוך“. שווער געווען איז יענע צייטן אויסערלעך צו שווינען
דאס בוך, מחמת עס איז צווישן דער ליענערשאפט געגאנגען פון
האנט צו האנט.

ביבליאטעקן האבן אויך עקזיסטירט ביי דעם בונדישן פאראיין
און ביי דער ארגאניזאציע „פועלי-ציון“. ווי דער שטייגער האט
ביי יעדער געזעלשאפטלעכער באוועגונג זיך ארגאניזירט א דראמא-
טישער קרייז. אין אנהויב האט מען אויף דער שטעטלדיקער בינע
אויפגעפירט זאכן פון אַלטן רעפערטואַר, ווי „הערצעלע מיוחס“,
„א מענטש זאל מען זיין“. מיט דער צייט האבן די אמאטארן זיך
באוויזן אין דראמאטישע ווערק פון י. גארדין, פ. הירשביין, ש. אַש,
ה. לייזיק און אַנדערע. פון צייט צו צייט פלעגט צו אונדז אַראַפֿ-
קומען אַ וואַנדער־טרופע און אויפטרעטן מיט פאַרשטעלונגען פון
אַ בעסערער מדרגה. עס האט זיך אויך געטראָפֿן, אַז אידאַ קאַמינסקאַ,
די טורקאָוס, מאַרעווסקי און אונדזער בן עיר מ. ליפּמאַן זאַלן גאַס־
טראַלירן אין אַפּט. דעמאָלט איז אין שטעטל געווען אַ יום־טובּ.
מיינע שוועסטערס, עלטערע פון מיר, האבן אייפערק ליב
געהאַט צו שפּילן טעאַטער. די פּראַבעס האבן אין אונדזער שטוב
אַריינגעברענגט אַ סך דערהויבנקייט און פּרייד.
מיין פאָטער האט אַבער נישט געהאַט קיין געפּיל פאַר שלום־
בית. ער האט אויך נישט איבעריק זיך אויסגעצייכנט מיט אחריות

פאר זיין הויזגעזינט. נישט איינמאל איז דער מאמען דאס הארץ פארלאפן מיט בלוט פון אים. מיר האבן זיך געשעמט פאר לייטן. אבער די עקרת הבית האט אלץ פארגלעט. מיר האבן אויך דעם טאטן אריינגעצויגן אין אונדזערע קולטור-אינטערעסן. בייזיינענדיק אויף די רעפעטיציעס פון גאלדפאדענס מעלאדראמע „בר כוכבא“, האט ער אויסבעסערנדיק אנגעוויזן אויף געוויסע מאמענטן, וואס ער האט געדענקט פון דער צייט, ווען ער האט דאס ערשטע מאל געזען שפילן די פיעסע אין אמעריקע. ער האט פאר די אמא-טארן-שפילער פארגעזונגען בר כוכבאס שבועה, ווייל צווישן די געזאנג-נומערן, וואס דער ווארשעווער אקטיארן-פאראייק האט צו-געשיקט, האבן אויסגעפעלט די גאטן פון דערמאנטן ליד.

אין יאר 1925 האט מיין פאטער שוין צום צווייטן מאל אויס-געוואנדערט קיין קאנאדע. אונדזער מאטעריעלע לאגע האט א ביסל זיך פארבעסערט. דאך זענען מיר געווען אנגעוויזן אויפן טאטנס שטימונגען און קאפריזן. די דערווארטעטע שטיצע איז זעלטן אנגע-קומען אין צייט. אין די ערשטע דרייסיקער יארן, בעת דער עקאנא-מישער קריזיס האט געטראפן אויך א טייל פון דעם סאציאלן שיכט, וועלכער האט פריער נישט געוואסט פון קיין ארעמקייט, האט מיין פאטער נאך זעקס יאר אפזיין אין קאנאדע ווידער באשלאסן זיך אומקערן קיין פוילן. הגם אין יענע יארן האט דער עקאנאמי-שער קריזיס אויך געלאזט זיך פילן אין דער רייכער אמעריקע, דאך איז זיין צוריקרייזע אין לאנד פון מלך אביונס גיטער געווען א גרויסער אומזין. ערשט שפעטער האט מיין פאטער, פנים אל פנים מיט ארעמקייט, חרטה געהאט אויף זיין אומבארעכנטן שריט. נאכן דורכמאכן מיט אונדז צוזאמען א שווערן ווינטער, האט ער צום דריטן מאל אויסגעוואנדערט אין „גאלדענעם לאנד“ אריין און יארן-לאנג נישט געגעבן וועגן זיך צו וויסן.

מיר זענען געבליבן ווי אויפן וואסער. מיין איינציקער אויס-

וועג איז געווען אַוועקצופאַרן אין דער גרויסער שטאַט אַרײַן פאַר־
דינען אויף חיונה. טויזנטער יוגנטלעכע פון דער פראַווינץ זענען
אין יענער צײַט אומגעגאַנגען איבער די וואַרשעווער גאַסן, זוכנדיק
זאָס פאַר אַ באַשעפטיקונג עס זאָל נישט זײַן, אַבי דורכצוקומען
דעם טאַג.

איך געדענק נאָך הײַנט יענע וואַרשעווער פרימאַרגנס. די גרויסע
שטאַט האָט ערשט גענומען זיך וועקן פון שלאָף. דאָס ערשטע
אויפן פלאַך איז געווען קויפן פאַר די אָפגעשפאַרטע לֵעצטע פאַר
גראַשן דעם "ידישן עקספרעס", אַ קוק צו טאָן אין דער אַנאַנסן־
זײַט, וווּ מען נויטיקט זיך אין אַן "אונטערפרעסער" אָדער אַ "האַנט־
נײער". עס האָט אָפט געטראָפן, אַז אין קעשענע האָט אויסגעפעלט
דאָס צענערל. האָט מען דעם צײַטונג־פאַרקויפער געגעבן אַ פינפערל
ער זאָל בלויז דערלויבן אַרױסנעמען עטלעכע אָדרעסן צו פאַרצײ־
כענען. פאַרן מיטן טראַמוויי איז פאַר מיר געווען אַ לוקסוס. ווען
מען איז שוין הענדום־פענדום אָנגעקומען אויפן באַשטימטן אָדרעס,
איז שוין געשטאַנען פאַר דער טיר אַ וואַרטנדיקע רײ פון אַרבעט־
לאַזע. יעדער מיט זײַן האַפענונג ער זאָל "דעם מײסטער אַרײַן אין
אויג".

* * *

אין די ערשטע צוואַנציקער יאָרן בעת מיין פאַטער איז נאָך
געווען אין דער היים — איז ער געווען אַן אײנגייער אין הויז פון
דעם "מורח"־לערער און מוזיק־קענער וואַלפּאָוויטש, דער פאַטער
פון דעם מיט יאָרן שפּעטער באַקאַנטן אַקטיאָר אין וואַרשעווער
"יונג־טעאַטער" נ. וואַלפּאָוויטש. אײנמאַל האָט מיין טאַטע פון דאָרטן
אַהײמגעבראַכט אַן אײנגעבונדענעם קאַמפלעט פון אַ יידיש־ליטעראַ־
רישער צײַטשריפט "דער שטראַל". איך געדענק נישט גענוי, ווען
און וווּ דער זשורנאַל איז אַמאַל דערשינען. עס איז געווען אַ ליכט
אין די אויגן צו בלעטערן דאָס אײנטערעסאַנטע זאַמלבוך. איך האָב

דאָ אַנגעטראָפּן אויף נעמען פון שרייבער, וועמענס פּנימער זענען מיר באַקאַנט געווען פון די פּאַסטקאַרט-בילדער, וועלכע האָבן באַ-צירט די אַנזעעוודיקע וואַנט פון אונדזער אַרעמער דירה. די כתבים האָבן ביי מיר אַרויסגערופּן אַ שטראַם פון געפילן, דערוועקט אין מיר שטימונגען וואָס האָבן זיך געבעטן אַרויסצוברענגען אויפן פּאַפּיר. נישט צו זינדיקן מיט זעלבסט-באַרימעריי, איז דאָס געווען אַן אורשפּרינגלעכער אַפּרוף. טאַלאַנט איז אַבער אין זיין אַנהייבן-דיקער סטאַדיע אַן אויפשפּראַצנדיקע פּלאַנץ, וואָס נויטיקט זיך אין גערטנערס אויפזיכט. אַנדערש קאָן אַ פּלאַנץ זיך נישט צעבליען און וואַקסן.

מיר איז יאָרנלאַנג שווער אַנגעקומען זיך צו באַוווּיזן מיט מיינע ערשטע פּערזן אין דרוק. ערשט אין די מיטעלע דרייסיקער יאָרן האָט מען אַנגענומען מיינס אַ ליד אין דער דעמאָלט נייער ליטעראַרישער וואַכנשריפט „זיבן טעג“. די צייטשריפט איז געווען אַ נאָכפּאלגנדיקער גלגול פון דער פּאַרבאַטענער דורך דער מלוכה-צענזור „ליטעראַרישע טריבונע“. אַרום דער צייטשריפט האָבן זיך גרופּירט יונגע דיכטער און פּראָזאַיקער ווי ב. העלער, מ שולשטיין, מ. קנאַפּהייס, ב. שלעווין, ד. ספּאַרד, י. שפּאַן און אַנדערע. מיט קריטישע און קולטור-פּובליציסטישע אַרבעטן האָבן זיך אויף די שפּאַלטן פון יענער אויסגאַבע געוווּיזן ב. מאַרק, מ. מירסקי, דער שפּעטערדיקער טראַצקיסט י. דויטשער און אַנדערע. בכדי נישט צו פּאַרמישן מיין נאָמען מיט דעם זעלבן נאָמען פון אַ באַקאַנטן אין יענער צייט פּראָזאַיקער, האָט דער רעדאַקטאָר ב. העלער מיר געעצהט אַנצונעמען דעם פּסעוודאָנים ש. צימער.

דער שטאַרקער כּוח המושך צו ליטעראַרישער שפּעפּרישקייט האָט מיך פּאַרפּירט אויף „בלאַנדזשענדיקע“, נישטדאָזיקע וועגן. אין מאַמענטן פון מאַטעריעלער דעפּרעסיע בין איך אַלע מאל געקומען צום אויספּיר, אַז געזינטער וואַלט געווען ווען דאָס פּליען מיינס אין

הימלען וואלט געגאנגען אין פאך מיט פראקטישער הצלחה. איך וואלט דעמאלט נישט געדארפט אזוי אפט לידן הונגער... איך בין אבער נישט פעיק געווען צו זיין א פראקטישער בריה. ווי זאגט דאס ווערטל? דער נגיד טראגט זיין גאט אין קעשענע, דער ארעמאן אין הארצן. איך האב געלעבט אין א וועלט פון דיכטערישע טרוימען. דאס האט מיר געגעבן טרייסט און דערהויבונג.

דער אינערלעכער אומרו, נאך מער די נויט, האט דעם „אומ-פראקטישן לא יצלח“ געצוונגען צו וואנדערן איבער שטעט און שטעטלעך אין פוילן, ווי ווארשע, לאדזש, ווילנע, קראקע, קעלין, טורנע און נאך אנדערע. פון טורנע האט דער אומקוואליפיצירטער שניידער נאך א דורכגעפאלענעם ווינטער-סעזאן זיך אומגעקערט אהיים אין שניי און פראסט, שלעפנדיק זיך פון יישוב צו יישוב, פון דער ארבעט ביי דעם ארעמען שניידער-כאלופניק האב איך אפילו נישט געקאנט אפשפארן אויף רייזע-הוצאות. אין א ווינטער-דערציילונג געשריבן פון דעם דעמאלט יונגן פראזאיקער יוסף סמאליאזש, האב איך, ליענענדיק, ווי אפגעשפיגלט זיך אליין געזען אין די געדיכטע, שטשוטשיגער וועלדער. איך האב געטאפטשעט אין טיפן שניי, אראפשטייגנדיק פון מאל צו מאל פון פארקאוועטן שליטן, אויפצורודערן די געבליטן אין די פארשטיפטע גלידער.

פינף פארטאג זענען מיר ארויסגעפארן פון דאמבראווע, ווו איך האב גענעכטיקט ביי דעם רויטהארקן ייד, וועלכער איז אפט געקומען קיין טורנע זיך שדכנען צו דער פרומער אלמנה ביי וועמען איך האב געהאט מיין קווארטיר. מיר זענען אנגעקומען קיין שטשוטשין מיט זון-אויפגאנג. איך האב נויטיק געזוכט ערגעץ-ווו א ווינקל זיך צו דערווארעמען. אן אויסגעטראטענע סטעזש-קע אין טיפן שניי האט מיך געפירט צו א שטעטלדיקן בית-מדרש. א ווארעמע כוואליע האט א שלאג געטאן אין מיין פאר-גלאזט פנים. מיר איז היימלעכער געווארן. כאטש איך בין לאנג

געווען שוין אפגעפרעמדט פון רעליגיעזן שטייגער, האבן די הארציקע תפילות פון די פרומע מתפללים איצט אויסגעדריקט מיין פאָר-וואַגלט געמיט. אַט אַזוי האָב איך דעמאָלט דורכגעמאַכט מיין וואַג-דער-נסיעה, פון שטשוטשין קיין סטאַפּניץ, ווייטער קיין סטאַשעוו, פון דאָרט קיין באַגריע, דערנאָך קיין איזאַנסק, ביז איך בין קוים מיט צרות אָנגעקומען אַהיים. אין שטוב האָט מיך אַרומגענומען אַ ליבע וואַרעמקייט. גראַד האָט אין יענעם טאָג גישט אויסגע-פעלט קיין קוילן אָנצוהייצן דעם אויוון. נאָך וואַרעמער איז מיר געווען צווישן אייגענע, באַזונדערס ווען איך בין צוריק אַהיימגע-קומען פון אזא לאַנגן, אומנחתדיקן אַפּוויץ אין דער פרעמד.

* * *

אומעטום איז מיר באַשערט געווען צו זיין אַליין, נישט מחמת איך האָב, חלילה, געווייכט פון מענטשן. די אַרעמע דאַליע האָט מיך צוגעלייגט, געמאַכט מיך פאָר אַ בושת פנים און נישט געלאָזט מיך אויפהייבן דעם קאַפּ. מיינע באַקאַנטשאַפטן מיט מענטשן האָבן אַלע מאָל אין אָנהויב אויסגעזען צו זיין גאַנץ אינטערעסאַנט און גאַנץ דערפאַלגרייך. צום באַדויערן האָבן זיי לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. בעת דעם היטלעריסטישן אָנפאַל אויף פוילן האָב איך זיך געפונען אין וואַרשע. אויף דזשעלגע גאַס האָב איך זיך אויסבאַהאַלטן פון כסדרדיקער באַמבאַרדירונג אין אַ קעלער, צוזאַמען מיט צוויי שוועסטערס, טאַקע צופעליקע באַקאַנטע. מיר האָבן אין דער פינצ-טערניש דורכגעלעבט טעג פון שרעק, גרויל און הונגער. אַלע האָבן מיר זיך געשפּייזט מיט אוגערקעס וואָס איך האָב אונטערן געדיכטן אַרטילעריע-פייער מיט נסים אָנגעבראַכט פון ערגעץ אַ באַמבאַר-דירטער קאַנסערווין-פאַבריק אַרום ניוקע גאַס. אומקערנדיק זיך מיט צוויי שווערע פּושקעס אויף די אַקסל אונטער אַ האַגל פון שראַפּנעלן, האָב איך אויפן וועג באַמערקט, ווי הונגעריקע מענטשן פאַרקען זיך אַרום אַ פּערדישן פּגו, שניידנדיק פון אים שטיקער פלייש.

דורכלעבנדיק די ערשטע גרויל-טעג פון דער דייטשער אַקופאַציע, האָב איך באַשלאָסן צו פאַרלאָזן וואַרשע און שוואַרצן די גרענעץ. ווי אַנדערע פּליטים בין איך אַוועק צו דער פּראַגער בריק. איינע פון די שוועסטערס איז גערן געווען צו טיילן מיין גורל. איך האָב אָבער דעמאָלט, אפשר אויס איינגליבע, נישט געהאַט קיין חשק צו נעמען אויף זיך אַזאַ אַחריות. מיליטערישע שופּאַס האָבן שטרענג באַוואַכט אַלע וועגן. ווי אַזוי מיר האָט זיך איינגעגליבן זיי אויסצומיידן, איז נישט צו פאַרשטיין. די היטלעריסטישע אויסוואַרפן האָבן אַראַפּגענומען פון וועג פיל יידן אויף וועלכע דער אונטער-העלפּער, אַ פּאָליאַק, האָט אַנגעוויזן און זיי איינגעשפּאַנט אין כל עבודת פרך, ווי גראַבן בלאַטע מיט די הוילע הענט, טראַגן שטיינער פון אַרט צו אַרט און אַנדערע מאַטעריענדיקע אַרבעטן. אויפן סכּנות-פולן מהלך צו דער סאָויעטישער גרענעץ האָט מען אויך געזען פיל יידישע פרויען. זיי זענען אויסגעשטאַנען ברוטאַלע אונטערזוך-כונגען, ווייטיק און שאַנד. געווען מענער, וואָס האָבן אין בהלה פאַר-לאָזט ווייב און קינד, ווייל יענע האָבן מורא געהאַט איינצושטעלן דאָס לעבן.

אין ביאָליסטאָק האָבן די פּליטים ערשט פרייער אַפּגעאַטעמט. דער הייטערדיקער טומל, די אויפמונטערנדיקע מוזיק אויף די גאַסן האָבן אויף אַ ווייל אַפּגערוקט אין אַ זייט די זאַרג וועגן געפינען ערגעץ אַ ווינקל וווּ אַנצושפּאַרן דעם קאַפּ. נאָכן אַפּוואַלגערן זיך עטלעכע נעכט אין אַ ביאָליסטאַקער בית-המדרש, האָב איך באַשלאָסן זיך צו פאַרשרייבן אויף אַרבעט וווּ עס זאָל נישט זיין. אַז מען האָט נישט וואָס צו פאַרלירן מוז מען אַליץ פּרובירן. צו מאַרגנס איז אויף דער סטאַנציע שוין געשטאַנען גרייט אַן עשאַלאָן אַפּצופירן טויזנטער פּליטים טיף אין רוסלאַנד.

קאפיטל צוויי

אין ביאליסטאק האָט אין יענער צייט זיך גענומען פאַרמירן אַ ליטעראַרישע גרופע. אַ טייל פון די מיטאַרבעטער אין „ביאליס-טאַקער שטערן“ האָבן איך געקענט פון וואַרשע. פון מאַסקווע איז אַראָפּגעקומען אַ שרייבער-ברייגאַדע צו באַגריסן און אַנצובינדן שפּעערישן קאַנטאַקט מיט די יידישע דיכטער און שרייבער אַהער-געקומענע פון יענער זייט גרענעץ. מיר איז שפּעטער אויסגעקומען בייצוויין אויף שפּעערישע אַוונטן, איינגעאַרדנטע לכבוד היימישע שרייבערס, וועלכע זענען געקומען אין געסט קיין מאַסקווע. דערווייל זענען מיר אַנגעקומען קיין אַרשע. פון דאָרט האָט מען מיך און נאָך עטלעכע פּוילישע פּליטים אָפּטראַנספּאָרטירט אין אַ דאָרפישן סאַוכאַז. מען זאָגט: וווּ עס בילן הינט דאָרט איז אַ יישוב. נאָר דאָ האָבן איך אָפּילו קיין הינט נישט געזען פאַר די אויגן. מיר איז אין דעם פאַרוואַרפענעם דערפל געווען שטאַרק אומעטיק. דאָכט זיך מער ווי אומעטום האָט דאָ די גרויע, צעהוי-קערטע לאַנדשאַפט טיפיש אָפּגעשפּיגלט די וויסרוסישע בידע. דער מכלומרשטער ספּירט-זאַוואַד, וווּ איך און נאָך דריי פּליטים האָבן געזאַלט זיין באַשעפּטיקט, איז געווען אַן אָפּגעשטעלטע כלי. קיין אַרבעטער האָט מען נישט געזען פאַר די אויגן. בלויז דער „זאַ-וויעדווישטשע“, האָט זיך דאָ לפנים וועגן אַרומגעפאַרקעט. נאָך עטלעכע טעג האָבן איך זיך צוריק אומגעקערט אין שטאַט. איך האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף יענער שוואַרצחנעוודיקער פּרוי, וועל-כע איז געשטאַנען און גערעדט מיט מיר נעבן לאַסט-אויטאַ בעת מיר זענען אַקאַרשט אַנגעקומען פון וועג. זי האָט מיך,

א פארווארלאזטן פון לאנגן געװנד, אריינגענומען צו זיך אין הויז און מיר געהאלפן מיט אלעם נויטיקן. פון איר אויסגעמלעכער באציונג צו מיר האב איך מיט דער צייט ארויסגעפילט עפעס מער ווי פשוטע פריינדשאפט. ווען איך בין שפעטער אוועק זיך לערנען אין מאַסקווע, איז זי, דורכברעכנדיק אלע שוועריקייטן, געקומען מיך באַזוכן.

קיין מאַסקווע האָט מיך געצויגן דער גרעסערער, יידישער קולטור־צענטער. איך האָב געוואוסט, אַז בירגער פון צווייטער קאָטעגאָריע, צו וועלכער די ביעזשענצעס זענען געווען פאַררעכנט לויט אַ באַזונדערן פאַראַגראַף, איז נישט דערלויבט צו וווינען אין די צענטראַלע שטעט פון סאָויעט־רוסלאַנד, אויסער מען ווערט דאָרט אָנגענומען אין אַ לערן־אַנשטאַלט. די ספּראַווקע אויף צו פאַרן אָפּגעבן עקזאַמען איז מיר שווער אָנגעקומען. די סיבה — מען קאָן נישט באַפּרייען פון דער אַרבעט. נישט געקוקט אויף אלע שוועריקייטן, האָב איך באַקומען אַ קאַמאַנדיראַווקע צו פאַרן קיין מאַסקווע.

פאַרשטייט זיך, אַז אַן דער סאָויעטישער בירגערשאַפט וואָלט אַדמיניסטראַטיוו אוממעגלעך געווען זיך אויפצוהאַלטן אין דער גרויסער שטאָט. אין יענער צייט האָבן מאַסן פּליטים זיך צוריק־געהאַלטן פון אַרויסנעמען סאָויעטישע פּאַספּאָרטן. דער רוב פון זיי איז נישט גרייט געווען צו פאַרבינדן זייער גורל מיט דעם לאַנד פון נייער באַזעסנקייט. דאָס איז געווען איינע פון די סיבות פאַר־וואָס מען האָט טויזנטער יידן, און אויך פּאָליאַקן, פאַרשיקט אין ווייט־פאַרוואַרפענע געגנטן. ווי מאַטערנדיק דאָס לעבן זאָל נישט האָבן געווען אין די קאַלטע וויסענשיסן, איז די פאַרשיקונג זיי אויסגעפאַלן לטובה.

דער שכל הישר האָט אונטערגעזאָגט, אַז נאָכן קריג וועט דער ענין פּליטים געלייזט ווערן דורך די פאַראַינטערעסירטע מלוכות.

שטיצנדיק זיך אויף דעם, האָב איך לענגער נישט געטראַכט און אַרויסגענומען אַ סאָויעטישן פּאַספּאָרט.

אַריבערטעטנדיק די פּויליש-סאָויעטישע גרענעץ, איז מײן ערשטער געדאַנק געווען אויסצונען די מעגלעכקייט פאַר בילדונג, וואָס יעדער איינער אין סאָויעט-רוסלאַנד קאָן דערגרייכן, אויב ער האָט נאָר חשק זיך צו לערנען. איך האָב זיך געטראַכט: איצט וועט מקוים ווערן מײן לעבנס-טרוים. צום באַדויערן האָבן אין יאָר 1939 שוין מער נישט עקזיסטירט אין סאָויעט-רוסלאַנד קיין יידישע לערן-אַנשטאַלן, שוין אָפּגערעדט פון די פּריערדיקע קאַטעדראַס פאַר ליטעראַטור, שפּראַך-וויסנשאַפט און קונסט. אין קיעוו איז אין יענע טעג נאָך געווען אַ קאַבינעט פאַר יונגע שרייבערס. דאָס איז געווען אַ קליינער איבערבלייב פון אַ ברייט-פאַרצוווייגטער קולטור-באַוועגונג, וואָס האָט אין די האַלב-דרייסיקער יאָרן דער-גרייכט איר העכסטן אויפבלי. אין קאַבינעט פאַר יונגע שרייבער זענען צווישן אַנדערע געווען פאַרטראַטן דער קולטור-טוער מיזשע-ריצקי, דער דיכטער מ. האַרצמאַן און א. גאַנטאַר — אַ פּיינער ליריקער, וועלכער לעבט איצט אין מאַסקווע. צו זיי האָב איך גאַנץ אָפט געשיקט מײנע חבורים אויף קאַנסולטאַציע.

* * *

אין דער מינסקער טאַג-צייטונג „אַקטיאַבער“ האָב איך איין מאַל אָנגעטראַפּן אויף אַן אָנזעעוודיקער מעלדונג, אַז די יידישע דראַמאַטישע סטודיע ביים מאַסקווער מלוכה-טעאַטער נעמט אַן אַביטוריענטן צום נייעם לערן-יאָר. איך בין זיכער געווען, אַז אוי-סער סצענישער מייסטערשאַפט לערנט מען אין דער סטודיע אויך ליטעראַטור. וואָס שייך טעאַטער — האָב איך זיך איינגערעדט — ווייס איך אויך ווי מען עסט דאָס... איך האָב זיך באַקענט מיט די עקזאַמיניר-באַדינגונגען פון דער סטודיע, זיי האָבן אויסגעוויזן צו

זיין פאר מיר נישט שווער. אויף מיין ווענדונג וועגן צושטעלן זיך צום עקזאמען, האט דער דירעקטאר פון דער סטודיע, מ. בעלענקי, אין א בריוו געלאזט מיר וויסן, ווען די אויפנעם-עקזאמענס וועלן פארקומען.

צו די אויפנעם-עקזאמענס האט זיך צוגעשטעלט א גאנץ גרויסע צאל יוגנטלעכע פון די מערב-געביטן און אויך געבוירענע אין סאָ-וועט-רוסלאַנד. אַ טייל פון די לעצטע איז געווען אינגאנצן אָפגע-פרעמדט פון דער יידישער שפראך. זיי האָבן ערשט געדאַרפט זי לערנען אין רוסישער טראַנסקריפציע. אָנגעפירט מיט דער סטודיע האָט דער גרויסער שוישפילער ש. מיכאַעלס.

אויף סטאַליעשניקאָוו-פּערעולאַק זענען צו די בחינות אַרויפ-געקומען באַקאַנטע יידישע שרייבערס זען מיט וואָס די קומענדיקע אַקטיאָרן באַווייזן זיך. שטאַרק אויסגענומען האָט די יונגישקע עטעלע קאָווענסקי, אַן אַבסאָלווענטין פון אַ יידישער שול אין גראַד-נע. זי האָט זיך אויסגעצייכנט אין רעציטירן פּרזעס „די פרומע קאַץ“. באַוונדערס אויסגעטיילט האָט זיך רחלע סקידעלסקאַ פון ווילנע, וועלכע האָט פון פריער שוין געשפילט יידיש טעאַטער אין אַ וואַנדער-טרופע. מיכאַעלס האָט זיי ביידע גענומען, ווי מען זאָגט, אונטער זיינע פליגל און נאָך אַ קורצער צייט זיי צוקאַפּטירט צום הויפּט-אַנסאַמבל פון מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער.

ווען מען האָט מיך אויפגענומען צום עקזאמען, בין איך אומ-זיכער אויפגעטראָטן אויף דער קליינער בינע און זיך אַנטשולדיקט וואָס איז בין נישט צוגעגרייט אין אַקטיאָרישער מייסטערשאַפט. אויב מיגלעך, וואָלט איך פאַרגעלייענט איינס פון מיינע שרייבע-רישע פּרוּוון. די זשורי האָט מסכים געווען. ווי נאָר איך האָב דורכ-געלייענט עטלעכע פון מיינע פאַרבענקטע פּערזון, האָב איך זיך פּלוצעם צעוויינט. דאָס איז געווען אַ היסטערישער אויסברוך וואָס איז געקומען נאָך פיל אָנגעזאַמלטע ביטערע איבערלעבונגען, דורכ-

געטראגענע בשתיקה. איך גלויב, אז אלע בייזנדיקע האָבן דעמאָלט פאַרשטאַנען די סיבה פון מיין אינעווייניקסטן צוזאַמענברוך. מיכאַעלס האָט גלייך זיך אויפגעהויבן פון זיין זיצאַרט און צוגעגאַנגען נעענטער צו דער בינע. ער האָט מיט אַ באַרויקנדיקן טאָן מיר פאַרגעלייגט צו מאַכן עטלעכע פּלאַסטישע באַוועגונגען אונטער די מוזיק־קלאַנגען, וואָס דער פּיאַניסט האָט גלייך אויפגעשפּילט אויף דער פּיאַנע. איך האָב מיט עטלעכע באַוועגונגען שטום נאַכגעפּאַלגט דעם געמיטלעכן טאַקט פון דער מוזיק. קיין געוואָלדיקע אַקטיאָרישע ווערווע האָט מיכאַעלס אין מיינע ריטמישע תנועות זיכער נישט געפונען... דאָך בין איך אָנגענומען געוואָרן אין טעאַטער־סטודיע מיט אַ סטיפענדיע. צו מיכאַעלסן האָבן אלע סטודיאַנטן אַרױפגעקוקט מיט גרויס אַפּשיי. זיי האָבן מיט אויסנאַמיקן אינטערעס זיך צוגעהערט צו זיינע גייסטרייכע לעקציעס וועגן סצענישער קונסט. וועגן אַלצדינג, אַפילו וועגן דעם טאַגטעגלעכסטן האָט מיכאַעלס גערעדט מיט דער שפּראַך פון אַ מייסטער, וועמענס איינציקער מעדיום פון אויסדרוק איז די קונסט. אויף דעם געביט איז ער געווען אַן אויטאָריטעט מיטן וועלכן קונסט־שעפּערישע קרייזן אין מאַסקווע האָבן זיך גערעכנט. אין איי־נעם פון זיינע פּאַרטראַגן וועגן אַקטיאָרישער מייסטערשאַפט. האָט מײַ־כאַעלס אָנגעדייט, אַז חוץ מיט זיין אינעווייניקסטער שיינקייט, דאַרף דער אַקטיאָר אויך ווירקן מיט זיין אויסערלעכן, אַנטשפּרעכנדיקן אויסזען, מיט וואָס נישט יעדער בן־אדם איז געבענטשט. דאָ האָט דער שווישפּילער ערנסט זיך באַקלאַגט אויף זיין נידעריקן וווקס, כאַראַקטעריזירט די שטריכן פון זיין פנים, וואָס זענען אין אויסער־לעכער דיסהאַרמאָניע מיט זיינע סצענישע געשטאַלטן.

די עטישע שיינקייט, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון מיכאַעל־סעס פּערזענלעכקייט, האָט אַרויסגערופן פאַרערונג.

איך בין אַ מאָל געגאַנגען אין מאַסקווער אַקטיאָר־הויז אויף גאַרקי־גאַס הערן מיכאַעלסעס אַ פּאַרטראַג וועגן טעאַטראַלער קונסט.

דער עולם צוהערער, צווישן זיי חשובע קונסט־אקאדעמיקער, האָבן לאַנג געוואַרט אויף זיין פאַרזאַמטן אַנקום. מחמת דער שפּעטער שעה, בין איך שוין געשטאַנען נעבן טיר פון פּאָדערזאַל גרייט זיך אומצוקערן אויף מיין קוואַרטיר אין סטודענטישן „גאַראַדאַק“. דאָ איז איילנדיק אַנגעקומען מיכאַעלס. ער האָט מיך באַמערקט און נישט פאַרגעסן מיך צו באַגריסן מיט אַ האַנט־דרוק. אַט דער האַנט־דרוק האָט געמאַכט מיך צווישן פרעמדע ווי אַן אייגענער. איך געדענק מיט וואַסער געשפּאַנטן אינטערעס די אוידיטאָריע האָט אויפ־גענומען זיין יעדעס וואַרט.

קאפיטל דריי

נאך די עקזאמענס בין איך צוריקגעפארן קיין ארשע איינפאקן מיין ביסל פארמעגן. מיט דער איצטיקער באשטעטיקונג און איך בין אנגענומען אין טעכניקום, האב איך געטראכט, וועט מיר שוין לייכטער אנקומען א קאמאנדיראווקע קיין מאסקווע. נאך ווי זאגט דאס ווערטל: דער מענטש טראכט און גאט לאכט. איך האב פאר-שפעטיקט דעם אנהויב אויף גאנצע זעקס וואכן.

דער הויפטלערער פון מיין קלאס איז געווען דער צווייטער אנגעזעענער נאך מיכאעלסן שוישפילער, ב. זוסקין. זיין לימוד איז געווען אקטיארישע מייסטערשאפט. זוסקין האט כלפי די סטודענטן דיאגנאסן זיך פארהאלטן גאנץ חבריש, הגם נישט איבעריק צוגע-לאזן. די באדינגונגען זיך צו לערנען זענען פאר אלע סטודענטן נישט געווען קיין פויגליקע. יענע, וועלכע זענען צוגעטראטן צום לערן-יאָר פון אנהייב אָן, זענען ווי עס איז בעסער אָדער ערגער מיטגעגאנגען. מיר זענען די דורכגעלאזטע לימודים אויסגעפאלן שווער. עס האבן מיך באהערשט אָפהענטיקע שטימונגען. מיין עיקר-ציל איז דאָך נישט געווען טעאָטער. חוצדעם איז מיט דער מאַגע-רער סטיפענדיע שווער געווען דורכצוקומען. נאָך דעם צווייטן סעמעסטער האָב איך אנגעשריבן אַ ווענדונג צום דירעקטאָר, ער זאל מיך באַפרייען פון דער שול. צומאָרגנס נאָך דעם האָב איך גלייך חרטה באַקומען אויף מיין אומבאַטראַכטן שריט. אַרויסטרע-טנדיק פון דער סטודיע, האָב איך אויטאָמאַטיש פאַרלוירן די רעכט צו זיין אַ מאַסקווער תושב. די זאך איז געווען שוין אַפגעטאָן.

ארייננעמען מיך צוריק אין קלאס האט שוין זוסקין פרינציפיעל נישט געוואלט. אפשר איז ער גערעכט געווען. ער האט פון דעסט-וועגן דעמאלט געדארפט פארשטיין, אז מיטן מאמענט ווען דער פליט פארלירט דאס שטיקל דאך איבערן קאפ, איז ער ווידער אויסגעשטעלט אויף ביטערע וואַגלענישן.

אויף דער סאָויעטיש-יידישער טעאַטער-בינע האָט זוסקין פאַר-נומען, ווי שוין געזאָגט, דאָס צווייטע אָרט נאָך מיכאַעלסן. טעאַטער איז פאַר זיי בייַדן געווען אַ מלאכת-הקודש. זוסקינס סענדערל אין „מסעות בנימין השלישי“, זיין לץ אין שעקספירס „קעניג ליר“, זיין האַצמאַך אין „בלאַנדזשענדיקע שטערן“, זענען געשטאַלטן נישט צום פאַרגעסן. פאַרוואָס ער האָט, במחילת כבודו, קעגן מיר זיך איינגעקעמט, פאַרשטיי איך נישט ביז הייַנט. איך האָב פון אָט דער דערפאַרונג איינגעזען, אז פון איילעניש קומט קיין גוטס נישט אַרויס און אחר המעשה העלפט נישט קיין חרטה.

די זעקס חדשים מאַסקווע האָבן מיר געגעבן אַ געלעגנהייט זיך מער צו באַקענען מיט דער שטאַט, צו באַזוכן אַנצאַליקע קולטור-אונטערנעמונגען, פון וועלכע איך האָב געשעפט גרויס הנאה. קיין אַרגאַניזירט יידיש קולטור-לעבן האָט דעמאַלט אין מאַסקווע מער נישט עקזיסטירט. בלויז אין „קלוב קאַמוניסט“ און מעגלעך אויך אין אַן אַנדערן קולטור-הויז, האָט אין אַ צוגעטיילטן צימער זיך געפונען אַ יידישע ביבליאָטעק. געווען נאָך אין מיין צייט אַ לעבעדיקער אינטערעס צו יידישער קולטור. זי האָט אַבער ביסלעכ-ווייז פאַרלוירן דעם אַנזען, מחמת די מלוכה האָט זי אויפגעהערט שטיצן און זיך פאַרמאַסטן אויף נאָך ערגערס...

אינעם גערוימען, רייך-אויסגעשטאַטן פּאָיע פון „קלוב קאַמו-ניסט“ האָב איך אַ מאָל באַגעגנט אַ „בלאַנדזשענדיקע נשמה“, אַ יידישן דיכטער וועלכער האָט דאָ זיך אַרומגעדרייט זוכנדיק אַ תיקון. מיר האָבן זיך באַקענט און איינער דעם אַנדערן זיך

פאָרגעלייענט אייגענע שאַפונגען. אים איז שטאַרק נאַענט געווען צום האַרצן מיין ליד „איך שלעפּ מיין לעבן“, וואָס איז מיט יאָרן שפּעטער אַריין אין מיין ערשט ביכל לידער „אין וואָגל“.

ביי אַ ליטעראַריש-קינסטלערישן אָונט אויף וועלכן עס איז אין דעם דערמאָנטן קולטור-הויז אויפגעטראָטן די באַקאַנטע אַקטריי-סע קלאַראַ יונג, האָב איך צווישן עולם דערקענט דעם דיכטער יוסף רובינשטיין. קורץ פאַרן אויסברוך פון קריג איז ער פרעמירט געוואָרן פאַר זיין מערקווירדיק בוך לידער „מאָדעלן“. איך האָב דעם דיכטער אַלע מאָל באַמערקט יום-טובדיק אַרומשמייען אין ליטעראַטור-פאַראַיין אויף טלאַמאַצקע 13, וווּ איך פלעג נישט דרייסט אַ מאָל אַרויפקומען. עס איז שווער געווען פאַר די שרייבער און אינטעלעקטואַלן פון פוילן זיך צוצופאַסן צו די באַדינגונגען פון סאָוועטישן לעבן. דאָס האָט דערשלאַנגדיק זיך אָפגערופן אויף רובינשטיינס געמיט און אונטערגעבראַכן זיין געזונט.

אין מאַסקווע האָב איך, צום ערשטן, פאַרגעלייענט מיינע לידער פאַר שמואל ראַסין. גערירט פון מיינע השתפכותן האָט ער מיר געעצהט צונויפצושטעלן אַ קליינע זאַמלונג צום אַרויסגעבן.

גאָר אַנדערש האָט אויף מיינע שירים רעאַגירט פּרץ מאַרקיש. נאָכן איבערלייענען האָט ער מיר אומגעקערט די פאַרשריבענע בלעטלעך, נישט אויסריידנדיק קיין וואָרט. ווי אַ דיכטער מיט אַ ברייטן עפישן אַטעם און אומבאַגרענעצטן חוש פאַר פאַראַלגע-מיינערונג, האָט ער, אוודאי, אויפגענומען מיינע לידער ווי נאַווע, שטאַמלענדיקע פּרווון. איך באַדויער ביז היינט מיין דעמאָלטיקע אומדרייסטקייט צו פּרעגן מאַרקישן אַ מיינונג וועגן מיינע, ווי ער האָט מסתם זיך אויסגעדרוקט „שרייבעכצן“. עס וואַלט פאַר מיר ווערט געווען צו הערן, אַפילו ווען זיין מאַסגעבנדיק וואָרט זאָל מיר וויי טאָן.

מאַרקישעס קאַלטע „אויפנאַמע“ האָט פון מיר אַוועקגענומען

דעם קוראזש זיך צו ווייזן פאר דעם קריטיקער י. דאברושין. צונויפ־געפירט מיט אים האט מיך טאקע זוסקין צו וועמען איך האב נאך אַ מאַל זיך געווענדעט מיט אַ הייסער בקשה, ער זאל צוריק מיך אַרייננעמען אין זיין קלאַס.

זוסקינען איז אוודאי נישט ניהא געווען צו באַטראַכטן אויפ־סניי אַן ענדגילטיק געשלאַסענעם ענין. מיט דער כוונה אַפּצופּטרן דעם ענין, האַט ער גענומען דאָס טעלעפּאָן־טרייבל און באַשטעלט פאַר מיר אַ זענג. אַ קליינע השתדלות, אַדער אַן עצה וויאָזוי דער מענטש זאַל צוריק באַקומען דאָס שטיקל אַנשפּאַר, וואָס ער האַט צוליב אייגענער פאַרבלענדעניש פאַרלוירן, איז נישט געווען צו דערוואַרטן. דאָס אַדמיניסטראַטיווע געזעץ אין סאָויעט־רוסלאַנד באַגרענעצט יעדע מינדסטע, פּערזענלעכע באַוועגונג פון דעם בירגער. דער לעצטער האַט מורא צו קומען אין עלעמענטאַרן באַריר, אַפּגעשמועסט פון לאַזן איבער דער אייגענער שוועל אַן אויסלענדישן פאַרבייגייער, אויס מורא פאַר דעם חשד, אַז ער האַט זיך פאַרבונדן מיט אַ שונא פון פּאַלק... פאַראַן פיל מענטשן, וועלכע וואַלטן מיטן גאַנצן האַרצן דיר געהאַלפּן אין אַ נויט, אָבער באַצאַלן מיטן קאַפּ — דאָס וויל קיינער נישט.

דאָס איז געווען אין אַ זוניקן פאַרפּרילינגדיקן טאַג. איך האַב אַנגעקלונגען אין דאָברושינס טיר אויף גאַרק־גאַס. געעפּנט האַט מיר זיין שוועסטער. זי האַט דעם אומבאַקאַנטן באַזוכער אַריינגע־פירט אין אַ זייטיקן צימער און אים געבעטן וואַרטן. אַן אַלטער שרייבטיש, צוויי שטולן. די ווענט — געדיכט באַשטעלט מיט ביכער ביזן סופּיט. פאַרשטייט זיך, אַז איך האַב מער זיך צוגעהערט ווי מיטגעשמועסט, וויל דברי חכמים בנחת נשמעים. פון יענעם שמועס איז מיר געבליבן בזכרון דאָברושינס אַפּשאַצונג וועגן דעם יידישן ראַמאַן, וועלכער פאַרמאַגט ווייניק נאַטור־שילדערונג. באַרירנדיק די סאָויעטישע ליטעראַטור־קריטיק, האַט ער אַריינגעוואַרפּן אַ נישט

געהויבענע מיינונג וועגן מ. ליטוואקאוו, דעם אמאליקן רעדאקטאר פון מאסקווער „עמעס“. ער איז אויך געווען דער טאנגעבער אין דער סאוויעטיש-יידישער ליטערארישער קריטיק. לעצטנס איז מיר אויסגעקומען צו לייענען נאך אַ מאָל ליטוואַקאָװס בוך „אין אומרו“, ווי אויך זיינע חריפותדיקע אַרטיקלען וועגן די אויפפירונגען פון מאַסקװער יידישן מלוכה-טעאַטער. ער האָט געהאַט אַ גאַר ברייטע השגה וועגן ליטעראַטור. אָבער ווי אַ קריטיקער-חטאים-זוכער, ווי אַן אַנגרייפנדיקער פּאַלעמיקער, האָט ער צו זיך אַרױסגערוּפּן פּאַר-דראַס מצד די שרייבער. איך געדענק דאָס סאַטירישע ליד פון דעם דיכטער ל. קױטקאַ וועגן דעם „שטינקפּױגל מױלי“, װאָס איז אין יענער צײַט אויך דערגאַנגען קײן פּױלן.

מיין באַזוך בײַ דאַברױשינען אין הױז איז געװען, ווי עס זאָגט זיך, אינטערעסאַנט און באַלערנדיק, אָבער פאַר מיר איז נאָך אַלץ געשטאַנען די פּראַגע: װאָס װײַטער? עס האָט שטאַרק זיך נישט געװאַלט װידער פאַרװאַרפּן װערן אין אַ פּראָװינץ-שטאַט. מיר איז אײַנגעפּאַלן אַ געדאַנק: זיך װענדן צו מיכאַעלסן. ער האָט דאָך משפּיע געװען מיך אַנצונעמען אין סטודיע באַגלייך מיט יענע, װעלכע האָבן בעסער פון מיר זיך אױסגעצײכנט בײַ די אױפּנעם-עקזאַמענס.

אין „גאַסעט“ זענען גראַד דעמאַלט פאַרגעקומען די צוגריי-טונגען צו דער פרעמיערע פון שלום עליכ'ס „בלאַנדזשענדיקע שטערן“. די פּראַבעס זענען פאַרגעקומען אין אויבערשטן טײל פון טעאַטער-בנין, װוּ עס זענען געװען אַנגעשטעלט פאַרשידענע טײלן פון בינע-רעקװױזײט. בעתן איבעררייס האָב איך זיך אַנגענומען מיט מוט אַרײַנצוגײן צו מיכאַעלסן, װעלכער איז געבליבן ביים טיש פאַרטיפּט אין זײַן רעזשיסערישער אַרבעט. כמעט אַלע אַנטײלנעמער זענען אַרױסגעאַנגען אַפּכאַפּן דעם אַטעם. איך האָב מיט דרך-אַרצ-דיקן צױקהאַלט זיך דערנענטערט צום טיש.

— איך אַרבעט דאָך אַצינד — האָט ער מיט שטאַרקער איריטאַציע זיך אָנגערופֿן. מיין לעצטער שאַנס צו בלייבן אין מאַס־קווע איז געווען פֿאַרשפּילט. כ'בין אַוועק אין פֿאַרלאַג „עמעס“. דער פֿאַרוואַלטער ל. סטראַנגין האָט מיך באַשעפּטיקט אַלס געהילף־קאַרעקטאָר. נאָר וואָס טויגן שפּאַרן, אָו עס איז נישטאָ קיין פּערד. ס'איז געווען די אַלטע יענטע „פּראַוואַזשיטעלסטווע“, נאָר אַנדערש פֿאַרפּוצט. וועגן צושרייבן מיך אין מאַסקווע האָט נישט געקאָנט זיין קיין רייד. יאָ — האָב איך געטראַכט — די וועלט איז אַ גרויסע און ס'איז נישטאָ זיך וווּ אַהינצוטאָן.

* * *

מיין ערשטער איינדרוק פון דעם אַ מאַל גאָר טעטיקן פֿאַרלאַג „עמעס“, איז געווען גאַרנישט קיין האַפּערדיקער. איך האָב דאָ באַגעגנט דעם נסתר, אויך דעם דיכטער עזראַ פינגבערג און דעם ברייט באַקאַנטן אַקטיאָר א. מאַרעווסקי ביים ביליאַרד־טיש מיט פּרץ מאַרקישן. ביי אַ טישל איז געזעסן פֿאַרנומען מיט עפעס אָן אַרבעט די פּרוי פון דעם מאַדערנעם פּראַזאַיקער אין פּוילן מ. בור־שטיין. דער אויסערלעכער אויסזען פון אַ טייל יידישע שרייבערס איז געווען דערשלאַגנדיק. מיר איז אַ מאַל אויסגעקומען אין אַ קאַלטן ווינטערטאָג צו באַגעגענען דעם פֿאַלקלאַריסט אבא לעוו. זיין הילוך האָט אַרויסגערופֿן רחמנות. דער האַלדז — אין גאַנצן נאַקעט. אונטער זיין אַלטן, אָפּגעריבענעם פֿאַלטאָ האָט ער געטראָגן עפעס אַזוינס וואָס איז ענלעך געווען צו אַ צעדריבלטן וויבערישן סוועטער. קאָן זיין, אָו אויסערלעך האָט ער אויף זיך נישט געלייגט קיין אַכט, אָבער זיין פנים האָט עדות געזאָגט, אָו ער ליידט נויט. אויך דעם נסתר האָב איך דעמאָלט געזען אין אַ יינגלשער קעפּע. ער האָט געטראָגן אַן אַלטן, אָפּגעבליאַקירטן מלבוש פֿאַרקנעפּלט ביז אונטערן האַלדז. נישט אַזוי מאַדערן און עלעגאַנט געקליידט ווי צ. ב. דער דיכטער ל. קוויטקאָ. איך האָב אַ מאַל באַזוכט דעם אויטאָריטעטן

ליטעראטור-פארשער און קריטיקער, דעם איידעלן מענטש א. גור-שטיין און געזען דעם גרויסן אונטערשייד פון זיין ארעמער דירה צו האלקינס שייך-אויסגעשטאטער ווינונג פון עטלעכע צימערן. אין מאסקווע האב איך באקענט דעם פראזאיקער ש. גאדינער. כאטש ער איז געווען שטארק באזארגט וועגן זיין שווער-קראנקער פרוי, האט ער פון דעסטוועגן געפונען פאר מיר א ביסל צייט. ער האט דורכגעלייענט צוויי קאפיטלען פון מיין דערציילונג וועגן דעם וועגעטירנדיקן פוילישן שטעטל. דאס איז דאך פאר דעם יונגן דור שרייבער אין פוילן געווען די ארויסרופערישע טעמע. ווי עס איז געווען דער גורל פון מיינע אנדערע שרייבערישע אנהייבן, זענען אויך די אנגעשריבענע קאפיטלעך פארלוירן געגאנגען אין די יארן פון מיין וואגל און וואנדער.

אין מאסקווער שרייבער-הויז בין איך בייגעווען אויף עטלעכע צוזאמענטרעפן פון יידישע שרייבערס. אויף איינעם פון יענע אונטן איז ארויסגעטראטן דער באקאנטער דערציילער א. קאגאנאווסקי. ער האט דעמאלט פארגעלייענט זיינע שילדערונגען פון אמאליקן אדעס. דער גאסט-שרייבער, געקומען פון ביאליסטאק, האט גאנץ אייגן זיך געפילט אין דער נייער ליטעראריש-שעפערישער סביבה. אין זיין קינסטלערישן באנעם איז קאגאנאווסקי ווייט געווען פון וועלכער עס איז אויסגעשפראכענער אידעאלאגיע. דאך האט ער ווילגעניגט זיך צוגעהערט צו די צילגעווענדטע, קריטישע ארויס-זאגונגען פון די סאוויעטישע שרייבערס.

דא וועט, אפשר, נישט איבעריק זיין צו פארצייענען פאלגנ-דיקע, זאל זיין קליינלעכע, אבסערוואציעס. זיי האבן אבער א סימפ-טאמאטישן באדייט.

בעת א שרייבערישן צונויפטערף האט מען דערלאנגט טיי. מסתם איז אין דער גאסטראנאמיע פון שרייבער-הויז געווען אנגע-געבן די גענויע צאל באטייליקטע אין דעם שעפערישן שמועס. דער

טייִצערעמאָניאַל איז נישט דורכגעגאַנגען לויטן כלל „והשתיה כדת, אין אונס“. אַ צופעליקער אורח, נישט קיין שרייבער, האָט פון אַזאַ ווינטערדיקן פאַרגעניגן נישט געקאָנט געניסן.

איין מאל בין איך אַריינגעגאַנגען אין אַ „סטאַלאָוע“ עפעס פאַרבייסן. דאָס איז געווען אין יאָר 1940. אין שטאַט האָט זיך געפילט אַ דוחק אין שפיז. אין רעסטאָראַן האָט יעדער פאַרברויכער באַקומען צוגעטיילט צוויי דינע רעפטלעך ברויט. איך האָב אַנגעביסן אַ כזית און געוואָרט מען זאָל מיר דערלאַנגען די זופ. כ'בין געזעסן מיט די אויגן געווענדט אין יענער זייט פון וואַגען די קעלנערקע האָט געדאַרפט אַנקומען מיט דעם וואַרעמס. דערווייל האָט צו מיין טישל זיך צוגעזעצט אַ פויערטע פון דאָרף. ווי אַ סך אַזעלכע איז זי מסתם געקומען אין שטאַט איינשאַפן „פראָדוקטן“ פאַרן הויזגעזינט, כאַטש געזאַגט האָט מען, אַז אויפן דאָרף איז פאַראַן גענוג ברויט, אַז עס סטייעט נאָך צו פאַשען מיט דעם די אייגענע חזירים. נישט האַבנדיק קיין געדולד לענגער צו וואַרטן, האָב איך אויסגעשטרעקט די האַנט צום ברויט אַ ביס צו טאָן. זעענדיק ווי איך קוק אַן אַנטוישטער אויפן אַפגעליידיקטן טעלער, האָט די פרוי זיך ביטער צעוויינט...

פון דעם וואָס ווערט דאָ דערציילט, קאָן מען זיך פאַרשטעלן, אַז איך האָב אין מאַסקווע נישט געלעבט אין ווילטאַג. דאָך איז מיר יאָרן־לאַנג פאַרבליבן אַ נאַגנדיקע בענקשאַפט צו אַט דער פּרעכטיקער שטאַט, אַ בענקשאַפט געמישט מיט חרטה. קאָן זיין, ווען איך בלייב אין דער דראַמאַטישער שול, וואָלט מיין לעבנסוועג אַנגענומען אַ מער געוונטשענע ווענדונג.

קאפיטל פיר

דעם 21טן יוני 1941 זענען די דייטשן אָנגעפאלן אויף סאָויעט־רוסלאַנד. עטלעכע טעג פאַרן אויסברוך האָב איך נאָך באַוווּן אַנצוו־קומען קיין מינסק. די נאַציס האָבן אָן אויפהער באַמבאַרדירט די שטאָט. געלאָזט זי אין איין העליש פייער. אַנטלויפנדיק פון געפאַר, האָב איך פּלוצעם זיך געפונען צווישן צוויי ברענענדיקע ווענט. קיין רויש. בלויז דער פּלאַקער פון פייער. קיין מענטשלעך קול. אַלע לעבנגעבליבענע איינוווינער זענען פון דאַנען שוין געווען אַנטרונען. פון צווישן די פייער־וואַלקנס איז, ווי אָן אומדערוואַרטע זעונג, מיר אַנטקעגנגעקומען אַ צעשראַקענע פרוי. זי האָט פונקט ווי איך נישט באַוווּן מיטצונעמען מיט זיך דאָס נויטיקסטע. מיר האָבן איינער דעם אַנדערן מיט גאַרנישט געקאַנט העלפן, נאָר פאַר־צווייפלטע אַליין געזוכט אַ וועג זיך אַרויסצורייסן פון ברענענדיקן גיהנום. אַזוי ווי זי איז געקומען, אַזוי איז זי אַוועק. ביז היינט ווייס איך נישט צי עס איז געווען אמת אָדער אַ האַלוצינאַציע... טויזנטער איינוווינער האָבן פאַרלאָזט די שטאָט. אויפן וועג האָבן דייטשישע עראַפּלאַנען, ווי זייער שטייגער, זיך נידעריק אַראַפֿ־געלאָזט און מיט מאַשין־געווער געשאָסן אין געדיכטן המון. עס זענען געפאלן אַ סך טויטע און פאַרווונדעטע.

אין יענער פּחד־דיקער בהלה איז נאָך טרויעריקער געווען דאָס בילד, ווי מען פירט אַפּגעזונדערט פון דער מענטשן־מאַסע אַ גרופע אַרעסטאַנטן אונטער אַ שטרענגער באַוואַפנטער וואַך. דער הויפּט־פּאַטראָל האָט געטראָגן אין האַנט אַ פּאַפּקע מיט דאָקומענטן. די אַרעסטירטע האָבן זיך געשלעפּט שטילשווייגנדיק, נישט אויס־

ריינדנדיק צווישן זיך קיין וואָרט. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז צווישן די נאָך מער פון אונדז אומגליקלעכע אסירים געפינט זיך דער דיכטער ז. אַקסעלראַד, וועמענס פּלאַמיקע רעדע איך האָב גראַד ערשט נישט לאַנג געהערט ביי אַן עפנטלעכן אויפנאַם־אַונט לכבוד די יידישע געסט־שרייבערס פון די מערב־געביטן. די שאַסן, וואָס האָבן פון מאַל צו מאַל אָפּגעהילכט פון ביידע זייטן וואַלד, האָבן אַרויסגערופן דעם פּאַרדאַכט, אַז איינער פון די זאַלפּן האָט אין יענער מבוכה נישט אויסגעמיטן אַקסעלראַדס קאַפּ.

מיר האָבן געוואָגלט אַ גאַנצע נאַכט. שווער געווען אין דער פינצטער אונטערצושיידן אַ מענטשלעך פנים. אַ ביסל ווייטער פון מיר האָט אַ גרופע חברים פון וואַרשעווער באַקלייד־פּאַראַיין זיך געריסן פּאַרויס ווי זיי וואַלטן נישט געפילט קיין מידיקייט. האָב איך זיך אָנגעשטרענגט אַנצוהאַלטן מיט זיי דעם זעלבן טראַט.

מיר זענען אָנגעקומען קיין מאַהילעוו. דאָ האָט אונדז באַגעגנט אַ ברוטאַלער אָנפלי פון דייטשישע „מעסערשמידן“. די ערד האָט געציטערט פון די באַמבע־אויפרייסן. דערנאָך האָבן זיי זיך אַראַפּ־געלאָזט נידעריקער און געשטעפט מיט די מאַשין־ביקסן. איידער זיי האָבן פּאַרכאַפט די שטאַט, האָבן די היטלער־רוצחים באַמבאַר־דירט די באַן־סטאַציע, וווּ עס האָבן געוואַרט, ביז דער וועג וועט זיך פריי, פול געפאַקטע עשאַלאַנגען מיט פליטים פון קיעוו, כאַרקאָוו, מאַסקווע, לענינגראַד און אַנדערע געגנטן. מיר האָבן אויסגעקוקט די מינוט דער עשאַלאַן זאָל שוין רירן פון אַרט. פון דאַנען ערשט האָט אונדז געפירט אַ לאַנגער וועג פון שרעק און טויט־געפאַר ביז טאַמבאָוו. דאָ האָט מען אונדז דערווייל איינגעאַרדנט אין איינעם פון די אַרומיקע קאַלכאַזן און דערנאָך, ווען דער האַרבסט איז שוין באַענט געווען, די אַרבעט אין פעלד האָט זיך געענדיקט, האָט מען אונדז מאַביליזירט אין דער אַרמיי. די מאַביליזירטע האָבן אַ צייט סטאַנציאָנירט אין די געדיכטע, טאַמבאָווער וועלדער אין אויפגע־

שלאגענע, ברעזענטענע פאלאטקעס ווו די שפעטזומערדיקע קילקייט האט גאר שארף זיך געלאזט פילן. פון דארט האט מען דעם מאבן-ליזירטן ערוב רב צוריק אפגעשיקט צו די מערבדיקע געביטן גראבן אין הינטערלאנד טראנשייען קעגן די דייטשישע טאנקען. מיר האבן זיך אפגעשטעלט אין דער געגנט ארום בריאנסק. דער שונא האט מיט זיין ריזיק, מיליטערישן כוח זיך אויסגע-לאכט פון אונדזערע קעגן-טאנקען-באווארענישן און אויסגעשפירט אן אנדערן וועג זיך אריינצורייסן אין שטאט. עס האט אונדז געדראט אריינצופאלן אין פלען. אין דער לעצטער שעה איז געקומען א באפעל פון פראנט, דער ארבעטס-באטאליאן זאל צוריקטרעטן. פון דאנען האט מען אונדז ווידער אדפראוועט אין טיפן הינטערלאנד. מיר האבן דורכגעמאכט דעם וועג סמאלענסק, אריאל, טולע, קורסק, וואראניעזש, פענעו און אנדערע געגנטן, וואס א טייל פון זיי האבן מיר אויסגעמאסטן ציפוס. מיר האבן זיך צוגעוויינט צו דער הארבער רוסלענדישער נאטור, געהונגערט און נישט זעלטן גענעכטיקט אין נאקעטן סטעפ, ווו ארום האבן אפגעהילכט די קראכן פון די פראנטן. אונדזער איינציקער באגער איז געווען, אז מיר זאלן אַנקומען אין אן אומבאדראטן יישוב. אפטמאל, ווען מיר זענען אַנגעקומען צו א דארף, האבן מיר זיך אפגעשטעלט. די פויערטעס האבן די „אפ-טרעטנדיקע פון פראנט“ באגעגנט מיט מיטגעפיל און זיך געטיילט מיט דעם לעצטן ביסן.

צווישן די פיל עפיזאדן פון מענטשלעכער גוטסקייט, האט זיך שאַקירנדיק אויסגעטיילט א היפוכדיקער פאקט:

דאס האט זיך געטראפן אין בערעזינא, וואס איז באקאנט אין דער וועלט-געשיכטע מיט נאפאלעאנס שווערער מפלה, וואס ער האט געליטן אין זיין ווינטער-מארש אויף רוסלאַנד. מיר זענען אריבער דעם טייך, וואס טראגט דעם זעלבן נאמען און מיט א משופעדיקער סטעזשקע זיך ארויפגעהויבן צום דארף. מיר זענען אריין אין דער

ערשטער כאטע. א הויכער באַלעגופישער רוס האָט אונדז אויפֿ-
גענומען קאַלט, אַנגעכמורעט. לויט זיין פאַרביסנקייט איז קענטיק
געווען, אַז ער האָט פיינט דעם סאַוויעטישן רעזשים. אים האָט
שוין אויסגעפעלט געדולד צו וואַרטן ביז דער דייטש וועט אַרייַן-
קומען און דעמאָלט וואָלט ער אויפגעריכט געוואָרן... די באַלעבאַסטע
האַט, ציטערנדיק פאַר זיין ביזן בליק, דאָך באַמיט זיך אונדז צו
העלפֿן מיט וואָס זי האָט געקענט.

* * *

דער שטאַרקער רוסלענדישער ווינטער האָט שוין דעמאָלט
מיט שניי און פראַסט פאַרקאָוועט די וועלט. ביז מיר זענען אַנגע-
קומען קיין סאַראַטאָוו איז פון אַרבעטס-באַטאַליאַן געבליבן אַ קליין
הייפל. פריער זענען מיר געווען אַ מחנה אין באַשטאַנד פון רוסי,
אוקראַינער, רומענער, בעסאַראַבער, פּאָליאַקן און יידן, אויסגע-
מישט מיט טאַטאַרן, אוזבעקן, קירגיזן און אַנדערע. שלעפּנדיק זיך
לאַנג איבער די וועגן, איז די אַרמיי, אַ דעזאָרגאַניזירטע, זיך צעפּאַלן.
געבליבן איז בלויז אַ געשלאַסענע גרופּע, וואָס האָט די אַפיציעלע
שתדלנות פאַר דעם אַרבעטס-באַטאַליאַן אויסגענוצט פאַר זיך. איך
בין אין דער גרויסער, ווינטערדיקער שטאַט געבליבן אַליין, אין
הוילע טראַנסעס, הונגעריק, אַן אַ שטיקל דאַקומענט.

דאָס נישט האָבן עפעס אַ צייגעניש ווער און פון וואַנען מען
איז, האָט אַרויסגערופן דעם ערגסטן חשד, כאַטש עס האָט געקאַנט
זיך טרעפֿן מען זאָל בשעת אַ בהלה אַזאָ זאָך פאַרלירן. אויפֿן וואַק-
זאָל האָט די פליטים-ביוראָ מיר אַרויסגעגעבן אַ צעטל, וואָס האָט
נישט געהאַט קיין וויכטיקן באַדייט. פון דעסטוועגן האָב איך עס
געהיט ווי אַן אויג אין קאַפּ...

אין רחבותדיקן, סאַראַטאָווער וואַקזאַל האָבן אין די ערשטע
בהלה-טעג געפונען זייער מקום-מקלט טויזנטער פליטים פון פיל
רוסישע שטעט, וואָס די היטלעריסטישע אַרמייען האָבן פאַרכאַפט.

יעדעס מינדסטע שטיקל אָרט איז דאָ געווען באַלייגט מיט מענטשן און געפעק ממש נישט דורכצוגיין. דאָס איז געווען אַ דערשיטערנדיק בילד פון יידישער היימלאַזיקייט, ווייל מערסטנס האָבן זיך דאָ אַנגעזען יידן.

* * *

אין יענער צייט איז אין ענגלאַנד געווען אַ מין פּוילישע רעגירונג אונטערוועגנס. דורך דער השתדלות פון איר פרעמיער-מיניסטער שיקאַרסקי, איז אַ טייל פון דער פּוילישער אַרמיי באַפרייט געוואָרן פון סאָויעטישער געפאַנגענשאַפט. עס האָט דעמאָלט געזאָלט זיך שאַפן אַ נייע, מיליטערישע פאַרמאַציע, וואָס זאָל צוזאַמען מיט דער רויטער אַרמיי אַרויסטרעטן אין באַוואַפנטן קאַמף מיט דעם היטלעריסטישן אַקופאַנט פאַר פּוילנס באַפרייונג. איך האָב אַפּגעמאַכט אין געדאַנק זיך אַנצושליסן אין אירע רייען.

דער אַזוי גערופענער מיליטער-אַמט איז געווען איינקוואַרטירט אין אַ צוגעטיילטן פאַראַם, וואָס איז געשטאַנען ביים ברעג פון דער וואַלגע. צווישן שווימענדיקע אייזקריעס האָבן דאָרט אַפט זיך פאַרבייגעגליטשט קלענערע שיפן, באַרזשעס און טראַטוועס, איינזאַכטן און אַנדערע. די וואַלגע האָט מיך דערמאַנט אין דעם אומשטערבלעכן בילד פון דעם גרויסן רוסישן מאַלער א. י. רעפּין, געזען אין מאַסקווער קונסט-מוזיי. איצט בין איך אַליין געווען אַ טייל פון דער פאַרכאַפּנדיקער, ברייט-אויפגעוויקלטער ווינטער-לאַנדשאַפט. דער געדיכטער רויך פון די אַרויסשטאַרצנדיקע קוימענס האָט נאָכ-אַנאַנד זיך געצויגן אין דער הויך און פאַרטונקלט דעם טיף-בלויען הימל. אויף דער גאַנצער לענג פון ברעג — אַן אַנוואַלגער פון ברעווינעס, קלעצער, ברעטער און אַנדערע ריזיקע האַלצשטיקער, פאַרקאוועט אין אייז. וווּ נישט וווּ זענען געלעגן הויפּנס גראַבע, געפלאַכטענע שטריק. זיי האָבן אויסגעזען ווי צונויפגעקנוילטע, ריזיקע שלאַנגען, וואָס באַהאַלטן זיך אין טיפּן שניי. נאָך לאַנגע

זוכענישן האָב איך אָפּגעפונען אַ קרום הענגנדיק ברעטל מיט דער אויפשריפט: „פּאַלסקאַ קאַמיסיאַ וואַיסקאַוואַ“.

אין איינער פון די קליינע פאַראַם־קאָיוטעס איז געזעסן אַ פּאַ־רוטשניק ביי אַ קליין פירעקיק טישל. זיין מונדיר איז געווען שטאַרק אָפּגענוצט. ווי נאָר איך האָב זיך צו אים געווענדעט, האָב איך פּלוצעם דערפילט אַ שווערקיט אויף דער צונג, גלייך איך וואַלט שוין לאַנגע יאָרן געווען אָפּגעפרעמדט פון דער פּוילישער שפּראַך. ווען דאָס זאָל נישט טרעפן מיט מיר, וואַלט איך נישט געגלויבט, אַז מען קאָן אונטער געוויסע אומשטענדן פשוט פאַרגעסן אַ צווייטע שפּראַך, וואָס מען באַהערשט גאַנץ פּליסיק. קיין דאָקומענט האָב איך נישט געהאַט. איז ווי קאָן ער מיר גלויבן, אַז איך בין אַ פּוילישער בירגער? איך בין געשטאַנען אומבאַהאַלפן, ווי איך וואַלט געזוכט עפעס אַ באַווייז וואָס זאָל אים איבערצייגן, אַז איך בין אַן אָפּשטאַמיקער פון פּוילן. ביים אַרויסגיין האָב איך געוואָרפן אַ בליק אויף דער וואַנט, פון וואַנען עס האָט מיט אַנזעעוודיקע אותיות אַראָפּגעשיינט אַ היימיש־קלינגענדיקער, פּאַעטישער פּערוז. די גע־ציילטע ווערטער האָבן ווי דורך אַ כּישוף אַרויסגערופן פון מיין אויפגעלויכטן זכרון דערהויבענע שורות פון דעם באַליבטן, פּוילישן דיכטער:

O, roku ów, kto Ciebie widział w naszym kraju ?

Ciebie lud dotąd zowie rokiem urodzaju.

A Żołnierz rokiem wojny. Dotąd lubią starzy

O tobie bajać. Dotąd pieśń o Tobie marzy — — —

איך האָב פאַרגעלייענט פון אויסנווייניק דעם גאַנצן פּראַגמענט פון מיצקעוויטשעס „פּאַן טאַדעושו“, אָבער דאָס האָט דעם פּאַרוטש־ניק נאָך נישט איבערצייגט, אַז איך בין פּונקט ווי ער אַ פּליט פון פּוילן. ער האָט דערקענט אין מיין נאָז ווער איך בין. מיר איז דאָך געלונגען זיך אַריינצורייסן אין די קאַשאַרן, וווּ עס איז איינגע־

איינער פון א סך

שטאנען די אזוי גערופענע פוילישע אַרמיי. לויט דער באַקאַנטער מיליטערישער אַטמאָספּער און באַציונג צום פּראָסטן זעלנער, באַזונדערס צום ייד, האָב איך גלייך איינגעזען, אַז מען מיינט דאָ נישט די אינטערעסן פון פּאָלק, וואָס קרעכצט אונטערן יאָך פון ברויגעם פּאַשיום.

די סאַראַטאָווער פוילישע אַרמיי האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ פּילצאַליקער מחנה שלעפּערס. זיי זענען איינגעשטאַנען אין אַ לאַגער פון פּאַרשיקטע. דאָס זענען געווען אַלטע, הילצערנע באַראַקן-מפּולתן, מיט גאַרנישט באַוואַרנט קעגן האַרבן, רוסלענדישן ווינטער. דורך די ברעטערדיקע, צעשפּאַלטענע ווענט האָט אַריינגע-דרונגען אַ פּראָסטיקע קעלט נישט אויסצוהאַלטן. ליגנדיק אויף דער הוילער, פּאַרוואַרלאָזטער נאַרע, האָב איך איינגעזען, אַז דאָ וועל איך קיין האַניק נישט לעקן. מיטאַנצייט, בעתן שטעלן זיך אין דער ריי נאָך דער „באַלאַנדע“, האָב איך עמיצן איבערגעגעבן מיין טעלער, (מען האָט געגעסן פון טעלערס...) און געזוכט אַ וועג זיך אַרויסצושאַרן פון לאַגער. צוקומענדיק צו דער פּורטקע גלייך אַרויסצוגיין, איז מיר אַנטקעגנגעקומען אַ „הויכגעשטעלטער“ אַפּי-ציר. (גאַנץ מעגלעך, אַז דאָס איז געווען גענעראַל אַנדערס בכבודו ובעצמו...) ער האָט עפעס גאַר נישט אויסגעזען ווי אַן אַפיציר פון העכסטן ראַנג... בלויז די גאווה האָט אים געהאַלטן. ער האָט דעם נישט אונטערמירטן כמו זעלנער פאַרהאַלטן און מיליטעריש-שטרענג אים געפּרעגט:

— אין דער פוילישער אַרמיי האָסטו געדינט ?

— ניין — האָב איך געזאָגט דעם אמת.

— צי ווייסטו נישט, אַז פאַר אַ פוילישן אַפיציר דאַרף מען

סאַלוטירן ?!

איך האָב נאַכלעסיק צוגערירט די ערשטע צוויי פינגער פון דער רעכטער האַנט צום פּאַדערשטן טייל פון מיין ווינטער-היטל

און געעפנט די פורטקע צום אַרויסגיין. איך האָב דערביי געטראַכט :
אַרעמער דאָך, וואָס קנאַקסטו...?

* * *

גלייך אין אָנהויב מלחמה איז סאַראַטאָוו געוואָרן געדיכט באַפעל-
קערט מיט אויסגעוואַרצלטע תושבים פון אַנדערע באַמבאַרדירטע
שטעט. פאַר די שפּעטער אַנגעקומענע פּליטים איז שוין שווער
געווען דאָ זיך איינצואַרדענען. איין אויסוועג איז פאַר מיר געבליבן :
אויסצוואַנדערן דאָרט אַהין וווּ דער ווינטער האָט נישט קיין שליטה.
די רייזע קיין אוזבעקיסטאַן האָט זיך געצויגן טעג און וואָכן. די
ענגשאַפט אין וואַגאַן איז געווען — נישט צו געבן זיך אַ קער.
איך בין דורך דער צייט געוואָרן אַזוי באַוואַקסן און פאַרוואַרלאָזט,
אַז איך האָב זיך אַליין נישט דערקענט. נישט אַלע פּליטים האָבן
זיך געפונען אין אַזאַ אויסטערלישן מצב ווי איך. ווער עס האָט
מיטגעבראַכט מיט זיך געפּעק, האָט פון צייט צו צייט עפּעס פאַר-
קויפט אַדער אויסגעטוישט אויף שפּייז-פּראָדוקטן. פון מינסק האָב
איך נישט באַוויזן מיטצונעמען אַפילו דאָס נויטיקסטע.

וואָס ווייטער מיר האָבן אַפּגעצויגן פון צענטראַל-רוסלאַנד, אַלץ
ווינציקער האָט זיך געמערקט דער שניי. עס האָבן זיך שוין געוויזן
אַפּגעדעקטע שטיקער פּלאַכלאַנד באַצויגן מיט טונקעלער גרינקייט.
איבער ברייטע ערד-שטחים האָבן דאָ און דאָרט סטאַדעס שעפּסן
געצופּט די אַפּגעדאַרטע גראַזן פון פאַרגאַנגענעם זומער און געוואַרט
דאָס פאַשעפעלד זאַל וואָס גיכער ווערן געדיכט באַוואַקסן מיט
פּרישן, זאַפּטיקן גראַז. די שוואַרצע, צעקרומטע ביימער, די ליימיקע
מויערן אַרום די קיביטקעס און די אייגנאַרטיקע הלבשה פון די
תושבים האָבן אונדז צו וויסן געגעבן, אַז מיר קומען אָן אין
אַ מדינה, וואָס מיר האָט זיך קיינמאַל נישט געחלומט צו זיין דאָרט.

קאפיטל פינף

מיר האבן קוים זיך דערשלאגן קיין טאשקענט. ווי אין סארא-טאוו האבן אויך דא זיך ארומגעדרייט מאסן אנהיימיקע פליטים. אין וואקזאל האט מען נישט דערלויבט נעכטיקן. איך האב אפגע-וואגלט עטלעכע נעכט אין פארק אויף דער הוילער באנק, ווארטנדיק ביז מען וועט מיך אפשיקן ערגעץ אויף אַ מקום מנוחה.

אין דער ווייטער מיטל-אזיע האבן געוויסע לעבנס-פארמען נאך געשמעקט מיט דעם אלטן פארצייטנס. עס איז נאך אויסדריקלעך קענטיק געווען די שידליניע צווישן דעם געזעלשאפטלעך נייעם און דער איינגעווארצלטער, אלטער טראדיציע. די סאציאלע רעווא-לוציע האט נישט אריינגעבראכט קיין אויסגעשפראכענע ענדערונג אין דער פסיכאלאגיע פון אוזבעקישן פאלק. מיר איז אַ מאָל אויס-געקומען צו באַמערקן ווי דער פאָרויצער פון אַנדיזשאַנער ראַיקאַם, אַ פּאַרטייער, האָט זיך געפילט מער אייגן אין אַ דורכויס אוזבע-קישער סביבה. ער איז געזעסן צווישן אַ געזעמל, ווי עס איז דער דאָרטיקער שטייגער, די פיס פאַרלייגט אונטער זיך און געטרונקען מיט זיינע שטאַם-ברידער טיי פון דער זעלבער „פיעלואַ“ וואָס איז איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. לויט זיין שבת-אַחימדיקער האַלטונג און געמיטלעכער צוגעלאַזנקייט איז לייכט געווען צו דער-קענען די טיף נאַציאָנאַלע פעדעם, וואָס בינדן אים מיט דעם אַבערגלויביקן, אוזבעקישן פאלק. אזא אָפן און בכיוונדיק זיך אידענ-טיפיצירן מיט די טראַדיציעס פון אייגענעם פאלק האָט מען ביי הויכגעשטעלטע סאָויעטישע יידן זעלטן באַמערקט. און אפשר איז דאָס נישט געווען זייער אייגענע שולד.

פון טאשקענט האט מען מיך צוגעטיילט צו אַ גרופע בעסאַ-
ראַבער יידן און אונדז אַדפראַוועט קיין אַנדיזשאַן. פון דאַנען האַט
אונדזער וועג זיך געצויגן קיין שאַריכאַן. מען האַט אונדז אַראַפּ-
געלאָזט אין שכנותדיקן קישלאַק, צוועלף קילאָמעטער ווייט פון
דער שטאָט. אין קאַלכאַז זענען אויך אַנגעקומען עטלעכע יידישע
פרויען פון אוקראַינע. זיי האָבן אַלע צוזאַמען באַקומען אַן איינ-
צימערדיקע דירה. פאַר אונדז האַט מען צוגעטיילט אַ „קיביטקע“
ענלעך צו אַ קאַמער, וווּ די קעלט האַט ביינאַכט אַריינגעבלאָזן
און בייטאַג האַט זומערציט געברענגט די היץ. מיר האָבן אויפן
ליימיקן דיל אויסגעשפּרייט עטלעכע בינטלעך בוימוואַל-צווייגן, עס
זאַל זיין אויף וואַס צו ליגן, אַריינגעשטעלט אַ בלעכן אייוועלע.
דאָס איז געווען אונדזער שטוב-ווירטשאַפט.

אין פאַרגלייך מיט די צרות, וואָס מיר האָבן ביז איצט דורכ-
געמאַכט, איז דאָס לעבן אין דעם פאַרוואַרפענעם דערפּל געווען
אַן אידיליע, כאַטש עס איז שווער געווען אויסצוקומען מיט די
בעסאַראַבער שכנים-יידן. קודם, האָבן זיי גערעדט צווישן זיך בע-
סאַראַביש, הגם זיי האָבן באַהערשט אַ זאַפטיקן יידיש. די שפּראַכ-
לעכע אַפּגעזונדערטקייט האַט מיך געמאַכט פּילן עלנטער. געווען
אויך מיט אונדז אַן עלטערער ייד פון קיעוו — אַ בעל מום.
אַוודאַי וואַלט געווען אַנגענעמער אויסצוטוישן מיט אַזאַ ס'גאַל
ייד אַ פאַר ווערטער. געווען אין יענע טעג אַ סך וועגן וואָס צו רעדן,
הגם שווייגן האַט דעמאַלט אויך געהייסן גערעדט. דער ייד איז
אַבער געווען אַ פאַרביסענער כל-מום-רע. אים איז נישט אַנגע-
שטאַנען צו זיצן מיט די „ביעזשענצעס“ אין איין קאַלכאַז... די
שלווה אין קאַלכאַז האַט אַבער לאַנג נישט אַנגעהאַלטן. דאָס
אויסקומעניש איז אונדז אַנגעקומען מיט גרינע ווערעם. עס האַט
געטראַפּן, מיר האָבן שוין יאָ באַקומען אַ ביסל „דזשוגאַרי“ —
האַרטע גרויפן וואָס מען האַט ערשט געדאַרפט צעשטויסן אין

וואסער — איז ווידער נישט געווען מיט וואס צו מאכן פייער דאס אפצוקאכן. געוויינלעך הייצן די אוזבעקן מיט בויםוואל-צווייגן, וואס זיי שניידן אפ אין פעלד, נאכדעם ווען די צעפענטע באנוול-קנאספן זענען שוין אראפגענומען. מיט אט דעם הייצווארג באזארגן זיי זיך אויף ווינטער בעת אין דרויסן איז נאך ווארעם. אויף צו געפינען אין די ווינטער-חדשים א שפענדל, האט מען געדארפט זיך אונטערגארטלען צו מאכן א לאנגן שפאציר...

דערפאר קומט גרינגער אן א ביסל הייצווארג זומערצייט. שפאנענדיק אזוי אין דעם הארטן, פארטריקנטן סטעפ, קאן מען מערקן ווי ריזיקע שטחים פלאכלאנד ליגן שוין לאנגע יארן פאר-לאזן, נישט בארירט פונעם אקער. אין דער ארומיקער פארעקשנטער שטילקייט טראגט זיך פון ערגעץ נאענט דאס צישען פון א ווילדן שרץ. פון ברייטן, שווארצליימיקן שליאך הילכט אפ דאס געציקלטע געזאנג פון אן אוזבעק, וועלכער רייט אויף זיין אייזל אין שטאט אריין. די געציקלטע טענער מישן זיך אויס מיט דעם נאכאנאנדיקן סקריפען פון א צווייערדערדיקער „ארבע“, וואס רירט זיך קוים. ווען דאס אלץ גייט פארביי, נעמט ווידער הערשן אן אנגעצויגענע שטילשווייגעניש ווי פאר אן איבערנאטירלעכער דערווארטונג. זוכנ-דיק א שטאפע, טרעפט אמאל, מען געפינט נעבן א בוים אן אויסגעוואקסענע האלץ-שוואם, וואס איז אויך א קרן פאר א הונ-געריקן. מען קאכט דאס אפ צום עסן.

רוישיקער איז געווען אין דער שטאט שאריכאן. דער לעבע-דיקסטער פונקט איז דא געווען דער באזאר ווו יידן פון פוילן, רומעניע און בעסעראביע האבן אפגעזוכט, ווער א פריינד און ווער סתם א היימישן פליט. געווען אזעלכע וואס האבן זיך איינגעארדנט ארבעטנדיק ביי שניידעריי, אדער ביי אנדערע מלאכות. וועמען עס האט אפגעגליקט האט באקומען א שטעלע אין שטאטישן ברויט-

זאָוואָד. אַ טייל פון זיי האָט אויך געהאַנדלט מיט וואָס עס האָט זיך געלאָזט.

דער רוב „ביעזשענצעס“ איז אומגעגאַנגען אָפּגעריסן און אָפּגע- שליסן, אין הוילע טראַנטעס. לויט מיין הולך האָב איך אויסגעזען ווי ראַבינזאָן קרוואַ... גוט וואָס איך האָב נאָך געהאַט מיין אַלטן, צעריסענעם זומער-מאַנטל פּוך וואַרשע צו פאַרדעקן דעם האַלב- נאַקעטן גוף. אַנדערש וואָלט איך זיך נישט געקאַנט ווייזן אין כוּטאַר, וווּ איך האָב אָפּט געיאָגט זיך ווי אַ הונגעריקער וואַלף נאָך פאַרציקונג. אין די זומער-חדשים האָב איך זיך געשפּייזט מיט „אוריִיק“ (שאַפּטאַלן) און מיט שוואַרצע אָדער רויטע מויל-בערעלעך, וואָס זענען געדיכט געוואַקסן אויף די ביימער פאַזע דעם וועג. גאָר שלעכט איז געווען מיט הלבשה.

אין מיין רוקזאַק האָט זיך פאַרוואַלגערט אַ שטיקל געבלימט מאַטעריאַל פון אַן אַלטער, אָפּגעצויגענער אַטאַמאַנע. איך האָב אויך זיך איינגעשאַפּן פאַר „אומגעצאַלט“ אַ פאַר שטיוול-כאַליעוועס... איצט איז געקומען די צייט זיי צו פאַרהאַנדלען. שטייענדיק אַזוי אויפן שאַריכאַנער „טאַלטשאַק“ מיט דער „סחורה“ אין האַנט, האָבן מיך באַהערשט צוויי מוראַס. די ערשטע — פאַר דער מיליץ. וואָס וועל איך ענטפּערן אויב מען וועט מיך פרעגן, וווּ איך האָב גענומען די שטיוולעטן? צווייטנס, האָב איך געציטערט. טאַמער וועט עמיצער דערקענען די גניבה. נאָר צו גליק דאַרף מען קיין חכמה נישט. באַלד האָט זיך געיאָוועט אַן אוזבעק. איך האָב לאַנג זיך מיט אים נישט געדונגען און די לעדערנע חפצים פאַרקויפט פאַר אַ שיבוש. עס איז קוים גענוג געווען צו באַצאַלן מלאכה-געלט דעם שניידער פאַרן אויפנייען אַ פאַר הויזן פון דעם געפונענעם שטיקל בראַקאַט. איך געדענק נאָך היינט ווי איך האָב דעמאַלט אויסגעזען. אַ טויט-ערנסט פנים באַוואַקסן מיט אַ רויטער באַרד, אַנגעטאַן אין אַ פאַר פאַרביק-געבלימלטע גאַליפע-הויזן. אויף די

פיס — צוויי אלטע, צעפארענע טרעטערס, עלעהיי אַ שווייגנדיקער קלאָן, וואָס מיט זיין פּאַיאָזישער הלבשה און מימישן אַנשטעל רופט ער אַרויס אַ געלעכטער, אָבער אינעווייניק לעבט ער דורך אַ טיפע, מענטשלעכע טראַגעדיע. אַזעלכע און אַנדערע טראַגישע קרעאַטורן האָט מען אין רוסלאַנד נישט ווייט געדאַרפט זוכן. איין מאָל האָט אין אונדזער דאַרף יאַשלי-לענטשי זיך אַרייַנגעשטעלט אַ נייער תושב אַלעקסיי. ער האָט געוווינט צוזאַמען מיט אונדז אין דער „בעסערער“ דירה, וואָס מיר האָבן גראַד ערשט באַקומען. מען האָט גאַרנישט געקאַנט זיך דערוויסן ווער ער איז און פון וואַנען ער קומט. לויט די טראַנטעס וואָס ער האָט געטראַגן האָט מען דערקענט, אַז ער איז צוריקגעקומען פון פאַרשיקונג. וואָס זיין פאַרברעך איז געווען, האָבן מיר נישט געוווּסט. ער האָט אויסגעוווּזן צו זיין נישט ביים קלאָרן זינען. בעת ער איז פול מיט שטימונג זיך פאַרגאַנגען אין זינגען, האָט גאַר געקאַנט זיך דאַכטן, אַז דאָס זינגט אַ נאַרמאַלער מענטש. ער איז געווען אַפּגעלאָזן, נישט באַמיט זיך אַפילו איינצושאַפן אַ ביסל בערלאַג פאַר אַ געלע- גער. קיין איבעריקן נוצן האָט דער קאַלוירט פון אים נישט געהאַט. ביינאַכט איז ער געשלאָפן אויפן הוילן דיל און בייטאַג האָט ער זיך געשפּילט מיט די מיז. זיי האָבן דערשפּירט אין אים אַ גוטן פּריינד. ער האָט אויסגעפונען, אַז מיין זענען צוגענייגטע, נוצלעכע באַשעפּענישן.

אַלעקסיי האָט אויף זיין שטייגער זיך אויסגעטויגט צו געפינען אַלע מאָל ביי וועמען וואָס אַפּצוּעסן. איין מאָל, צוריקקומענדיק פון שטאָט אַן אויסגעבאַדענער, אַנגעטאַן אין אַ פאַרביק-געשטרייפטן „טשאַפּאַן“ מיט אַ פּילקאַליריקן קערטש אויף די לענדן און אַ טיור-ביטייקע אויפן אַפּגעאַלטן קאַפּ. האָט ער אויסגעזען ווי אַן עכטער אוזבעק. היות ער האָט מיט אונדז נישט צופּיל איינגעטענהט, האָבן מיר נישט געוווּסט ווער עס האָט אים אַזוי הויפּיש אויסגעשטאַט.

אלעקסיי האָט איצט זיך אליין באַטראַכט פאַר אַ גרויסן בריה. ער איז. הייסט עס, אַריין אין די פעדערן. אין די רעגיאָנעלע בגדים וועט ער פון איצט אָן האָבן אַ צוטריט צו די אוזבעקן, וועלכע וועלן אים מער נישט לאָזן הונגערן.

טרעפט אַ מאַל, זיצנדיק אויף דער שוועל, האָב איך אויף יענער זייט באַמערקט אַ רעדל יונגוואַרג און אויך עלטערע אוזבעקן. ווי זיי קאַטשען זיך פון געלעכטער. ס'איז געווען אַ פאַרנאַכט. אין ווייטן האַריזאָנט איז די זון געהאַנגען — אַ רייפּע אַראַנזש־פּרוכט וואָס אַט־אַט פאַלט זי אַראָפּ פון בוים. איר גאַלדיקער אַפּשיין האָט זיך אַפּגעשלאָגן אויף די פאַרברוינטע פּנימער און בונטע קליידער פון די אויפגעהייטערטע אוזבעקן. זיי האָבן פאַרוויילעריש זיך צוגע־קוקט ווי דער „אורוס“ לאָזט זיך אַוועק אין אַ מזרחדיקן ריקוד. ער האָט ווונדערלעך אויפגעכאַפט די טיפּישע, ריטמישע תּנועות פון די אוזבעקן. ער האָט אַרויסגעוויזן בולטע אינטעליגענץ, לויט וועל־כער מען האָט גרינג געקאַנט משער זיין וועגן זיין העכערן געזעל־שאַפטלעכן אַפּשטאַם. דאָס איז אויך געווען קענטיק אין זיין געוויינ־לעכער באַנעמונג. פּריער האָט אַלעקסיי געמאַכט דעם איינדרוק ווי ער וואַלט אַ דערשלאָגענער פון שווערע לעבנס־קלעפּ, געווען פאַר־טאָן אין זיין אייגענעם חשבון הנפש. איצט האָט זיך גאָר אַרויסגע־וויזן, אָז ער האָט אויך אַן אינטערעס פאַר דעם אַרומיקן לעבן. ער האָט בעתן טאַנצן „קרעירט“ טיפּישע פיגורן און געלאַכט פון זיך אליין. די האַלב־ווילדע אוזבעקן האָבן זיך פאַרוויילט, אָבער קיין גרויסן, מאַטעריעלן דערפאַלג האָט אַלעקסיי מיט זיינע אויפטריטן סיי ווי נישט געהאַט...

קאפיטל זעקס

ווי שוין דערציילט, זענען מיר פאר דעם קאלווירט יאשלי-
לענטשי געווען א צו שווערער יאך. די אלטגעזעסענע יישובניקעס
זענען אליין געווען זשענדע נאך א טאג פארדינסט. זייער הויפט-
ארבעט איז באשטאנען פון סארטירן דעם כלאפאק (ביינוול). דער-
נאך ערשט אַוועקצופירן אין שטאָט אַרײַן אים אויסצואַרבעטן. אויך
די אוזבעקישע פרויען האָבן מיט האַלב־פאַרדעקטע פנימער געטאַן
די זעלביקע אַרבעט. זיי זענען אַלע צוזאַמען מיט די שוואַרץ-
פאַרהאַנגענע „פאַראַנדושאַס“ געזעסן אַרום דעם געוואַלדיק גרויסן
באַנוול־באַרג. וואָס פאַרטאַג איז ער געשטאַנען איינגעהילט אין
א גרויען נעפל און ווען די זון איז אַרויף אין זעניט, האָט זיין
שנייקע וויסקייט פאַרבלענדט דאָס אויג פון ווי ווייט.
דער ווינטער איז שוין געווען פאַרביי. ווי נאָר עס איז געוואָרן
וואַרעמער, זענען די ביעזשענצעס זיך צעלאָפּן. איך בין געבליבן
אין דאָרף איינער אליין. עס זענען אָנגעקומען הייסע, זומערדיקע
טעג. די זון האָט געבאַקן ממש נישט אויסצוהאַלטן. עס האָט מיך
אָנגעכאַפט די מאַלאַריע. דאָס איז אַ מיין חולאַת וואָס נעמט אַוועק
פון דעם מענטשן דעם מוט צו לעבן און מאַכט אים גלייכגילטיק
צו אַלצדינג. ווען זי לאָזט נאָך, פילט מען זיך ווי ניי־געבוירן. מיין
אַרבעט אין קאַלכאַז האָט נישט געהאַט קיין ממשות. אָפּגעריסן פון
משפּחה און פריינד, האָב איך זיך געפילט עלנט. דאָס וואָס מיין
מאַמע און שוועסטערס האָבן זיך געפונען ביי די דייטשן האָט מיר
נישט געגעבן קיין רו. איך האָב זיך נאָכגעפּרעגט אין דער צענטראַל-
לער אַדרעסן־בּיוראָ וועגן עטלעכע קרובים, וועלכע האָבן געדאַרפט

זיך געפינען ערגעץ אין רוסלאנד. אין א צייט אַרום האָב איך זיך דערוויסט, אַז איינער פון מיינע שוועסטער-קינדער ווינט אין טשאָ-לאָוו. מען האָט אים אַ פאַרווונדעטן אויפן פראַנט אָפגעשיקט אין ווייטן הינטערלאַנד. אָבער לאַנג האָט אונדזער קאַרעספּאָנדענץ נישט אָנגעהאַלטן. פון ראַיקאַם איז ווידער אָנגעקומען אַ מאַביליאַזאַציע-צעטל. אין דריי טעג אַרום האָב איך געדאַרפט זיך צושטעלן צום עשאַלאַן, וואָס האָט זיך פאַרמירט אויף דער שאַריכאַנער באַן-סטאַנציע.

* * *

אין אויסטערליש-שווערע צייטן ווען דער סדר-העולם גייט אַרויס פון זיינע ראַמען, ווערן מענטשן אַרויסגעשטויסן פון זייער נאַרמאַלן סטאַטוס, אַראַפּפּאַלנדיק אַפטמאַל צום נידעריקסטן לעבנס-שטאַפּל. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז די מלחמה האָט דווקא מיך צום שווערסטן געטראָפן. צו דער מאַביליאַזאַציע בין איך געגאַנגען קרוע בלוע, ווי אַ בראַדיאַגע פון גאַרקישן טיפּ, וועלכער פאַרמאַגט גאַרנישט מער חוץ דאָס אָפגעשוואַכטע ביסל לעבן. לויט די באַ-דויערנדיקע בליקן אַרום מיר, האָב איך, מסתמא, אויסגעזען מסוכן קראַנק.

דערווייל האָט מען קיינעם נישט געלאָזט וויסן וווּ מען פירט אונדז. צווישן עולם איז אומגעגאַנגען אַ שמועה, אַז מיר פאַרן קיין אוראַל. דער רוב פון אונדז איז צופרידן געווען וואָס מען פירט אונדז אַרויס פון אַזיאַטישן ראַיאָן, כאָטש טייל האָבן זיך דאָ רעלאַטיוו גאַנץ גוט איינגעאַרדנט.

דער עשאַלאַן איז, ווי דאָס איז נישט קיין ניס, אַפטמאַל געבליבן שטעקן אונטערוועגנס. ווי נאָר ער האָט זיך אָפגעשטעלט אויף אַ סטאַנציע, זענען אַלע אַרויס פון די ענגע טיעפלושקעס, געלאָפן צום קראַן נאָך „קיפּיאַטאַק“, אַדער גאָר צום נאַענטן פעלד אַפּרייסן אַ וויסע ציבל, אַ ריב אַדער עפעס וואָס פון אַנדערע גרינצייג.

באלד האט אויף דער גאנצער לענג פון צוג זיך אויפגעהויבן א רויד פון ברענענדיקע שייטערס. יעדער האט ביים גיך פאנאנדערגעלייגטן קאסטער אפגעקאכט פאר זיך פון גארנישט א מאכל. פלוצעם האט א פייה פון לאקאמאטיוו פארהילכט דעם גאנצן ארום. דאס האט געהייסן, אז מיר לאזן זיך ווייטער אין וועג. עס האט זיך אויפ־געהויבן א טומל. מען האט קוים באוויזן מיט די ארעמע, פארסאָזשעטע קאך־כלים אַרויפצוקלעטערן אין וואַגאָן אַריין. די היימלעכע שייטערס האָבן איצט נאָך מער זיך צעפלאַקערט, ווי זיי וואַלטן מיט אונדז זיך געזענגט. דער עשאַלאַן האָט גערירט. יעדער האָט זיך איינגעמאַסטעט אויף זיין אָרט און זשענדע פאַרצערט זיין פּאַיקע ברויט מיט דעם ביסל וואַרעמס.

מיך האט אפילו דער הונגער נישט גענומען, אזוי אפגעשוואכט בין איך געווען, באזונדערס דעמאלט, ווען די מאלאריע האט מיך א שטארקן כאפ געטאן. קיין הילף איז פון קיינעם נישט געווען צו דערווארטן. מיט וואס האט מען אין וואגאן געקאנט מיר העלפן? איך האב ווי ווייט מעגלעך אליין זיך אנגעשטרענגט צו שטיין אויף די פיס.

איין מאל האט אונדזער עשאַלאַן זיך אפגעשטעלט נישט ווייט פון א גרויסן פעלד־שטח, וואס איז געווען געדיכט באלייגט מיט צייטיקע דיניעס. זייער שאַל פון סעלאַדין־קאליר איז שוין געווען דורכזיכטיק גרין פון רייפקייט, נאָר זיי אַראָפּצונעמען פון די בייטן. צונויפנעמענדיק מיין לעצט ביסל כוח און קוראָזש, בין איך צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע אַראָפּ פון וואַגאָן, האָב אויפגעהויבן די ערשטע דיניע וואָס איז מיר געקומען אונטער דער האַנט און קוים קוים זי דערטראָגן. די דערלאַבנדיקע זיסקייט פון דער זאַפטיקער ערד־פּרוכט האָט מיך מחיה געווען. צוריקקומענדיק פאַמעלעך צו די כוחות, בין איך שוין אַראָפּגעאַנגען פון דער פּריטשע. עמיצער האָט מיר אויפגערוקט די שווערע וואַגאַן־טיר. דורך דער עפענונג

האָב איך דערקענט די געגנט דורך וואָגען איך בין דעמאָלט פאַר דער טאַמבאָוער מאָביליאַציע פאַרבייגעפאַרן. געווען איז דאָס זומערצייט. מיר האָבן מיט נייגיר אַראָפּגעקוקט צו דער אַלטער רוסישער שטאָט טולע. אַרום האָבן אויף ווייטע שטרעקעס זיך געצויגן פעלדער באַוואַקסן מיט תבואה, קאַרטאָפּל און אַנדערע גרינצייג. אויף שפיצן פון באַגרינטע שיפועים, אויך אין טאָל, האָבן ווייס-געקאַלכטע כאַטעס מיט אויסגעפּוצטע פענצטער-שויןן שימע-רירט אַנטקעגן דער זון ווי די טולער סאַמאָואַרן. די געדיכטע בלעטער-קרוינען פון די ביימער אויף די היגלען, האָבן אויסגעזען ווי העלמען פון באַוואַפנטע וואַכלייט, וועלכע היטן געטריי די אַר-מיקע געגנט.

איצט האָט די ערד געדרימלט אין די רייפּע אַרעמס פון האַרבסט. פון ערגעץ אין קילן פעלד האָט שווער זיך געוויקלט דער רויך פון אַ ברענענדיקן שייטער און לאַנג געבליבן הענגען אין אַוויר, ווי ער וואַלט מיט אַ כיוון פאַרשטעלט די לאַנדשאַפט. דער האַרבסטיקער אומעט האָט בלייבן-שווער זיך געלייגט אויפן געמיט, אַנגעפילט מיך מיט נאַגנדיקער בענקעניש און ביי-הומנימ-דיקע זאַרגן. אין אַט דער צייט פון יאָר פּלעגט מיין מאַמע „מיט אַ געלעגנהייט“ מיר שיקן די ווינטער-מלבושים קיין וואַרשע, וווּ איך האָב אין סעזאָן געאַרבעט און נישט געאַרבעט. מייןע קוואַלי-פיקאַציעס אין שניידעריי זענען נישט געווען גענוג אויף אַנצוהאַלטן אַ שטעלע אין דער גרויסער שטאָט. חוץ דעם איז דאָס פנים מיינס געווען אַ מסור. עס איז אַ פאַקט, אַז יעדע מלאכה לייגט אַ באַשטימטן חותם אויף דער אויסערלעכקייט. אַפטמאַל אויך אויפן כאַראַקטער פון כמעט יעדן איינעם, וועלכער ציט פון איר פרנסה.

— איר זעט נישט אויס ווי אַ שניידער — האָב איך אַלע מאָל זיך אַנגעטראָפּן מיט דעם זאַג, כאַטש מיין שניידערישער ייחוס ציט זיך פון דורות...

מיינע שטוב-אייגענע האָבן געהאַט פאַרשטענדעניש פאַר מיין רייסן זיך אין דער גרויסער שטאָט אַרײַן, וווּ דאָס לעבן איז רוישי-קער און אינטערעסאַנטער. דער עיקר איז מיר געגאַנגען אין אַ בריי-טער קולטור-פּעריפעריע. ווען איך האָב פון וואַרשע אַהיימגעשיקט די צייטשריפט „זיבן טעג“ וווּ איך בין, צווישן באַקאַנטע שרייבער, געווען פאַרטראַטן מיט מיין ערשט ליד, איז דאָס געווען זייער שמחה. נאָך דעם איז צו זיי דערגאַנגען מיין ליד „אָוונטיקע שאַטנס“ גע-דרוקט אין „קראַקעווער פּאַסט“ — אַ ווינקלדיקע צייטשריפט, וווּ עס האָבן אין די דרייסיקער יאָרן פאַרעפנטלעכט זייערע לידער די יונגע דיכטער מ. נאַטיש, ז. באַגיש און אַנדערע. מיין מאַמע און שוועסטערס האָבן פון די אומעטיקע פּערזן בולטער דערזען, ווי אַלע וועגן האָבן פאַר זיי זיך פאַרשטעלט. זיי האָבן געהאַפּט און געוואַרט און די יאָרן אָפּגענאַרט. ס'איז מיר געבליבן אין זכרון זייער לעצטער בריוו מיט אַ הייסער בקשה זיי אַרויסצוראַטעווען פון היטלערישן כּף הקלע. מיט וואָס האָב איך געקאַנט זיי העלפּן ?

פון די פּראַנטן זענען אַנגעקומען נישט קיין פּריילעכע ידיעות. דער שונא האָט אין דער לופט און אויף דער ערד מיט אַלע תּכסיסי מלחמה גערוקט זיך פאַרויס צו די טויערן פון מאַסקווע. אויף די באַן-וועגן האָבן טאַג און נאַכט געאַיילט צו די פּראַנטן שווער-אַנגעלאָדענע פּלאַטפּאָרם-צוגן מיט טאַנקען, האַרמאַטן, קוילנוואַר-פּערס און כלערליי אַנדערע קריגס-וואַפּן. אַהין האָבן פון ווייטן סיביר געשפּאַרט אין די צענער טויזנטער פּרישע כּוחות צו באַזיגן די נאַצישע הידרע, צוריק האָט מען פון שלאַכטפּעלד געפירט מאַסן שווער פאַרווונדעטע אַרטילעריסטן און פּוסגייער, צווישן זיי אויך מיליטעריילייט פון העכערן ראַנג.

מיר זענען אַנגעקומען אויף דער טשעליאַבינסקער סטאַנציע. פון דאַנען האָט דער פאַראַוויק אונדז אַוועקגעפירט אין אַ דאַרפישן

ראיאן, ווו מען האט געזאלט ערשט באשטימען ווו אונדז מסדר
צו זיין.

* * *

דער הארבסט האט שוין אפגעטראטן דעם וועג פאר דעם
ווינטער. אין נאענטן וואלד האבן די צווייגן פון די ביימער שוין
געטרעשטשעט פון ערשטן פראסט. דער ריח פון געקאכט קרויט אין
דער „סטאלאווע“ האט גערייצט דעם אפעטיט. עס האט אונדז געצויגן
צום אפענעם פעסל מיט געזייערטע פאמידארן. זיי זענען געווען
שטארק איבערגעזאלצן און צעפוילט. מען האט די פארסמטע טאמאטן
שוין פון לאנג געדארפט ארויסווארפן. עס איז אבער שווער געווען
בייצוקומען די זשעדנע לעכצעניש נאך עפעס שארפס און געזאלצנס.
איינער פון אונדז, א שטארקער ליבהאבער פון פיקאנטע מאכלים,
האט זיך צוגעכאפט צו דעם מאריניר-קאדוק ווי צו א הייס גע-
בראטנס. פארגיפטנדיק זיך דעם מאגן איז ער אויפן דריטן טאג
געשטארבן. עס איז געווען א גרויל צו קוקן ווי דער בעסאראבער
יונגערמאן האט, אראפגייענדיק קוים פון געלעגער, געפרווט זיך
אליין ראטעווען. פאר וואס האט מען אים דעמאלט נישט געגעבן
קיין מעדיצינישע הילף? אין שטאט אריין איז נישט ווייט געווען.
די שולד פאר דעם האט געטראגן נאטשאלסטווע.

קאפיטל זיבן

ווי זאגט דאָס שפּריכווערטל ? אַ קנױל האָט אױך אַן עק. כאַטש צום צװײטן עק אױז נאָך געװען אַ הײפּשער מהלך. מײר האָבן ענד־גײלטיק „פּאַנאַנדערגעלײגט די געצעלטן“ אױן באַגוסלאַװסק, סװיערד־לאַװסקער געגנט. די שטאַט האָט אױך געטראָגן דעם בשׂותפּותדיקן נאַמען קאַרפּינסק, װײל נישט װײט, בלױז מיט אַ בריקל דורכצוגױן, האָט זיך געבױט אַ נײער יישוב. געאַרבעט האָבן מײר אױן דער בױ־אונטערנעמונג „סטראַטלסטװאַ 102“, װאַס האָט ערשט זיך עװאַקװירט פּון לענינגראַד.

אַזעלכע אונטערנעמונגען האָבן אױבער דעם גאַנצן שטח פּון סאַװײעט־רוסלאַנד עקױסטירט אױן די הונדערטער. די אַרבעטס־באַטאַליאַנען זענען דאָס רוב באַשטאַנען פּון פּליטים, װעלכע האָבן זיך באַצײטנס עװאַקװירט פּון די אַקופּירטע מערב־געבײטן. אױן דער ערשטער סטאַדיע פּון דער מלחמה האָט מען די נײע בירגער צו װעלכע מען האָט נישט געהאַט קײן אױבעריקן צוטרוי, צװײפּגענומען און אַפּגעשיקט הײנטערן פּראַגט. שפּעטער האָבן די פּרישע פּראַדוקטיווע כוחות געברענגט נוצן אױן װײטן הײנטער־לאַנד, בײם צוריק אױפּבויען די שװער־אײנדוסטריעס װאַס זענען עװאַקװירט געװאָרן.

הײנטער דער שטאַט האָט זיך געצױגן אַ קײט פּון פעלדװיקע בערג. פּון דאַנען האָבן מײר געדאַרפט דורכברעכן אַ באַנוועג, װאַס זאַל פּאַרבינדן באַגוסלאַװסק מיט אַנדערע ראַיאָנישע סטאַנציעס. די באַראַקן זענען דאָ געװען בעסער באַװאָרנט ווי אױן סאַראַ־טאַװ. זײ זענען אָבער נאָך גאַנץ װײט געװען פּון צו זײן באַקװעם

און וואַרעם. ווי נאָר זיך אומגעקערט מיד און געפרוירן פון דער האַרעוואַניע, פלעגט יעדער פון אונדז זיך אוועקזעצן אויף דער פריטשע, אויפסען די לאַנג דערוואַרטעטע „פאיקע“ מיט דער שיטע-רער „באלאַנדע“ און גלייך זיך אָפגעבן דעם שלאָף. יעדע נאָכט האָט אַן אַנדערער דיושור אַכטונג געגעבן דאָס פייער זאָל נישט אָפגיין. פאַרטאָג, ווען אין דרויסן איז נאָך גאַנץ פינצטער געווען, איז דער בריגאַדיר, אַנגעטאַן אין זיין וואַרעמען פעלץ, געקומען אונדז וועקן צו דער אַרבעט. ער האָט טאַקע צוגעגעבן, אַז דער פראַסט רייסט די נאָז, אָבער דאָס קאָן אונדז נישט אָפּהאַלטן פון אויספירן דעם אַרבעטס-פלאַן צו דער צייט. דאָס וואַרטן אין דער ריי נאָך דעם נעבענדיקן פרישטיק האָט זיך לאַנג פאַרצויגן, ביז מיר זענען מיט די פאַרראַסטע פון פראַסט אינסטרומענטן געקומען צו דער אַרבעט, איז שוין געווען וויסער טאָג. יעדער פון אונדז האָט באַקומען אַן אויפגאַב אויסצוגראַבן אין האַרטן גראַניט צו זעקס, זיבן גריבלעך אַ טאָג. דלובענדיק מיט דער לאַם אין האַריוואַנטאַלער פאַזיציע, נישט האַבנדיק קיין בויער-מאַשין, איז די עובדה שווער געווען צו דערגרייכן. ווער עס האָט אין דער אַרבעט זיך אויסגע-צייכנט האָט באַקומען אַ צוגאַב-פאַרציע קאַשע, וואָס איז נישט ווערט געווען דעם געוואַלטיקן פיזישן אַנשטרענג. די אַרבעטער אין באַטאַליאַן האָבן זיך כסדר באַקלאַגט אויף דער שוואַכער דערנע-רונג. אַמאָל האָט נאַטשאַלסטווע צונויפגערופן אַ מיטינג צו באַ-האַנדלען די פראַגע. געבליבן איז ביים אַלטן. — מיט דעם צוגע-טיילטן ביסל שפייז — האָבן זיי געטענהט — וואַלט מען, אפשר, ווי עס איז געקאָנט אַדורכקומען, אָבער די אויבערשטע פון שטויסל נעמען צו פאַר זיך דאָס פלייש, דעם צוקער, אַפטמאַל אויך דאָס ברויט, און אונדז וואַרפט מען צו די ברעקלעך.

אַ געוויסער טייל פון דער באַגוסלאַווסקער באַפעלקערונג איז

באשטאנען פון פארשיקטע פויערן־קולאקעס פון אוקראינע און פון אנדערע רוסלענדישע געביטן. דער פארשטאטישער קווארטאל, וואס האט ארויסגעקוקט צום וואלד, האט טאקע אויסגעזען ווי א גרויס דארף. ווייס־געקאלכטע כאטעס, ארומגעצוימטע גערטנער, פארזייט מיט קארטאפל, מערן, קרויט, פאמידארן, אוגערקעס און אנדערע. אין די גערטנער בין איך געווען אן אפטער ביינאכטיקער גאסט. גרויס איז געווען דער פארדראָס פון די תושבים ווען זיי האָבן באַגינען געוואָרפן אַ בליק צו די בייטן און פלוצעם דערזען ווי אַ טייל פון זיי זענען אָפגעליידיקט. ווייטער אַנגיין אויף דעם שטייגער, האָב איך נישט געקאָנט. מיר איז איינגעפאַלן זיך צו ווענדן צום הויפט פון דער אונטערנעמונג. אַ לענינגראַדער ייד, ער זאָל מיר געבן אַ מעגלעכקייט זיך מפרנס צו זיין מיט דער נאָדל. דער געדאַנק איז אים געפֿעלן נישט פֿאַר מיין טובה וועגן, נאָר אויך פֿאַר זיין אייגענעם נוצן. אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער מיר געגעבן אַן אַנווייז צו אַן אָנפירער פון אַ שניידערשן אַרטעל אין קאַרפינסק. איך האָב זיך אַריבערגעקליבן אין אַ מער־אַנשטענדיקער צוזאַמענ־וווינונג, געשלאָפן אויף אַ ריינעם געלעגער. עס איז געקומען אויף מיר אַן אויפריכטונג. איך האָב פשוט צוריק באַקומען אַ מענטש־לעך פנים. מיינע רוסישע מיטווינער זענען נישט איבעריק צופרידן געווען מיט זייער נייעם שכן, הגם איינער פון זיי האָט באַמיט זיך צו זיין פריינדלעך צו מיר, אָבער נישט צופיל... זיי זענען אַלע געווען מלחמה־אינוואַלידן און זיצנדיק אויף די אייזערנע בעטלעך זיך אַנדערציילט וועגן די קאַשמאַרן אויף די פראַנטן. כאַטש דער־צויגן איז גייסט פון דער אַקטאַבער־רעוואַלוציע, זענען זיי פול מיט שטימונג נאָך אַלץ זיך פאַרגאַנגען אין דעם וויימוטיקן תפיסה־ליד פון די צאָרישע צייטן, וואָס דאָס רוסישע פֿאַלק זינגט נאָך ביזן היינטיקן טאָג:

„סגלנצע ווסכאָדיט אי זאָכאָדיט,
אַ וו טיורמיע מאַיעי טיעמנאַ“

* די זון גייט־אויף און פאַרגייט
און אין מיין תפיסה־צעל איז פינצטער.

פון דעסטוועגן איז די גאַנצע אַטמאָספּער געווען אַ בעסער־
רע ווי אין קאַלטן, פאַרוואַרלאַזטן באַראַק. פון מיין וואַכן־
לויף האָב איך אָפּגעשפּאַרט זיך צו קויפּן אַן אויבער־מלבוש —
אַ רויטאַרמיישן שינעל. צום ערשטן מאַי האָט דער פאַרוואַלטער
פון אַרטעל מיר צוגעטיילט אַ רעשטל ברוינעם שעוויאַט זיך אויפ־
צונייען אַן אַנצוג. פאַר די שפּולקעס פּאַדעם, וואָס איך האָב אָנגע־
זאַמלט ווי יתור פון דער אַרבעט, האָב איך זיך איינגעשאַפּן צוויי
העמדער פון ווייסן סאַטין און אַ פאַר שיד.

אין אַרטעל האָבן געאַרבעט עטלעכע גוטע באַלמעלאַכעס פון
פוילן. איינעם פון זיי האָב איך נאָך דער מלחמה באַגעגנט אין
לאַדזש. ער איז געווען אָנגעשטעלט אין פּוילישן טעאַטער אַלס
קאַסטיומירער. דער צווייטער, אַן אַפּשטאַמיקער פון לעמבערג,
איז געווען אַ ספּעציאַליסט פון אַפיצירישע פרענטשן. דער דריטער
— אַ הויכער, קרעפקער ווי אַ טיפּישער יישובניק, האָט געשטאַמט
פון וואַרשע. מען האָט אים גערופן „דער ביראַבידושאַנער“. מיט
אים צוזאַמען האָט געאַרבעט זיין פרוי, אַ גוטע נייטערקע. זיי האָבן
ווי קוואַליפּיצירטע פּאַכלייט געהאַט מער אַנזען אין וואַרשטאַט און
טאַקע בעסער פאַרדינט.

* * *

ווי אַנדערע גרעסערע און קלענערע אוראַלער שטעט, איז אויך
קאַרפּינסק געווען באַלאַגערט מיט פּליטים, באַזונדערס פון לענין־
גראַד. אין שטאַט זענען פאַרגעקומען גאַנץ אַפּטע קולטור־פּאַרוויי־
לונגען. נאָר מיר איז געווען אָנגעשריבן איך זאָל מיט דעם לאַנג

זיך נישט פרייען. נישט באווייזנדיק אפילו רעכט אַנצוואַרעמען דאָס אַרט, האָב איך פּלוצעם באַקומען אַ מעלדונג זיך אומצוקערן אויף דער סטראַטיגעלסטווע, כאַטש מען האָט זיך דאָרט אין מיר נישט שטאַרק גענויטיקט...

די סיבה פאַר וואָס מען האָט מיך צוריקגערופן אויף דער טראַסע, איז אַט וואָס :

מיין נאַטשאַלניק האָט פון דעם אַרטעל־פאַרוואַלטער דערוואַרט אַ ממשותדיקע מתנה פאַר אַוועקגעבן אים אַזא אבן טוב — אַ שניי־דער. געוויינלעך, ביי אַ גוטן בעל מלאכה מאַכט דער הויפט פון דער מאַסטערסקאַיאַ אויך אַ זייטיקן רובל. היות דער לעצטער איז נישט צופרידן געווען פון מיין פאַכמענישער פּראָדוקציע, האָט אים נישט געאַרט וואָס יענער האָט אים אַפּגעטאַן אַזא שפיצל...

אַבער פאַר מיר איז דאָס געווען אַ גרויסער קלאַפּ. מיר האָט זיך זייער נישט געוואַלט צוריקגיין אין באַראַקישן הקדש.

מיין באַווייזן זיך אויף דער טראַסע אינעם נייעם גאַרניטער האָט ביי די היימישע יידן פון מיין בריגאַדע אַרויסגערופן אַ סאַר־קאַסטישן „תּתחדש“. עס איז נישט שייך געווען ביי יענע אומ־שטענדן אַוועקצוהענגען, ווי דער שטייגער, אַ שענערן מלבוש, פאַר אַ יומא דפּגרא צום אַרויסגיין. אַז מען האָט אַפּילו אַ בידנע שטיקל נישט געקאַנט איבערלאָזן אין באַראַק. בעלנים אַפּצוקויפן פון מיר דאָס רעקל האָבן זיך געפונען אַ סך. איינער פון די „סוחרים“ האָט מיר פאַר אים אַנגעבאַטן צוויי און אַ האַלבן לאַבנס ברויט. איך האָב זיך געטראַכט: איידער עס זאָל ווערן דערפון אַ תל ביי דער שוואַר־צער אַרבעט, אָדער גאַר מען זאָל עס פון מיר אַוועקגעבענען, איז מיר רעכט כאַטש איינמאַל זאָט זיך אַנעסן מיט ברויט. אַזוי בין איך צוריק אַריין אין מיין בראַדיאַגישן טראַכט.

דער נאַטשאַלניק האָט אַבער נאָך אַלץ געוואַלט אויסנוצן אין מיר דעם שניידער. ער האָט מיך גערופן צו זיך אין הויז, איך

זאל אויפנייען און אויך פארריכטן די אלטע קליידער פון זיין ווייב און געראטענער טאכטער. איך האב גערן אנגענומען די ארבעט. קודם כל בין איך עטלעכע טעג געזעסן אין א ווארעמער שטוב. די שטוב איז טאקע געווען א ווארעמע, נאר פונקט האט געטראפן, אז דאס הארץ פון דער באלעבאסטע איז געווען געפרוירן...

* * *

דערווייל איז די ארבעט אויף דער סטראַיקע אנגעגאנגען אין פולן ברען. מען האט שוין געהאלטן ביים פארווארפן די רעלסן אויף די שפאלעס. פון דעם כסדרדיקן ברעכן מיט די אייזערנע לאַמען, דלובען מיט די שפיצהאמערס, גראַבן מיט די לאַפעטעס, זענען מיט די שווערע זעצהאמערס, האַבן זיך שוין געוווּן ממשותדיקע רעזולטאַטן. דער „פראַראַב“, אַן אַפּשטאַמיקער פון פּוילישער גוּע, מיט דעם „פּילזאַגנדיקן“ נאַמען ביעלישעווסקי, האָט געשפּאַנט איבער דער אויסגעפּאַרטיקטער טראַסע, גאוּה-דיק צופּרידן פון זיינע איינפאַלן אין דער פּלאַנירונג פון דעם וויכטיקן פּראַיעקט. איצט איז די מי שוין געווען אַ לייכטע און גלאַטיקע. מען האָט די רעלסן בלוּי געדאַרפּט שטאַרקער צופּעסטיקן צו די שפּאַלעס און יעדן אַפּשטאַנד באַזונדער פּאַרפּילן מיט דרייב-נעם קאַנקריט. נאָכן אַוועקראַמען דעם אַפּפּאַל האָט מען די ערד-וואַלן משופּעדיק אויסגעגלאַטיקט אויף דער גאַנצער לענג פון וועג, נאָכדעם ערשט באַשאַטן מיט געלן זאַמד.

חוץ וועגן אַרבעט האַבן די טרודאַוויקעס זיך אויסגעהיטן מיט אַן איבעריק וואַרט. איך געדענק נאָך יענעם פּינעם בחור פון ווילנע, וואָס איז אַנגעקומען אין מאַסקווער טעאַטער-שול אַ געענדיקטער לערער. דער לעקטאָר פון יידישער ליטעראַטור האָט מיט אים זיך באַפּריינדעט, צוזאַמען מיט אים צוגעגרייט אַ בשותפותדיקע אַרבעט וועגן שלום עליכם. קיין איבעריקער דברן איז יענער נישט געווען. מען האָט אַבער געזען, אַז ער איז מיט עפּעס נישט צופּרידן. ביי-

נאכט זענען אין סטודענטישן „גארדאק“ געקומען שליחים פון דער מאַכט און אים אַוועקגעפירט. נישט צו וויסן וווּ ער געפינט זיך...

עס האָט אַבער פאַרט זיך געוואָלט מיט וועמען אויסריידן אַ וואָרט. איין מאָל, שטייענדיק אין דרויסן נעבן באַראַק, איז צו מיר צוגעקומען מיין בריגאָדיר. מיר האָבן שוין געוואוסט וואָס די מנוולדיקע דייטשן טוען מיט די יידן אין די אַקופירטע שטעט און שטעטלעך פאַר די אויגן פון דער וועלט. עס איז געווען פאַרויס-צווען, אַז נאָך אַט דער אומגעהויערער קאַטאַסטראָפּע, וועט די אידייע פון אַן אייגן ווינקל אויף דער וועלט פאַרנעמען דעם מיטל-פונקט פון אונדזער נאַציאָנאַלן געראַנגל פאַר קיום. דער בריגאָדיר האָט שווייגנדיק זיך איינגעהערט וואָס איך זאָג. פּלוצעם האָט ער ווי אַ ווינט זיך אָפּגעריסן פון אַרט און געלאָזט מיך אַליין. ביי זיך אין האַרצן איז ער מסכים געווען מיט מיר. די אידעאָלאָגישע אַפיקורסות פון אַט דער מחשבה האָט אים אָנגעשראַקן. ער האָט זיכער געהאַט פאַר וואָס מורא צו האָבן. אין באַטאָליאַן אַריין איז ער געקומען פון פאַרשיקונג.

* * *

אָפּגעפאַרטיקט זיך מיט דער באַן-ליניע, האָבן די אינושניערן פאַרטראַכט אַ נייעם פּלאַן אויפצושטעלן ביי דער זייט פון באַנוועג אַ ריזיקן שפייכלער. עס האָט געדאַרפט נעמען גענוג צייט ביז דער עקסקאָואַטאָר זאָל פון באַרגיקן שטח אַרויסגראַבן די ערד אויף אַוועקצולייגן אַ פונדאַמענט. וואָס שייך געהילץ איז אין אוראַל נישט געווען קיין דאגה. אַ שפייכלער איז טאַקע אַ וויכטיקע זאַך, אַבער פון דעם קאַן דערווייל אַ הונגעריקער מאַגן נישט זאָט ווערן. זומערצייט האָבן די אוראַלער טעג זיך געצויגן ווי פון פעך. איך האָב זיך געפילט אָפּגעשוואַכט. דער בריגאָדיר האָט מיך אָפּגעלאָזט פון דער אַרבעט, איך זאָל גיין אין שפיטאַל אויף אַן אונטערזוכונג.

דער דאקטער האט מיר געגעבן א צעטל איך זאל א טאג צוויי בלייבן אין באראק. אויסנוצנדיק די געלעגנהייט, בין איך יענעם טאג אוועק אין וואלד קלויבן שוועמלעך.

דאס איז געווען אין א זוניקן אינדערפרי. דער וואלד, אן אלטער באוואקסענער ריו, האט זיך געבאדן אין טויען. דורכשלאגן-דיק זיך א וועג דורך דער קילער ביימער-געידיכטעניש בין איך ארויס אויף א פאליאנקע. דער פרישער טוי האט געפינקלט מיט אלע רעגנבוויגנדיקע קאלירן. פון מאל צו מאל האבן אין דער וואלדשטילקייט מיט באזונדערער היימעלעכקייט זיך צעהילכט דער מנגנישער צוויטשער פון א פויגל. פון ערגעץ האבן איבעררופנדיק זיך דערטראגן מענטשלעכע קולות: יוהו! יוהו! ווי מען וואלט, פארבלאנדזשעטע, איינער דעם אנדערן געזוכט.

די אומבאריטע ארווילדערניש האט איצט נישט אנגעווארפן אויף מיר אזא אימה ווי אין יענעם ווינטערטאג, ווען איך האב אין פריש-אנגעפאלענעם שניי פארלוירן דעם וועג קיין קארפינסק. כ'בין דעמאלט געגאנגען אויסבייטן א לעבל ברויט פאר אן עמער קארטאפל. טאפטשענדיק אזוי אין טיפן שניי האט פלוצעם צו מיין אויער זיך דערטראגן א דריבנער גלעקל-געקלאנג. דאס האט א פויער איינגעקוטעט אין א לאנגהאריקן בערן-פעלץ געטריבן צוויי יונגע פערד איינגעשפאנט צו א נידעריקן שליטן. אויף אים איז געלעגן אנגעשפארט און צוגעפעסטיקט פון פארנט מיט א שווער רער קייט, אן אונטערגעזעגטער שטאם. די ברעווע האט נאכשלע-פנדיק זיך, ווי אפגעראמט פאר מיר דעם וועג, מיר זאל לייכטער זיין צו גיין. נאענט צו דער שטאט האב איך דעם שליטן פארלוירן פון אויג. מיין וועג האט געפירט צו דער הילצערנער בריק. דורכגייענדיק האט פון ביידע זייטן טיך דער פראסט נאך שטארקער געצוויקט דאס פנים. ביז איך בין אנגעקומען אין שטאט איז שוין געווען פארנאכט. איך האב געדארפט נאך דורכמאכן דעם זעלבן וועג אויף צוריק. אבער

דאָ האָט געטראָפן מיט מיר אַן אַנדערע צרה. מיינע לאַפטיעס זענען אין מיטן וועג זיך צעפאלן. איך האָב נאָכאַנאַנד געמוזט זיך אַפּשטעלן און זיי איבערבינדן.

דערווייל האָט די זון מיט איר לעצטן ביסל רויטס אַנגעוואָרפן דאָ און דאָרט עטלעכע שפּילנדיקע פּלעקן. זי האָט אַנגעזאָגט אויף מאַרגן אַ שטאַרקערן פּראָסט און איז אַנטרינען. איך האָב אין דער אַונטיק־פּראָסטיקער טונקלעניש געטשאַפּעט דורך דער שניי־קער וויסטע כמעט אַ באַרוועסער. אַ ווייט בילן פון אַ הונט האָט מיך דערמאָנט אין ווילדן געוואָי פון הונגעריקע וועלן, וואָס קומען גאַנץ אַפּט אַנטקעגן דעם וואַנדערער אויף פּאַרשנייטע וועגן. ערשט ביים עק וואַלד האָט זיך געוויזן דאָס מוטנע באַלויכטענע פענצ־טערל פון באַראַק. איך האָב לייכטער דעמאָלט אַפּגעאַטעמט.

טרעטנדיק איצט מיט ווייכע טריט אין זאַפטיקן גראַז, האָבן זכּרונדיק פאַר מיינע אויגן זיך פאַרבייגעוויקלט די היימישע פעל־דער, די הינטערשטאַטישע שליאַכז, דער טייך, וואָס האָט מיט זיין שטראָם מיטגעשלעפּט דעם אומריינעם אַפּפלוס פון מאַנדלבוים זייף־פאַבריק. נישט יעדער אַרבעטזוכער האָט געהאַט די זכּיה צו באַקומען אין יענער פאַבריק באַשעפטיקונג. פרייע צייט האָב איך דעמאָלט געהאַט גענוג. אין לויטערע זומערטעג איז נישט געווען עפעס אַנדערש וואָס צו טאָן, ווי זיצן הינטערן צווינטער, באַוונז־דערן די נאַטור און לייענען ביכער. אוודאי איז דאָס געווען אַ וועגע־טירנדיק לעבן. בין איך דען צווישן דער יוגנט געווען איינער, וואָס איז אומגעגאַנגען בטול ומבוטל ?

פאַר מיינע אויגן זענען איצט געשטאַנען די מאַמע און שוועס־טערס. זייער גורל איז געווען דער זעלבער פון אַלע יידן אין פּוילן. נאָר מיין משפּחה האָט געקאָנט אויסמיידן דעם פינצטערן גזר, ווען נישט דער טאַטע. זינט ער איז דעמאָלט, נאָך זיין גאַנצניאַריקן וויזט צוריק אַוועק אויף יענער זייט ים, האָט ער כמעט אין גאַנצן

זיך אָפּגעריסן פון אונדן. אמת, אין די אָנהייב דרייסיקער יאָרן האָט די רייכע אַמעריקע דורכגעמאַכט אַ שווערן קריזיס. די אַרבעטס-לאַזיקייט האָט אויך אין גאַלדענעם לאַנד אָנגענומען דראַענדיקע פאַרמען. מיין טאַטע האָט גראַד אין יענער צייט נישט געקאַנט האָבן קיין מעגלעכקייט אונדז צו העלפן. דאָך איז זיין האַנדלונג נישט געווען אין אַרדענונג.

אין די ערשטע חדשים פון מיין זיין אין אַרשע, האָב איך אומגעריכט דערהאַלטן פון דער מלוכהשער באַנק אַן אָנווייז אויף אַ געלטשטיצע פון קאַנאַדע. דאָס האָט ביי מיר אָפּגעקלונגען ווי אַ גאַר ווייטער עכאַ. איך בין אַן חשק געגאַנגען אָפּנעמען דאָס געלט, בכדי נישט אַרויסרופן צו זיך קיין חשד. דאָכט זיך, אַ פשוטער פינאַנציעלער ענין. דאָך איז דאָ אויך געווען אַ גרונט צו זיין פאַרויסזעענדיק.

וואַרפנדיק אַ ווייטערן בליק אויף צוריק — ווערן מיר היינט ערשט קלאַר די סיבות פון אונדזער משפּחהדיקער צעריסנקייט: זיין אַ שפּיזער פון אַ געזינד זאַלבע זעקס איז פאַר אַ בעל-מלאכה אין פוילן נישט געווען קיין קלייניקייט. מיין טאַטע האָט אין שטאַט געשמט פאַר אַ גוטן, באַשטעלטן שניידער. אָבער „צונויפֿ-שטעלן“ אַ מלבוש האָט ביי אים גענומען גאַנץ לאַנג. זיין קליענ-טעלע איז דאָס רוב באַשטאַנען פון פריצים, וועלכע פלעגן יעדן נאַכשניט קומען רייטנדיק אויף אָנגעזאַטלטע פערד און באַשטעלן אַ גאַרניטער אָדער אַ פעלץ אויף ווינטער.

די „פריזישע גיטער“ האָבן אַ מאַל געהערט צו מיין זיידן, אויך אַ שניידער, נאָך וועמען דער „יאַשני וויעלמאַזשני“ פלעגט פון צייט צו צייט שיקן אַ „פאַרנאַל“ מיט פערד און בריטשקע, ער זאַל ברענגען דעם קראַויעץ אין הויף אַריין. מיין טאַטע איז גאַנץ אָפט געגאַנגען איבער די דערפער מיט דער „זוידע“ אָנגעהאַנגען אויפן האַלדז. אויף דער אימיעניע האָבן די הינט פון וויטנס שוין

דערשמעקט, אָז עס דאַרף זיך דאָ יאָווען נישט קיין געהויבענער גאַסט. ווען דער חייט האָט זיך דערנענטערט צום פּריצישן הויז, זענען, ווי עס זאָגט זיך, יעדער הונט אויף זיין גרונט, די כלבים אים באַפאַלן מיט ווילד האָוקעריי, ממש אים צו צערייסן. ווי דער טאַטע האָט דערציילט, פּלעגט דער פּריץ שטיין ביים פענצטער און זיך קאַטשען פון געלעכטער, צוקוקנדיק ווי דער אַנגעשראַקענער ייד טרייבט פון זיך אָפּ די הינט מיטן שטעקן. אַנגעלאַכט זיך גענוג, האָט ער געהייסן דעם ייד אַריינרופן, ביים אַנמעסטן דאָס אויסגעפאַרטיקטע „שטיקל אַרבעט“, האָט דער טאַטע געמוזט זיין געדולדיק צום נאַבלמאַנס מאַדנע קאַפּריזן. אויב דער פּריץ האָט בעתן אויספירן אַ סדרה גימנאַסטישע איבונגען, נישט געפילט זיך אין נייעם אַנצוג באַקוועם, האָט דער שניידער געמוזט אים צוריקאָהיימעמען און אים איבעראַרבעטן ווי יענעם איז געפּעלן. אין לאַנגע ווינטער־אָונטן האָט דאָס גאַנצע הויזגעזינד געוואָרט מיט פּאַרטאַיעטן אומרו, דער טאַטע זאָל מיט מזל אָהיימקומען פון אונטעררוועגנס. אין אויוון איז אַלץ שוין געווען אַפּגעקילט. די מאַמע האָט אַרויפגעשטעלט די וויעטשערע אויף די לעצטע, גליענדיקע קוילן, זי זאָל נישט אינגאַנצן קאַלט ווערן. קוים אַריבערטערטנדיק די שוועל האָט דער טאַטע זיך צוגעזעצט צום אויוון, טוליענדיק די פּלייצעס צו די צוויי ציגל, וואָס האָבן נאָך געהאַלטן אַ ביסל היץ און זשענע פּאַרצערט דאָס וואַרעמס.

אויך פון די יידישע קליענטן האָט דער טאַטע געהאַט „צו זינגען און צו זאָגן“. די גבירים האָבן געוואָלט גוטע מלאכה פאַר ווייניק געצאָלט. און אויך מיט דעם לעצטן האָבן זיי אַפּגעשלעפּט ביז אין דער לאַנגער באַנק. ווען ער פּלעגט גיין צו זיי אויפּמאַנען דעם חוב און אָהיימקומען מיט ליידיקע הענט, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כּעס צו דער מאַמען. —

דער פּאָדעם פון זכּרונות און דערמאַננגען האָט אין דער

ש. מי צמא כער

וואלדיקער שטילקייט זיך געצויגן און געצויגן. דערווייל האב איך
אָנגעקליבן אין דער טאַרבע גענוג ברוינע שוועמלעך. שוין צייט
געווען זיך אומצוקערן אויף דער באַראַקן־טעריטאָריע און אַנקאַכן
אין דרויסן דאָס גליטשיקע מאכל, וואָס איז אַרויסגעקומען נישט
געזאַלצן און נישט געשמאַלצן.

קאפיטל אכט

נאך דער פינצטערער מפלה פון די דייטשישע אָנפאַלער הינ-
טער סטאַלינגראַד, איז די מלחמה אַריין אין איר דעצידירנדיקער
פּאַזע. דער ברוטאַלער שונא האָט אין יענער בלוטבאַד פּאַרלורן
זיין וויכטיקסטע מיליטערישע פּאַזיציע. די היטלעריסטישע חיילות
האָבן פון איצט אָן כּסדר אָפּגעטראָטן אויף צוריק. די אָפטע ראַדיאַ-
קאַמוניקאַטן וועגן זיגערישן פּאַרויסמאַרש פון דער רויטער אַרמיי,
האָבן אויפגעמונטערט דאָס פּאַרקלעמטע געמיט. אַ נייע האָפענונג
האָט גענומען זיך פּיקן און מיט יעדער געוואונענער שלאַכט אַלץ
מער זיך צעבליט. די אַלגעמיינע פּרייד איז אָבער ביי די פּליטים
פּאַרטונקלט געוואָרן פון אייגנפּאַלקישן טרויער. קיין פּרטימדיקע
ידיעות פון די חרובע יישובים זענען דערווייל צו אונדז נישט דער-
גאַנגען. אָבער יעדער פון אונדז האָט געטראַכט בייטאַג און געחלומט
ביינאַכט וועגן זיך אָקופּירטער היים.

אין אַ צייטונג האָב איך שוין לאַנג נישט אַריינגעקוקט. כּ׳האַב
באַדויערט די צייט וואָס איז מיר דורכגעלאָפּן אָן ממשותדיקן אינ-
האַלט. הגם פון סאַלדאַטישע דערפאַרונגען איז אויך געווען גענוג
וואָס צו לערנען. אין דעם אַרבעטס-באַטאַליאָן האָבן אויך זיך געפּו-
נען מענטשן פון גייסט מיט שטאַרקן אינטערעס פאַר ליטעראַטור
און קונסט. אין באַראַק פּלעגט אַ רוס, זיצנדיק אויף דער אויבערש-
טער גאַרע, פּאַרלייענען פון זכרון אייגן געשאַפענע לידער. ער
איז געווען פול מיט די ווידעראַנאַנדיקע שטרעמונגען אין דער
סאָויעטישער דיכטונג, וועלכע זענען אויפגעקומען אין די ערש-
טע יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע. די פּאַרגעלייענטע שאַפונגען פון

דעם דיכטער־וואַגאַבונד האָבן ביי מיר צוריק אַרויסגערוּפֿן נשמה־דיקע געפילן, וועלכע זענען דורך די אומאויפהערלעכע טאַג־זאַרגן געוואָרן ווי אַפּגעטעמפּט. די דערפרייענדיקע ידיעות פון די פּראָנטן האָבן אינספּירירט אַרייַנצוקוקן אין דער צוקונפּט מיט אַ ביסל אַפּטימיזם. איך האָב אין דמיון געפרוּווט צוריק אויפשטעלן מיין חרובע וועלט. דער חלום פון מענטשלעכער רו און שעפּעריש־קייט האָט ווידער גענומען זיך וועבן.

אין דעם לייענזאַל פון דער קליינער שטאַטישער ביבליאָטעק אין באַגוסלאָוסק האָב איך, צווישן אַנדערע צייטונגען און צייט־שריפּטן, צום ערשטן מאַל באַמערקט די מאַסקווער „אייניקייט“. פון די פּירקאַנטיקע אותיות האָט אַ שלאַג געטאַן מיט ליכט און וואַרעמקייט. איך האָב באַהאַלטענערהייט צוגענומען די צייטונג פאַר זיך און לאַנג מיט איר זיך אַרומגעטראָגן ווי מיט אַ הייליקער קמיע.

קיין באַריכותדיקע באַריכטן וועגן דער יידישער לאַגע אין יענע טעג האָט מען אין דער „אייניקייט“ נישט געפונען. צווישן נעמען פון באַקאַנטע שרייבערס האָב איך דאַרט אַנגעטראָפֿן אויף ל. קופּער־שמידט, דעם יונגן דיכטער פון פּוילן. ער איז אויף די ליטעראַרישע שפּאַלטן געווען פאַרטראָטן מיט אַ ליד וועגן קוילנגרעבער. פון די דורכגעלייענטע פּערזן האָט מען געקאַנט משער זיין, אַז דער דיכ־טער אַרבעט אין אַ קוילנשאַכט.

קופּערשמידטס דיכטעריש ליד איז ביז היינט נאָך דורכגענומען מיט טיפּן טרויער און דערשלאַגנדיקייט. דער ריטם פון זיין פּערז איז אַ האַמעטנער. פון וואַנען ס'האָבן דעמאַלט צו אים זיך דערנומען אַזעלכע מזמורדיקע פּערזן, איז געווען אַ ווונדער. אגב, האָט דער דיפּיראַמבישער טאַן פון דער סאַויעטישער דיכטונג זיך אויך אַנגע־נומען ביי מער אַנגעזעענע דיכטער פון פּוילן, ווי נאָר זיי זענען אַב־געקומען קיין ביאַליסטאָק. דער אידעאָלאָגישער כאַראַקטער פון זייער

איינער פון א סך

דיכטונג האָט אונטער יענע באַדינגונגען נישט געהאַט קיין ערנסטן, פּסיכאָלאָגישן גרונד, ווייל צו קורץ איז געווען די צייט פון זייער אַרײַנפאַסן זיך אין דעם נייעם, סאָויעטישן לעבנס־שטייגער. אַזוי האָט דאָס פאַרוואַגלטע דיכטערישע געמיט געליטן פון אינערלעכער צעשפּאַלטנקייט. פון איין זייט, די טויטשרעק פאַר דעם היטלעריס־טישן משחית, די זאַרג וועגן זייערע באַדראַטע משפּחות אויף יענער זייט גרענעץ און בכלל די גאַנצע ספּערע פון זייער איינגעבוירענעם פּילן און טראַכטן. פון דער אַנדערער זייט, האָט קיינעם פון די פּליטים לעת־עתה נישט געדראַט קיין טויט־געפאַר. דערצו נאָך: די צוזאַגנדיקע שעפּערישע מעגלעכקייטן, דער הייטערער טומל אויף די גאַסן. מען האָט געפּילט זיך מונטערדיק פּריי, און דאָס האָט סטימולירט.

קופּערשמידטס ליד האָט אין מיר אַנגעצונדן דעם באַרעכ־טיקטן געפּיל פון קנאת סופּרים. אין וויטערדיקע נומערן „אייני־קייט“, וועלכע זענען שפּעטער שוין אַפּטער מיר געקומען אין האַנט, האָב איך אַנגעטראַפּן אויף אַנדערע באַדייטנדיקע נעמען אין דער מאַדערנער, יידישער ליטעראַטור — לעבעדיקע סימנים פון אַ נאָך נישט אין גאַנצן פאַרלוירענער וועלט.

קאפיטל ניין

די ידיעה, אז מען האט די דייטשישע באלאגערונג ארום לעניבן גראד דורכגעבראכן, האט ארויסגערופן גרויס פרייד ביים פאלק. מען האט ארויסגעפאדערט אונדזער סטראיטעלסטווא קיין וואלאגדע אויפצובויען צוריק דעם דארטיקן באנקנופ, וואס דער אפטרעטנ-דיקער שונא האט רשעותדיק צעשטערט. דאס לאנגע שלעפן זיך מיטן עשאלאן האט זיכער נישט געהערט צו די באזונדערע פארגע-ניגנס, דער ווינטער האט נאך גאנץ שטארק געלאזט זיך פילן. דאך איז אונדז ווילגעפעלן, וואס מיר קערן זיך אום צוריק אין אייראפעישן טייל פון לאנד. געווען יחידים, וועלכע האבן געהאט א באגרינדעטן אויסרייד זיך ארויסצודרייען פון דער ווייטער נסיעה, מחמת זיי זענען מיט באגוסלאווסק שוין געווען משפחהדיק פאר-בונדן. מיר האבן מיטגענומען אין א פארמאכטן וואגאן גענוג קאר-טאפל מיט קרויט און געהאט אן אייגענע קיך. מיט ברויט האבן אונדז באזארגט די שטעט ווי מיר האבן זיך אפגעשטעלט. אויף איינער פון די אוראלער סטאנציעס בין איך פארנאכט אוועק צום וואקזאל נאך "קיפאטאק". גייענדיק צוריק, האב איך פון דער נאענט פלוצים דערהערט א געקלימפער פון וואגאנען בעת זיי שטויסן זיך צונויף ביים ערשטן שלעפ פון לאקאמאטיוו. איך האב, ווארפן-דיק אלץ פון די הענט, געלאזט זיך לויפן נאך דעם רירנדיקן צוג און קוים באוויזן זיך ארויפצוכאפן אויף צוויי ברעטערדיקע טרעפ-לעך צוגעקלאפטע צום אריינגאנג פון לעצטן וואגאן. לויט דעם הילצערנעם סקריפ אונטער מיינע פיס, איז מיר טויט-שרעקיק קלאר געווארן, אז די האפטיקייט פון די צוגענעגלטע טרעפלעך איז נישט גלייכמאסיק צו מיין פיזישער וואג. איך האב מיט איין פוס זיך אנגעשפארט אויף דער אזויגערופענער שוועל פון וואגאן און מיט דער האנט זיך אנגעהאלטן אן א שטיקל פרענט, וואס האט ארויסגעשטארט איבער מיין אקסל. א פראסטיקער ווינט האט

ברענענדיק געשמיסן מיין פנים, געברייט די שפיצן פון מיין פינגער. איך האב געקלאפט אין דער טיר. דאס טראסקען פון די רעדער האט פארטויבט מיין פארצווייפלטן רוף זי צו עפענען. ערשט ווען דער צוג האט זיך אפגעשטעלט, בין איך גיך אריין אין טיעפ־לושקע, א גליקלעכער וואס איך בין לעבנגעבליבן.

מיר זענען אנגעקומען קיין סטאראיא רוס. דא איז די באגליניע געווען צעבראקט און פארלייגט מיט ברוכווארג. מיר האבן געדארפט איצט אוועקגיין צופוס צו דער אנדערער סטאנציע וואס אין יענעם עק שטאט. שפאנענדיק אין טיראליערקע, האב איך דערווייל זיך פאר־קוקט אויף די חורבות. ערגעץ נאענט האט זיך געהערט א האווקען פון אן איינזאמען הונט. צווישן די פוסטקעס האט ארומגעבלאנקעט א פרוי, ווי זי וואלט געזוכט דאס ארט ווו עס איז פריער געשטאן־נען איר היים. איך האב געווארפן א בליק אין יענער זייט און באמערקט ווי אויף דער גאנצער לענג ציט זיך א ריי פון גוט באווארנטע, מיליטערישע בונקערס. קענטיק, אז אויף דעם שטח איז פארגעקומען א ביטערע שלאכט. איך האב מיט ציגלדיקע איינגעמויערטע טרעפלעך זיך אראפגעלאזט אין איינער פון די זעמ־ליאנקעס. די רוצחים האבן זיך דא איינקווארטירט מיט נארמאלע באקוועמלעכקייטן ווי אין באזעסענע היימען. די ווענט — באקלאפט מיט גלאטיקע, הילצערנע דיקטן, איבער די אייזערנע בעטלעך זענען געהאנגען אייגן־געצייכנטע בילדער פון נאקעטע פרויען אין יצר־הרעדיקע פאזעס, א קיילעכיק טישל. עטלעכע ווינער שטולן, א היל־צערנער דיל. אין מיטן — א געמויערטע קיך וואס האט אויס־געקוקט ווי א צעמענטענע וואזע. אלץ האט דא ארויסגערופן באוונ־דערוג. עס איז שווער געווען צו באנעמען ווי דאס שיינע און גוטע אינעם מענטשן לעבן בשלום מיט דעם בעסט־אל־פארדארבענעם. דאס חיהשע האט באזונדערס זיך אויסגעדריקט אין דער באציונג צום ייד.

פארהידושט פון דעם ביזן ווונדער, האב איך מיטאמאל זיך געכאפט, אז איך בין אפגעשטאנען פון דער מחנה. איך האב זיך אומגעקוקט. הינטער מיר האט נאך איינער פון מיין בריגאדע גע-בלאנקעט צווישן די רויגעס. מיר האבן ביידע איצט שוין א ביסל רירעוודיקער געשליאמפערט צוזאמען. ביים אויסבויג פון דער גאס איז געשטאנען א וואכפאסטן. דער פאטרול האט אונדז פארהאלטן. — אד קודא? — האט ער אונדז פארשעריש געפרעגט און גלייך אונדז צוגעפירט צו אן אויסגעליידיקטן שייער ווו עס האט סטאנ-ציאנירט א קליינער אפטייל סאלדאטן. ביים אפענעם טויער האט געברענט א קאסטער. די רויטארמייער האבן זיך געווארעמט ביים פייער און מיט הנאה פארצויגן דעם רויך פון שטארקער מאכארקע. איינער פון זיי האט גלייך באקומען א באפעל אונדז אוועקצושיקן אויף אן אויספארשונג. די מידקייט האט פון לאנגן ארומגיין אויף די פיס זיך געלייגט אין די ביינער. נאר ווי זאגט ליוויק אין איינס פון זיינע סיבירער לידער? — „גיין דארף מען גיין.“ מיר זענען צוגעקומען צום ברעג פון א טייך. א ווייטער מהלך האט אונדז אפגעטיילט פון דער בריק וועלכע וואלט אונדז אריבערגעפירט אויף יענער זייט שטאט. פון צווישן די חורבות האבן זיך ארויס-געזען עטלעכע גאנץ-געבליבענע הייער. אזוי ווי עס איז שוין געווען בין-השמשות, איז דעם פאטרול איינגעפאלן צו מאכן קפיצת הדרך. אין דער ברייט פון טייך איז נאך האלב איינגעפרוירן געלעגן א ברעוונע. דער ערשטער איז פלינק אריבער אויף יענער זייט ברעג דער רויטארמייער. נאך אים האט שווער זיך גערירט דער ייד פון בוקאווינע. די לעצטע פרעסטלעך האבן מער גישט געהאט קיין קראפט צו פארהאלטן דעם אנהייב-פרילינגדיקן וואסערשטראם אונטער דעם אונטערגעשווענקטן אייזדעק. בשעת מיין מיטגייער איז שוין געשטאנען אינמיטן טייך, האט דאס אייז זיך געבראכן. ער איז געבליבן שטעקן אין וואסער ביזן גארטל. בעטנדיק הילף.

קלאַמערנדיק זיך מיט איין האַנט אין ברעג, האָב איך מיט דער צווייטער אַהערגעצויגן דעם טרינקנדיקן צו זיך. דער סאַפּיאַר וועמען עס איז נישט איינמאַל שוין אויסגעקומען דורכצוגיין טיפע וואַסערן מיט שווערן אַנלאַד אויף די פּלייצעס, האָט, פון דעסטוועגן, חרטה באַקומען אויף זיין איינפאַל. בעת ער האָט דעם אַרויסגעראַטעוועטן געזען אַ לעבעדיקן אויפן ברעג, האָט איבער זיין פנים זיך באַוויזן אַ צופרידענער שמייכל. — אויך מיר העלדן — האָט ער גוטמוטיק פון יענער זייט זיך אַנגערופן.

דער פאַטרוול האָט אונדז געהייסן וואַרטן ביים ברעג ביז ער וועט זיך אומקערן. ווען ער איז צוריקגעקומען, איז שוין געווען נאַכט. ערשט איצט האָט ער גענומען אונדז פירן צו דער בריק. מיר זענען ספּאַטיקענדיק זיך איבער אַנגעוואַלגערטע הויפּנס ציגל קוים אַנגעקומען צו אַ ווייניק באַשעדיקטן בנין. אין איינעם פון די פיל פאַרמאַכטע צימערן איז געזעסן אַ יונגער אַפיציר און ביי דער געדעמפּטער שיין פון אַן אַבאַזשור-לעמפל געלייענט אַ בוך. ער האָט אונדז אויפגענומען מיט אַ שמייכל, וויסנדיק שוין פון פריער וואָס מיט אונדז האָט געטראָפּן. דער אַפיציר האָט גענוי באַטראַכט די צוויי „אַדלערס“ אין דורכגענעצטע טראַנטעס. נאָכן שטעלן עטלעכע פראַגן, האָט ער זיך איבערצייגט, אַז עס איז נישטאָ קיין גרונט אונדז צו האַלטן אונטער אַ פאַרדאַכט.

איצט ערשט האָבן מיר אין דער געדיכטער פינצטערניש גע- דאַרפט אויסגעפינען וווּ עס לאַגערט אונדזער אַפטייל. מיר האָבן געצויגן דאָרט אַהין וווּ עס האָט פון ווייטנס איבער אַ שוואַרצן דאַך זיך געוויזן אַ רויטלעכער ליכט-פּלעק. ווען מיר זענען אַנגעקומען אויפן אָרט, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט אונדז אַרעסטירט גאַרנישט ווייט פון דער סטאַנציע, בעת אונדזערע טרודאוויקעס האָבן אַקאַרשט פאַרביימאַרשירט פאַר דעם וואַכפּאַסטן.

קאפיטל צען

אין וואלאגדע האבן מיר געטראפן די באגליניע שוין אויס-
פארריכט. היות מיר זענען נישט אנגעקומען אהער אין דער ריכטי-
קער צייט, האט מען פארארדנט א נענטערע סטראטעלסטווע אויס-
צופירן די ארבעט.

דאס מאל האט אונדזער עשאלאן נישט לאנג זיך פארהאלטן.
אונדזער ווייטערדיקער עטאפ איז געווען נאדגארנאיע — אן אומ-
באווינט דארף דרום־זייט פון גאטשינא. עס זענען דא געשטאנען
עטלעכע גאנץ געבליבענע כאטעס פון פיל אנדערע אויסגעגליכענע
מיט דער ערד. אויף יעדן שריט — חורבות, צעבראקטע מלחמה-
טראפיען — שפורן פון א גרויסער בלוטיקער שלאכט. ווו נישט ווו
האט מען אין פעלד אנגעטראפן אויף א טויטן קערפער פון א דייטש.
ווי ער וואלט געכטן געפאלן אין שלאכט. אין די ערד־שטיבלעך
האט מען געפונען פיל זאכן פאר ציווילן געברויך און אנדערע
נוצלעכע טראפיען. די רויטארמיישע אפשטויס־אטאקע ארום לענין-
גראד איז געווען אזא צעשמעטערנדיקע, אז די צעטומלטע דייטשן
האבן אנטלויפנדיק אלצדינג איבערגעלאזט.

מען האט געדארפט רעמאנטירן די אנדערע האלב־חרובע
הייזקעס אין וועלכע עס איז נאך מעגלעך געווען צו וווינען. די
פארלעגענע מאטראצן און אייזערנע בעטלעך, די בלעכענע עמערס
און אנדערע האלב־טויגעוודיקע מכשירים האבן פאר די נייע דאר-
פישע איינוווינער נאך געקאנט ברענגען נוצן.

דורך דער גאנצער צייט פון אונדזער זיין אין נאדגארנאיע,
האט קיינער פון די אלטע תושבים זיך נישט אהער געיאוועט. דער

אקופאנט האט דעם רוב פון זיי פארטריבן קיין דייטשלאַנד אויף שווערער אַרבעט. אַ טייל פון די פאַרבליבענע זענען זיכער אומגעקומען אינעם געדיכטן האַגל פון אַרטילעריע-פייער און באַמבעס בעת יענער אַטאַקע. קאָן אויך זיין, אַז די ניצול-געוואָרענע האַבן פאַרלוירן די רעכט צו וווינען נאָענט צו דער הויפטשטאָט. עס איז געווען אַ טעם דערביי.

האַרבסט-צייט האָט מען עטלעכע פון אונדז, אומפּעיקע צו פיזישער אַרבעט, אַפּגעשיקט אין אַן אַנדערער דאַרפישער געגנט קלויבן אין די דאַרטיקע וועלדער קלוקוע.* יענער יישוב האָט ווי דורך אַ נס כמעט אויסגעמיטן דעם חורבן. דער חוצפהדיקער אַקופאַנט האָט אויך פון דאַרטן פאַרשלעפט אַן אַנזעעוודיקן טייל פון דער באַפעלקערונג אין פאַרוואַרפענע דייטשענדישע פּראָווינצן. צווישן די פאַרבליבענע האַבן זיך נאָך אַפּגעזוכט יונגע פרויען, פון וועמענס פּנימער מען האָט געקאַנט אַראַפּלייענען דעם סודותפולן אויסדרוק פון נחאדיקער איבערלעבונג. זיי האַבן גערעדט אַ פלי-סיקן דייטש. אין זייער אויפפיר האָט זיך געמערקט אַ באַשטימטע עלאַקווענץ, וואָס נעמט זיך פון געוויסער פּרוייער זעלבסטזיכער-קייט. די פרויען האַבן איבערגעלאָזט דעם איינדרוק ווי זיי וואַלטן נישט טיף איבערגעלעבט דעם גערמאַנישן גלות. די סאַוועטן-מאַכט האָט אַזוי אַרום פאַרלוירן צו זיי דעם צוטרוי, הגם צווישן זיי האַבן זיך אויך געפונען אַזעלכע, וואָס זענען גרוי און אַלט געוואָרן פון שרעק און מורא פארן רוצחישן אַקופאַנט.

* * *

פאַרבייגייענדיק על פי צופאַל פאַר אַ דאַרפישער רוינע האָט זיך אין די אויגן מיר געוואַרפן אַ פאַרוואַלגערט בוך, צעשמיסן פון ווינט און רעגן. געווען איז דאָס אַ באַנד דיכטונג פון מ. י. לער-

* קלוקווע — אַ מין יאַגדעס צו פּרעגלען פּאָוידלע.

מאנטאון. די טאוולען, דאס שער-בלעטל זענען געווען אפגעריסן. אבער די לידער געדרוקטע אויף פיינעם פאפיר האט מען געקאנט נאך לייענען מיט הנאה. געפונען אזא אוצר, האב איך ווייטער גענו- מען זוכן אין דעם חורבהדיקן אנוואלגער און אנגעטראפן אויף אן אנדערן יקר-המציאות. דאס איז געווען א זעלטענע אויסגאבע אין אלבאם-פארמאט מיט בילדער און אויספירלעכע באשרייבונגען פון וויכטיקע היסטארישע זעענסווירדיקייטן, וואס די רוסישע אימ- פּעראטאָרין יעליזאווייטאַ פּיעטראָוונאַ (1709—1762) האט געלאזט אויפשטעלן אין דער נייער זיך בויענדיקער שטאט פעטערבורג. אין 18-טן יארהונדערט איז אין דער רוסישער בויקונסט געווען שטארק אנגענומען דער ראקאקא-סטיל. די דאזיקע ארכיטעקטאנישע פארם איז אריינגעל אויפגעקומען אין פראנקרייך און משפיע געווען די ארכיטעקטור פון א ריי אנדערע אייראפעישע לענדער. דעם קולט פאר שיינקייט און מאדערניזם האט די יונגע אימפעראטאָרין איבער- גענומען פון איר פאטער, דעם אליינהערשער פיאטר דעם גרויסן. לויט דער רוסישער געשיכטע האט ער אויסגעהאקט א פענצטער קיין אייראפע. דער קנאפ-געבילדעטער צאר-רעפארמאטאר האט ברייט צעפראלט די גרענעצן פון זיין אימפעריע פאר די השפעות פון דער אייראפעישער קולטור. אין זיין צייט האט דער באדייטנדי- קער ארכיטעקט ניקאלאס פינא (1684—1754) א סך בייגעטראגן צו דער גראנדיעזער שיינקייט פון דער הויפטשטאט, וואס האט געטראגן דעם נאמען פון גרויסן אימפעראטאר. א צווייטער אין יענער צייט בארימטער ארכיטעקט בארטלאמעא ראסטורעללי, פון רוסישן אפשטאם (1700—1771), האט געטראגן די אחריות פאר א ריי ביז היינט נאך פרעכטיקע בנינים, ווי דער סמאלני-אינסטי- טוט, די טויזנט און פינף צימערדיקע צארישע רעזידענץ — דער ווינטער-פאלאץ און אנדערע פראיעקטן אויפגעבויטע אין מאדער- נעם סטיל פון יענער צייט. אריינפלעכטנדיק דא דעם יידיש-געשיכט-

לעכן מאַמענט, האָבן די רעפּאָרמען פון צאַרישן דעספּאָט נישט פּאַרבעסערט דעם מצב פון די יידן אויפן גאַנצן שטח פון דער רוסישער אימפעריע. נאָך ערגער האָט צו דער יידישער מינדערהייט זיך באַצויגן די פּאַנאַטיש־פרומע יעליזאַויעטאַ פיעטראַוואַ.

לויט אויטאָריטעטע קונסט־היסטאָריקער האָט דער ראַקאַקאַ־סטיל איבערגענומען געוויסע שטריכן פון אַלטן באַראַק. די לעצטע איז אין 16־טן יאָרהונדערט געווען אַ פּאַפּולערע, אוטיליטאַרע קונסט, וועלכע האָט געפונען איר אויסדרוק נישט בלויז אין דער אַרכיטעקטור, נאָר אויך אין פּאַרשידנאַרטיקע אורבאַנישע באַפּונז־געז, געמאַכט פון האַלץ אָדער שטיין. דער כאַראַקטער פון אַט דעם מאַדערניזם האָט זיך אויסגעדריקט אויך אין דער שטוב־יקער אויסשטאַטונג. דער רוסישער באַראַק איז, אַ דאַנק דער היימישער אומגעבונג און אייגנלענדישע בוי־מאַטעריאַלן, געווען אַ פּראָדוקט פון אייגנאַרטיקן, רוסישן געשמאַק.

אין אַלבאַם האָט באַזונדערס זיך גערעדט וועגן דער קינסט־לערישער אויסשטאַטונג פון דער אַמאַליקער צאַרישער זומער־רעזידענץ „צאַרסקאָיע סיעלאַ“. איך בין אויף טשיקאַוועס, ביי דער ערשטער געלעגנהייט, אָוועק זיך טונקען אין לויפיקן טייך פון רוסישער געשיכטע. אַ ציגלידיק געפלאַסטערט געסל האָט מיך באַרג־אַרויף געפירט צווישן רייען אָפּגעלאָזטע הייזקעס. איבער שינדלידיקע דעכער האָט זיך הויך אַרויסגעהויבן דער טורעם פון אַ צערקווע. דאָ האָט דער צאָר געפּראָוועט זיין גאַטעסדינסט. די פּאַרשידנ־אַרטיקע געזימסן, קאַרניזן און אַרנאַמענטן, געשניצטע פון האַלץ, זענען געווען שוין צעפּוילט פון אַלטקייט און טיילווייז אָפּגעבראַכן. שווער געווען פּונאַנדערצושיידן די פיגורינען און סטאַטועטקעס אַרום די קיילעכדיקע טורעמס מיט די שווערע קופּאַלן וואָס האָבן דערמאַנט דעם אַלטן ביזאַנץ. אָן אויפזיכט איז אויך געשטאַנען דעם צאַרס רעזידענץ. איבער דעם פּאַרנטיקן געזימס פון דעם

איינער פון א סך

מערקווירדיקן בנין האבן זיך געוויזן צוויי פרויען-פיגורירען אין מסובינדיקע פאזעס. אין דער האנט פון איינער א קראנץ. די צווייטע האט מיט צארטע פינגער געהאלטן א לארבער-צווייגל. פאר דער גענויער פינקטלעכקייט פון מיין באשרייבונג בין איך היינט נישט גרייט צו קאוירן. א בעל זכרון קאן אמאל אויך פאר-מישן די יוצרות. מיר איז ערשט לעצטנס אויסגעקומען צו זען א בילד פון דעם רעסטאורירטן אויבערשטן טייל פון דעם צארישן פאליי. איך האב לאנג נישט געקאנט אפרייסן די אויגן פון דער פארכאפנדיקער שיינקייט.

די מורא האט מיר צוריקגעהאלטן פון אריינגיין באטראכטן דעם אינעווייניקסטן אויסזען פון אט דעם ארכיטעקטאנישן ווונדער. ארום האט מען קיינעם נישט געזען. דאס האט נאך מער מרמז געווען נישט צו שטעלן קיין איבעריקן טראט. נאך אלעמען האט דער קריג נאך געפלאקערט הינטער פסקאוו, ארום פופציק קילא-מעטער פון דאנען. אפילו אין פרידלעכע צייטן האט אן אויסלענדער צוליב ניינער אויך נישט געקאנט זיך אומעטום פריי באוועגן. א שייכותדיקע דערמאנונג:

בעת מיר האבן אין די ערשטע חדשים זיך צוריקגעצויגן פון בריאנסקער פראנט, האבן מיר פארביימארשירט א כוואר אין אריאלער געגנט וואס האט, מסתם, פאר דער רעוואלוציע געהערט צו א רייכן ערד-אייגנטימער. דאס ערשטע האט אויסגעמלעך זיך געווארפן אין די אויגן א רויטציגלדיקער קלויסטער, געבויט דווקא אין גאטישן סטיל מיט הויכע, ארויפגעשפיצטע טורעמס. די אוי-בערשטע געזימסן פון די פענצטער — האלב-קילעכדיק אויסגע-בויגן, מיט א שארפן איינברוך אין דער מיט. אין די פענצטער-ראמען — פארשידנאקאליריקע, גלעזערנע וויטראזשן. א טייל פון זיי איז געווען שוין צעשפאלטן און א טייל פון זיי אין גאנצן ארויס-געזעצט. ארום דער צערקווע איז די מויער געווען טיילווייז צע-

שטערט. די איינוווינער האָבן די ציגל אַרויסגעריסן אויף צו נוצן פאַר אייגענעם געברויך.

אַ צערקווע אָדער אַ שול געהערן זיכער נישט צו די וויכ-
טיקסטע זאַרגן פון אַ נייער זיך בויענדיקער געזעלשאַפט. דאָס אַראַפּ-
נעמען דעם אַפיציעלן אויפזיכט איבער די געבעטסהיזער און אַנדע-
רע עלעמענטן פון רעליגיעזן קולט האָט ביי מיר אַרויסגערופן
צווייפּליקע נאָכטראַכטענישן. די זעלביקע באַציונג האָט אונטער-
געראָבן דעם רעספעקט פון פּאַלק פאַר קאַלעקטיוו אייגנטום. געוויס
האָט דאָ געשפּילט אַ ראַל דער עקאָנאָמישער מאַמענט.

צווישן אַנדערע זעענסווירדיקייטן פון דער יעליזאוועטישער
עפּאָכע איז באַקאַנט די רוטאַנדע, וואָס די טרעגערין פון דער
צאַרישער קרוין האָט געלאָזט אויפבויען אין גאַטשינאַ — אַן אַלטע
דאָטשעשטאַט וואָס מאַכט דעם איינדרוק פון אַ פּרעכטיקן פּאַרק.
אין אַ פּרילינגדיקן אינדערפרי האָט דער בעל דבר איינער
אַליין זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַן עקסקורסיע. דער חודש מאַי האָט
דעמאָלט זיך שוין צוגעשטעלט, ווי ס'זאָגט זיך אין מאַריס ראָזנפעלדס
באַקאַנט ליד: „מיט זיין צויבער, מיט זיין פּראַכט“, אָבער די
לופט איז נאָך געווען אַ שאַרפע. דער וועג האָט מיר אויסגעוויזן צו
זיין נישט ווייט. אויף אַ מהלך פון דריי קילאָמעטער ווייט פון שטאַט
האָבן זיך שוין אָנגעזען די דעכער פון די היזער צווישן פּריש
צעבליטע ביימער-קרוינען. צוקומענדיק צו אַ קליינעם קיילעכדיקן
געבוי האָב איך נישט געגלויבט, אַז דאָס איז טאַקע די רוטאַנדע,
וועגן וועלכער עס רעדט זיך אין דערמאַנטן אַלבאַם. די אַפּגעריסענע
וויטרינעס האָבן אויסגעזען ווי הוילע פענצטער פון אַ צעהאַקטער
לאַמטערן. דער מאַזאַיש געפּלאַסטערטער דיל — פּאַרוואַלגערט מיט
קופּעס פּערדישער צואה און מענטשלעכן אַפּפּאַל. אויף די ווענט
און אויך אין דער רחבותדיקער געוועלכונג פון סופּיט, זענען די
מאַלעריען געווען ווי אַפּגעריבן. — ניין! עס איז נישט דאָס! —

האָב איך דערווידערט און געלאָזט זיך ווייטער זוכן. דורכגייענדיק אַ פּיילנבוֹיגנדיק אויסגעבויגן בריקל, האָב איך זיך דערנענטערט צו אַ דראַטענער צוים. פאַר אַ ציווילן איז דאָ געווען פאַרבאַטן דורכצוגיין. ווי נאָר איך האָב אומבאַטראַכט אַריבערגעשפּרייזט די דראַט־פאַרצוימונג, האָט פון אַ הענגנדיקן שטיק באַן־רעלס זיך אָפּגעריסן אַן אַלאַרמירנדיקער בראַוז. און ווידער איז מיר אַנט־קעגנגעקומען אַ וואַרטאָוניק. צוריקציען זיך איז געווען שוין צו שפּעט. דער רויטאַרמייער האָט מיך געפירט צום קאַמענדאַנט פון דער וואַך. אַ שוואַרץ־באַוואַנסעטער לייטענאַנט האָט אַרויסגענומען פון מיין האַנט צוויי האַרטע טאַוולען צווישן וועלכע עס זענען געלעגן עטלעכע פאַרשריבענע שטיקלעך פאַפיר און טאַקע די זעלבע צייטונג „אייניקייט“, וואָס האָט ביי מיר זיך נאָך געכאַוועט זינט דעמאַלט אין באַגוסלאָוסק. מען האָט דעם מעגלעכן שפּאַן אָפּגעשיקט מיטן עסקאַרט אין דער מיליטערישער קאַמענדאַנטור. דאָרט האָט מען מיך איינגעזעצט אין אַ קעלערדיקער תּפּיסה־צעל און דערווייל צונויפּגעשטעלט אַ „דיעלאָ“. מילא — האָב איך זיך געטרייסט — אַ תּפּיסה איז אויך געשאַפּן געוואָרן פאַר מענטשן. אַט בין איך אַמאַל אָפּגעזעסן פּערצן טעג אין דער היימישער קאַזע און געבליבן לעבן, כאָטש זאָגן זאָגט מען: אַריין איז די טיר ברייט, אַרויס איז זי שמאַל:

דאָס איז געווען בימים ההם, ווען אין די פּוילישע שטעטלעך איז אָנגעגאַנגען דעם מיניסטער סקלאַדקאַווסקיס קורס פון אורבאַ־ניואַציע. אויפן אַרט פון באַלעבאַס האָט דער פּאָליציאַנט גאָר אונדז פאַרשריבן אַ פּראַטאַקאַל פאַר אומרייניקייט אַרום דעם הויז. מיט מיר זענען געזעסן נאָך עטלעכע יידן פון שטאָט. פאַרן אַרויסגיין יעדן אין דער פּרי אויף שפּאַציר, האָבן פרומע לייט שוין געהאַט אָפּגעדאַוונט, אַזוי אויך פאַרנאַכט, ווען עס האָט אָנגערוקט די שעה פון מנחה ומעריב. דאָס אומהיימלעכע פאַרקראַטעוועטע פענצטערל,

די הארטע גארע און גאך מער די שטרענגע אויפזיכט פון דעם לאַמען קאָסטעק, האָבן אָנגעוואָרפֿן אַ מרה שחורה. נישט אומזיסט האָט די תפילה אויסגעלייזט צו ווערן מעבדות לחרות, אָפּגעקלונגען אין דער קאָמער מיט אַ באַזונדערער כוונה. נאָכמיטאָג האָט דער לאַמער קאָסטעק אַוועקגעלייגט דעם בינט שליסלען אויף אַ „זיכער אַרט“, און גענומען זיך שפּילן אין הויף מיט די טויבן. ער האָט פֿון מאָל צו מאָל אַ הילכיקן פיף געטאָן מיט די וואָרגעס, צופאַטשנדיק מיט דער רעכטער האַנט אויף דער צעבויגענער דלאַניע פֿון זיין פֿאַראַליטיש אַראָפהענגענדיקער לינקער האַנט וואָס ער האָט שטענדיק געהאַלטן אָנגעשפּאַרט אויפֿן גאַרטל. אין יענער האַלבער שעה פֿון קאָסטעקס זעלבסטפֿאַרגעסנקייט, האָבן די אַרעסטאַנטן לייכטער אָפּגעאַטעמט.

נעמען פֿאַר גרינג מיין איצטיקן אַרעסט, וואָלט געמיינט צו זיין לייכטזיניק. געבליבן איז צו האָפֿן אויף אַ נס, אָז יענער פֿון וועמען מיין גורל איז איצט אָפהענגיק, זאָל זיין אַ בעל רחמים. די טיר פֿון צעל האָט זיך סקריפענדיק געעפֿנט. עס האָבן זיך אַריינגעשאַרט צוויי דיסאָניפֿאַרמירטע סאַלדאַטן, מכלומרשט באַ- שטראַפֿטע פֿאַר ברעכן די מיליטערישע דיסציפּלין. זיי האָבן זיך צוזאַמען אַוועקגעלייגט אויף איינער פֿון די פֿריטשעס און גאַנץ לעבעדיק געשמועסט. בינו לבינו האָט מען אין סאַלדאַטסקע קעס- לעך אַריינגעבראַכט פֿאַר זיי מאַלצייט. דער ריח פֿון הייסע קאַרטאַפֿל מיט פֿלייש האָט גערייצט מיין הונגער, געריסן שטיקער פֿון מיין אינגעווייד. פֿון דעם וואָס מען טיילט מיר נישט צו קיין עסן, האָבן איך געדורנגען, אָז מען וועט מיך דאָ לאַנג נישט האַלטן.

עס איז געווען שוין ווייט גאָך מיטאַג. די צוויי „אַרעסטאַנטן“ זענען איינגעשלאָפֿן. זיי האָבן זיך צעכראַפֿעט אין הויכע אַקטאַוועס, גלייך זיי וואָלטן געגאַנגען אין געוועט ווער וועמען עס וועט איבער- שטייגן. אַ יונגער אָפיציר איז געקומען מיך אַרויסנעמען פֿון צעל.

אין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ פּאַפּקע, ענלעך צו יענער פּאַפּקע, וואָס איז מיר שוין באַקאַנט געווען פון דעמאַלט, בעת מען האָט אויפן מאַהילעווער שאַסיי אַרויסגעפירט אונטער אַ שטרענגער וואַך אַ גרופע אַרעסטאַנטן פון ברענענדיקן מינסק. אַ קאַלטער שווייס האָט מיך באַגאַסן. שוין. איצט איז געקומען מיין סוף. קיינער וועט אַפילו נישט וויסן וווּ מיין געביין געפינט זיך. — איך דאַרף נאָך היינט צוריקגיין אין דאַרף — האָב איך ביים יוגן אַפּיצייר געוואַלט זיך עפעס דערוויסן. יענער האָט אַנטשלאָסן געשוויגן ווי ער וואַלט געפירט אַ פאַרמשפּטן צום טויט.

עס האָט גענומען צייט ביז דער עסקאַרט האָט מיך צוגעשטעלט צום מיליטערישן געריכט. ער האָט עטלעכע מאָל זיך פאַרהאַלטן צו פרעגן ביי פאַרבייגייער דעם וועג, ביז מיר זענען אַנגעקומען אין אַ רחבותדיקן הויף, אַרומגעצוימט מיט אַ געמויערטן פאַרקאַן. די זון האָט זיך שוין געזעצט. אַ ווינט האָט געבלאַזן. דער וואַכמאַן אויף וועמענס אַקסל די ביקס איז ביז איצט נאַכלאַזיק געהאַנגען, האָט גלייך פאַרריגלט די פּורטקע און זיך אַוועקגעשטעלט אויף זיין פּאַסטן אין מיליטערישער גרייטקייט. מיין „באַגלייטער“ האָט אויף אַ ווייל געלאָזט מיך אַליין. ער האָט אינעם ווייס געקאַלעכטן הויז מיט גרויסע פענצטער נישט לאַנג זיך געזאַמט. נאָכן איבער-געבן מיך אין פאַרטרוילעכע הענט, האָט ער זיך אומגעקערט אין דער קאַמענדאַנטור. איצט האָב איך מיט שרעקלעכער קלאַרקייט באַנומען מיין גורל ווי ער וויגט זיך אויף דער אַנטשיידנדיקער וואַגשאַל פון לעבן און טויט. דאָס לעבן איז מיר טייער געווען. עס זאַל כאַטש אויסשפּילן ווי ביי יענעם מאָל — האָב איך פיבערנ-דיק געטראַכט :

דאָס איז געווען אין טשעליאַבינסק. די טרודאַוויקעס האָבן לעבן דעם עשאַלאַן דערשנאַפט אַ פּראַכט-צוג, פּול אַנגעלאָדן מיט גרויפן. די מער פּלינקע האָבן שוין געהאַט אַנגענומען אַ ביסל

שפייו און זענען פארשוונדן, בעת איך האב קוים באוויזן אַרױפֿ-צוקלעטערן אויף אַ פּלאַטפּאָרמע. דאָ איז אַנגעלאָפּן אַ שומר, אַנגע-טאָן אין אַ ברעזענטענעם כאַלאַט. ער האָט, צילנדיק מיטן נאַגאַן אין מיין קאָפּ, געגעבן אַן איינמאַליקע וואַרענונג: אויב איך וועל נישט גלייך אויסשיטן צוריק די גרויפן דערשיסט ער מיך אויפן אָרט. דאָס פּאַרסאָזשעטע קעסעלע מיט דעם ביסל גרויפן איז באַלד אַרויסגעפּאַלן פּון מיינע געליימטע הענט. אַ קורצער פּראַטאַקאַל און שוין האָט מען מיך אַרויסגעפירט פּון וואַקזאַל צום משפּט. דער „סודיאַ“ — אַ קליין־געוויקסיק פּאַרשויןדל אין אַ אָפיצירישן מונדיר, מיט אַן אַנבליק פּון אַ היימישן תּלמיד־חכם, האָט זיך באַ-קענט מיט דער „דיעלאַ“. ער האָט, לייצענדיק באַוועגט מיטן קאָפּ ווי ער וואַלט זיך אַליין באַדויערט, וואָס אים קומט אויס צו משפּטן מענטשן פאַר אַזעלכע פּאַרברעכנס, וואָס אויב זיי זענען אַפילו אין מלחמה־צייט נישט באַרעכטיקט, זענען זיי אָבער רעלאַטיוו פּאַר-שטענדלעך. ער האָט געוואָרפּן אויף מיר אַ מיטפילנדיקן בליק און מיך געהייסן גיין...

— דאָס מאַל וועל איך שלעכט אָפּשניידן — האָב איך געריסן פּון זיך שטיקער און אין איין ציטערניש געוואָרט אויפן מיליטער־געריכט.

דערווייל האָט אויף די טרעפּ פּון דעם ווייס געקאַלעכטן געמאַך זיך באַוויזן אַ הויכגעשטעלטער מיליטערמאַן. ער האָט פּון דער ווייטנס מיך באַטראַכט, דערנאָך האָט ער, דורכגייענדיק דעם הויף, זייטיק אַנגעשפיזט אויף מיר זיין דורכדרינגענדיק אויג. ווען ער האָט זיך אומגעקערט, האָט מען מיך אַריינגערופּן. אַרום אַ רויט געדעקטן טיש זענען געזעסן דריי פּולקאַוויקעס. ווען איך האָב זיך אַוועקגעזעצט, האָבן צוויי פּון זיי זיך אויפגעשטעלט און געלאַזט מיך אַליין מיט דעם הויפּט־ריכטער. דער לעצטער האָט מיך גענומען

אויף א קרייץ-פארהער, באהאגלט מיך מיט פראגן; פון וואנען, ווען און ווי אזוי איך בין אריבער די סאָויעטישע גרענעץ, מיט וואָס האָבן מיינע עלטערן זיך באַשעפטיקט, ווי לאַנג איך בין געווען ביי די דייטשן און צום לעצט, דעם נאָמען פון דעם נאָטשאַל-ניק ביי וועמען איך אַרבעט איצט. דער ריכטער האָט בכיוון נאָך אַמאָל איבערגעחזרט עטלעכע פראַגן, ער זאָל אויסגעפינען אַ סתירה אין מיינע ענטפערס. איך האָב אויף אייגענער הויט זיך איבער-צייגט, אַז דער ענוי הדין איז ערגער ווי דער דין אליין.

דער קריגס-ריכטער האָט דורכגעפירט דעם פארהער, אזוי צו זאָגן, מיט פסיכאלאָגישן סדר, ביז ער איז צוגעקומען צום עיקר. זיצנדיק אין צעל, האָב איך, אויס ניגיר, געפרעגט ביי די רויט-אַרמיער פאָרוואָס אין שטאָט געפינען זיך אַזויפיל מאַטראָן. דאָס האָט שוין געשמעקט מיט שפיאַנאַזש. איך האָב אַראַפגעטרייסלט פון זיך דעם מיאוסן חשד מיט דער אויפקלערונג, אַז דאָס איז געווען אַ פראַגע פון פשוטער פאָרווונדערונג און האָט נישט געהאַט צו טאָן מיט פאָראַט.

נאָכן ענדיקן די חקירה ודרישה, האָט דער אויספאָרש-ריכטער מיך געהייסן אַרויסגיין אין דרויסן. ער האָט זיכער אַפגעהאַלטן אַ באַראַטונג מיט די אַנדערע צוויי, וועלכע האָבן אויף יענער זייט טיר אונטערגעהערט די געריכטס-פארהאַנדלונג. מאַדנע. זיי האָבן דאָך אויך געקאָנט זיצן ביים ריכטער-טיש. די פראַצעדור פון מיינ אַרעסט ביזן קומען אין געריכט איז גראַד נישט געווען קיין ברור-טאַלע. עס האָט געקאָנט זיין ערגער... דאָך, האָט דער לאַנגער אינער-לעכער אַנשטרענג מיך אויסגעמאַטערט, אַז מיר איז נמאס געוואָרן דאָס לעבן.

מען האָט מיך ווידער אַריינגערופן. כאַטש דער אורטייל: אומ-שולדיק, איז שוין געווען פעסטגעשטעלט, האָט דער הויפט-ריכטער נאָך אַלץ געפרוּווט אַנטאָפן ביי מיר דעם פסיכאלאָגישן דופק:

— עך, ווען איך וואלט געווען א שניידער, וואלט איך נישט געטראגן אזא צעקנאָדערטע שליאָפע. כ'וואלט זיך געמאַכט אַ היטע־לע אַ צאַצקע.

ס'איז דאָ נישט נויטיק געווען צו דערקלערן, אָז אַ שניידער איז נישט קיין היטלמאַכער. כ'האָב בעסער געשוויגן. דער פּולקאָוויק האָט עמיצן פון די רויט־אַרמיער פּאַראַרדנט מיר צו ווייזן דעם וועג צוריק אין דאָרף אַריין. ס'איז געווען שוין שפעט אין אָונט. איבער דעם גאַנצן אַרום איז געהאַנגען אַ ווייסע אויסגעשטערנטע נאַכט, וואָס איר לויטערע שיינקייט ווערט מיט אַזויפיל שטימונג באַזונגען אין אַ ליד וואָס איך האָב צום וויפלטן מאָל שוין דורכגעלייענט אין דעם געפונענעם בוך לידער. דער אַפּטויטנדיקער פּעסימיזם וואָס ווייעט פון יענער פּרעכטיקער, לירישער השתפכות, האָט אָבער איצט נישט געהאַט קיין שליטה איבער מיין והחזקת בחיימדיק געמיט. די מלחמה האָט מיט יעדן טאָג זיך דערנענטערט צום סוף. אַנגעזעטיקט מיט אַזויפיל ביטערניש, האָט זיך ערשט געוואָלט דערלעבן בעסערע צייטן.

דורכן גאַנצן טאָג האָט קיינער אין דאָרף זיך נישט נאַכגע־פּרעגט, וווּ איך בין אַהינגעקומען. אויך נישט מיינע מיטוויינער. אַריבערטערטנדיק די שוועל פון דער מלינה, האָבן אייניקע זיך אויפגעכאַפט פון ערשטן דרימל. זיי האָבן מיט נייגיר זיך צוגעהערט צו דער מעשה, וואָס האָט היינט מיט מיר זיך פּאַרלאָפּן. דער אַלטער טאַטאָר אויף וועמען דאָס געזעץ פון אַקטיווער דינסט פאַרן לאַנד, איז שוין לאַנג נישט חל געווען, האָט מיין דערציילונג אויפגענומען אָן איבעראַשונג און פּאַרשטענדיק געשמייכלט. לויטן שכל פון דעם סמאָליענסקער ייד, אַ לאַנגיאַריקער תּפּיסהניק, האָט דער קריגס־טריבונאַל זיך איבערצייגט, אָז איך בין אַ ״מיעטשטאַטעל״, אַ טרוימער, און כלפי אַזעלכן ווערן גענומען אין באַטראַכט מיל־דערנדיקע אומשטענדן. דער זעלביקער האָט זיך געהאַלטן פאַר

א בקי אין סאָויעטישן געזעץ. פאַר אים איז פאַסיק געווען דאָס ווערטל: וואָס טויג מיר מיין פּויליש רעדן, אָז מען לאַזט מיך אין הויף גישט אַרײַן. דעם פאַרברעכער איז פאַרבאָטן געווען צו ווױנגען אין דער גרויסשטאַטישער פּעריפּעריע. ער האָט יעדן טאָג זיך געריכט מען זאָל אים פון דאַנען אַרויסשיקן. אין אַ שיינעם אינדער־פרי האָט ער טאַקע באַקומען אַ „פאַרנעם־זיך“־צעטל און אויפן דריטן טאָג האָט די געגנטלעכע מיליץ אים פון דאַנען אַרויסגעפּטרט. אָבער ווי באַהאַונט יענער זאָל גישט זײַן אין דער סאָויעטישער געזעצ־געבונג — איך האָב דעם אורטייל אויפגענומען ווי אַ נס.

בלויז איינער פון מײנע מיטוויינער, אַן אַמאָליקער דעניקיניעץ, האָט זיך גישט שטאַרק געפּרייט, וואָס מען האָט מיך אַרויסגעלאָזט אויף דער פּריי. איך האָב אַליין זיך אויסגערעדט: ווי לאַנג דער הונט בייסט גישט, זאָל ער בילן. ווען איך האָב אָבער אַ צײַט שפּעטער, זײענדיק אין לענינגראַד, זיך אָפּגעשטעלט אין גאַס לײענען אַן אויפגעקלעפטן נעקראַלאַג, ווי מען האָט צו וויסן געגעבן וועגן דעם טויט פון דעם יידישן שרייבער שכנאַ עפשטיין. איז נעבן מיר געשטאַנען אַ סאָויעטישער בירגער און אַנטיסעמיטיש געהאַוו־קעט. דאָס האָט מיר ערגער ווי געטאָן ווי אַ ביס.

קאפיטל עלף

עס האט זיך שוין דערנענטערט דער סוף צו דעם מלחמהדיקן וואַנדרעווען. פון דעם אַרבעטס־באַטאַליאַן איז געבליבן אַ קליינער שריד. אין דאַרף זענען נאָך איינגעשטאַנען געציילטע יידן, ווי דער פאַריקמאַכער מיט זיין קליינער משפּחה, דער בוכהאַלטער פון פינסק וועמען עס איז אַנגעטרויט געוואָרן די פּראַוויאַנט־ירונג, און נאָך עטלעכע פּוילישע יידן. די לעצטע האָבן מיט דעם פאַרוואַלטער פון „לאַראַק“ זיך גוט פאַרהאַלטן און גענאַסן פון זיך גוטווייליקייט צו טאָן אַ טובה.

דער לעצטער אָפּשטעל פון אונדזער ויסעו ויחנו האָט געזאַלט זיין לענינגראַד. דורך די אַלע וואַגליאַרן האָבן מיר ערשט איצט געפילט דעם טעם פון פאַרן אין אַ פּאַסאַזשיר־צוג. מען האָט אונט־דזערע וואַגאַנען איבערגעוועקסלט אויף אַ רעזערוו־ליניע. דאָ האָבן מיר געוואַרט ביז מען וועט באַשטימען פאַר אונדז אַ וווינ־אַרט. דערווייל זענען מיר אויסגעשטיגן און געלאָזט זיך אוועק אויף אַ שפּאַציר איבער די גאַסן פון דער באַרימטער שטאָט.

לענינגראַד האָט בעת דער באַלאַגערונג פאַרלוירן פיל צענד־ליקער טויזנטער פון איר העלדישער באַפעלקערונג. הגם דער שונא האָט אויך דאָ געווייט חורבן און טויט, דאָך האָט די שטאָט מיט אַלע אירע אורבאַניסטישע הנען בכלל נישט פאַרלוירן איר פּריער־דיקן פּרעכטיקן אויסזען. שפּאַנענדיק דורך דער פאַרשטאַט, זענען מיר אַנגעקומען צו אַ רוישיקן באַזאַר. די פּריינדלעכע איינוווינער האָבן באַזונדערס נאָך דער לעצטער פּופּצן־חדשימדיקער באַלאַגע־רונג, קיים באַוויזן ערשט זיך צו שטעלן אויף די פּיס.

איך האָב זיך אַרומגעדרײט צווישן די געשטעלן וווּ מען האָט פאַרקויפט ברויט, געזיסטע טיי, קאַרטאַפּל-פּלעצלעך און אַנדערע אַרעמע מאַכלים, וועלכע זענען אין שלעכטע צײַטן אומעטום אַ סחורה. קײן געלט עפעס צו קויפּן האָב איך נישט געהאַט. בין איך אַרומגע- גאַנגען פאַרשמאַכט, קוקנדיק אויף אַלצדינג מיט הונגעריקע אויגן. דערצו האָב איך איצט מער ווי אַלע מאָל זיך געשעמט וואָס איך גיי אַרום קרוע ובלוע. עס איז אַבער שוין געווען אַ גרונט צו האָפּן אויף עפעס בעסערס. שטייענדיק אַזוי נעבן אַ שטעלעכל, איז פּלוצעם צו מיר צוגעקומען אַ יונגע פּרוי — נאַ טיע, דיאַדינקאַ! — האָט זי מיר צוגעוואָרפּן עטלעכע געצײלטע ווערטער — און מיר דערלאַנגט אַ האַלב לעבל ברויט. איך האָב אַפּילו אין יענער נויטבאַדערפטיקער מינוט זיך אַ ווייל צוריקגעהאַלטן אַנצונעמען איר ברייטהאַרציקע מתנה. נאָר דער כּוח פון הונגער איז שטאַרקער פון מענטשלעכן שטאַלץ. פון גרויס איבערראַשונג האָב איך נישט באַמערקט ווי די פּרוי איז פאַרשוונדן צווישן עולם.

* * *

אין לענינגראַד האָבן מיר זיך איינקוואַרטירט אין איינעם פון די ווייניקער באַשעדיקטע הייזער אויף רעשעטניקאָוואַ-גאַס נ' 15. נישט ווייט פון די זאַוואָדן "עלעקטראַ-סילאַ". אויב איך האָב נישט קײן טעות זענען דאָס די אַמאַליקע פּוטילאָוער זאַוואָדן, וועלכע פאַרנעמען אַ וויכטיק אַרט אין דער אַקטאַבער-געשיכטע. דער פּיר-קאַנטיקער הויף, דאָס סקווערל אין מיטן, האָבן מיך דערמאַנט דעם הויף אין וואַרשע אויף נאַוואַליפּיע, וווּ כ'האַב געווינט ביי דער מומע. די איצטיקע דירה איז באַשטאַנען פון צוויי צימערן, צו פּיר מענטשן אין איינעם. דערווייל האָט זיך ווידער אַנגערוקט דער בייזער, רוסישער ווינטער. ער האָט גאָר פּריי זיך צעבאַלעבאַטעוועט אין אונדזער קנאַפּ-באַוואַרנטער דירה. דער זיידע פּראַסט האָט געדיכט באַמאַלן די פענצטער-שויבן מיט אויסטערלישע בלעטערנדיקע פּלאַנצן און

אויך נישט פארגעסן די ווענט. קיין אנדער ברירה איז נישט געווען. מען זאל נישט געפרוויט ווערן צו וואס מען קאן געווינט ווערן. פאר יענע וועלכע האבן פארנומען די קיד, איז נאך געווען צו דערליידן. איך האב נישט געקאנט מעיז פנים זיין אריינצוגיין זיך אנווארעמען ביי דער צעגליטער פליטע, נישט מיטברענגנדיק מיט זיך עטלעכע שייטלעך האלץ. די אנדערע פון מיין צימער האבן יא אויסגעפונען פון וואנען צו ברענגען א ביסל הייצווארג. האבן זיי טאקע זיך אריבערגעקליבן מיט די בעטלעך צו יענער גרופע. געבליבן אין דעם אייז־קאלטן צימער זענען איך און דער אינזשיניער. דער לעצטער האט כסדר געשוויגן, כאטש צאל אים א רענדל פאר א ווארט. מיך האט געחידושט, וואס אנדערע פון זיינס גלייכן האבן דעמאלט זיך שוין איינגעארדנט אין בעסערע דירות און געלעבט נארמאל. זיין שטענדיק אנגעכמורעט פנים האט אויסגעדריקט פארביטערונג, ווי ער וואלט ביז געווען אויף דער גאנצער וועלט. ער האט אן איבעררייס גערייכערט, געקוקט מיט אויסגעלופעטע אויגן־ווייסלעכער אין חלל און עקשנותדיק געשוויגן. א געוויינלעכער צופאל האט מיך אויף רעשעטניקאווא צונויפגעפירט מיט א רוסישער שכנה. אין איר זארגפעלטיק איינגע־ארדנטער דירה האב איך אין די ווינטערדיקע אונטן געפונען א ווארעם ווינקל. די הארעפאשניצע מאריא גריגאריעווא האט יארן־לאנג געארבעט ביי די אויונס פון לענינגראדער ציגלאוואד. בעת דער באלאגערונג פלעגט זי יעדן פארנאכט אהיימקומען מיד און צעבראכן פון דער ארבעט ביים טאן די אויסטערלישע רעכט צו די טויטגעפאלענע פון הונגער און קעלט. איינמאל האט זי צווישן אנגעברענגטע מתים צום קרעמירן, באמערקט א בכבודיק געקליידעטן בר־מינן. — ער האט געהאט אזעלכע איידעלע הענט. — האט זי געוויזן אויף דער אויבערשטער טייל פון איר דלאַנע. דאס איז געווען אן אנצוהערעניש, אז דער קרבן איז געווען א ייד.

בטבע איז מאַריאַ גריגאַריעוונאַ געווען אַ גוטע און גאַנץ געמיטלעכע. זי האָט אָבער ווייניק זיך איבערגענומען מיט די בריוו פון איר מאַן, וועלכער איז נאָך דער מלחמה געבליבן שטעקן אין ווייטן מזרח וווּ דער שלום איז נאָך געווען באַדראַט פון יאַפּאַן. אַזויפיל רוסישע פרויען האָבן אין דער מלחמה פאַרלוירן זייערע מענער און מאַריאַ איז נישט גליקלעך געווען וואָס איר מאַן איז לעבנגעבליבן. זי ווייסט כאַטש וווּ ער געפינט זיך. אויך זייער זינדל איז איבערגעקומען די שווערע צייט אין אויבעקיסטאַן ווהיין מען האָט אים עוואַקוירט. עטלעכע חדשים נאָך דער באַפרייונג האָט מען אים צוזאַמען מיט אַנדערע קינדער אַפגעשיקט אַהיים. דאָס פאַרבענקטע בחורל האָט, ווייזט אויס, נישט געפונען ביי דער מאַמען די נויטיקע וואַרעמקייט. נאָך צוויי וואָכן אַפזיין אין שטוב, איז ער פלוצעם נעלם געוואָרן.

געוויינט האָב איך נישט ווייט פונעם צענטער. דער אַמניבוס האָט דורך איזמאַילאַווסקי געפירט ביז נייעוסי-פראַספעקט, די גאַס פון שרייבער און פּאַעטן. פאַרנעמענדיק זיך אויף רעכטס, איז שוין נישט ווייט געווען צו דער היסטאָרישער בריק. דאָ האָבן אין אַ גלייכמעסיקן פירעק זיך אַרויפגעהויבן די באַקאַנטע פערד-סקולפּטורן אין צעפּאַלאַשעטע פּאַזיציעס. צווישן די דורכגייער האָט ווער-נישט-ווער זיך אַפגעשטעלט צו וואַרפן אַ בליק אויפן לויפיקן טייך וועלכער שפיגלט אַפּ אין זיך די פילפענצטערדיקע געבייען פון ביידע ברעגעס. פלוצעם האָט אַ כמאַרע פאַרצויגן דעם אויסגעקלאַרטן הימל און פאַרהאַנגען מיט טונקלעניש די ווונדער-לעכע לאַנדשאַפט. דער וויאַדוקט און דער גאַנצער אַרום האָט מיך געמיטלעך באַווירקט, מיך אַנגערעגט מיט פּאַעטישער שטימונג. לענגאויס די ריזיקע הייזער האָבן אויף ביידע זייטן פון דעם ברייטן פראַספעקט זיך געצויגן רושטאַוואַניעס. די אַרבעט איז דאָ אַנגעגאַנגען מיט באַזונדערער חריצות. מען האָט רעמאַנטירט די

הייזער-פאסטאדן און זיי פריש באמאלן אין די זעלביקע קאלירן פון פריער, ווי הימל-בלוי, העל-גרינ, אראנזש און פיאלעט. מיט דער כוונה נישט ארוועקצונעמען פון די היסטארישע געבייען דעם אלטן יעליזאויעטישן קאלאריט.

שפאנענדיק איבער לענינגראדער גאסן און בולווארן, באקומט מען דעם איינדרוק ווי פאר די אויגן וואלטן זיך פארבייגעוויקלט שטיקער רוסישע געשיכטע. געשפייזט האב איך זיך מיט דער נאָדל. בייטאָג געארבעט אין אַרטעל און אין אַוונט פון צייט צו צייט אַריינגעכאַפט אַ זייטיק פאַרדינסטל. איינמאַל קומט אין דער מאַסטערסקאַיאַ אַריין אַ יונגע רוסישע פרוי. כמעט אַלע פון דער אונטערנעמונג האָבן זי געקענט. זי האָט דרייַסט אָבער גאַנץ איידל זיך צוגעזעצט נעבן מיר. זי נעמט אַרויס אַן אַלט־אַפגענוצטן מענערשן פאַלטאָ און בעט מיך איך זאָל איר ווייזן ווי אַזוי פונאַנדערצונעמען די נעט. זי וויל אים איבערניצעווען אויף אַ דאַמען־מאַנטל פאַר זיך. געמיינט האָט זי אַפנים איך זאָל איר „העלפן“ אים אויפנייען. דער מלבוש איז געווען געמאַכט פון אַמאַליקן גוטן, רוסישן שטאַף. ער האָט נאָך איינגעהאַלטן די קאַליר. נאָר איין צרה; דאָס אַלטוואַרג איז טיילווייז געווען צעפרעסן פון מילכן. איך האָב געדולדיק פאַרצערעוועט די לעכער און איר „אויסגעלאַדעוועט“ אַ מאַנטל צום טראָגן.

די שניידערשע אַוונטן ביי סאַפיע אוואַראַוואַ זענען געווען אַנגענעם און ליב. מיט איר נאַבעלער האַלטונג און באַנעם האָט זי דערוועקט צו זיך רעספעקט. זינט מען האָט איר מאַן פאַרשיקט אויף צוועלף יאָר אין די ווייט־ווייטע געגנטן פון רוסלאַנד, האָט זי נישט אויפגעגעבן די האַפּענונג אים נאָך צו זען. פון איר קליינעם פאַרדינסט האָט זי יעדן חודש אַפּגעשפּאַרט עטלעכע רובל אויף צו שיקן אים אַמאַל אַ פעקל שפייז. אַרויסגעהאַלפן האָבן איר

די עלטערן וועלכע האָבן אין דאָרף זיך פאַרנומען מיט איר קינדס דערציונג.

אַ סך שעהן האָב איך פאַרברענגט אין דער גרויסער, לעניג-גראַדער ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון סאַלטיקאָוו־שטשעדרין. ביי מיר איז גאָר שטאַרק געווען דער דראַנג אָנצוּיאַגן דעם סכּום וויסן, וואָס איך האָב פאַרלוירן דורך די יאָרן פון וואַגל־און־וואַנדער. דורכגייענדיק מיט אויפגעריסענע אויגן די נעמען פון פיל שרייבער און ווערק, האָב איך מיט באַדויער ערשט איינגעזען, ווי הינטער־שטעליק איך בין אין געביט פון ליטעראַטור. אויך אין די אונטער־שטע זאלן זענען געזעסן אינטערעסאַנטן, גריבלענדיק זיך אין אַלטע פּאַליאַנטן.

פול פרייד און עסטעטישן פאַרגעניגן האָבן מיר פאַרשאַפן די מוזיקאַלישע אויפפירונגען אין מאַרינסקי אָפּערע־הויז. סצענישע קונסט און דערהויבנדיקע מוזיק האָבן דאָ האַרמאָניש זיך צונויפגע־גאַסן. דער עמאַציאָנעלער כוח פון נגינה איז שטאַרקער פון ליטעראַטור. דורך פאַרשידנע מיטלעכע קלאַנגען און טאַנאַציעס דריקט אויס דער מענטשלעכער זשעני זיינע געפילן טיפּער ווי מיט ווערטער. באַזונדערס געפינט דער רוסישער מעלאָס זיין פולן מוזיקאַלישן אויסדרוק אין די נאַציאָנאַלע אָפּערעס ווי „איוואַן סוסאַנין“, „קניאַז איגאַר“, „באַריס גאַדונאַוו“, „יעווגעני אַניעגין“ און אַנד. די פּרעכטיקע אויסשטאַטונג אין זאַל, די קרישטאַל־צעלויכטענע זשיראַנדאַלן, די זיצערטער אין גאַנצן באַצויגן מיט רויטן געוואַנט, די בנעימותדיקע האַלטונג פון פּובליקום און איבער־אַלץ, די פּרעכטיקע פאַרשטעלונג, ברענגען דיך אַריין אין אויסער־

זיכיקער דערהויבונג. בעתן אנטראקט הויבט א טייל פון די צוקוקער זיך אויף פון די ערטער ארויסצוגיין אין פאיע. ארום דער פאנטאן-סטאטוע פארמירט זיך א מין שפאצירנדיקע פראצעסיע. יעדער איז געקליידט אינעם שענסטן און בעסטן וואס ער פארמאגט.

* * *

אין וועלכע וועלט-שטעט איך זאל שוין נישט האבן אויסגעווען, האב איך אין ערגעץ נישט געזען אזויפיל טעאטער ווי אין לענינגראד. שוישפיל איז א וויכטיקער צווייג פון דעם אלגעמיין קינסטלערישן שאפן. דער ערנסטער רוסישער קולטור-מענטש שאצט געהעריק אפ דעם דערציערישן ווערט פון סצענישער קונסט. ער האט פאר איר א באדערפטיקן אינטערעס. וועגן דעם זאגט עדות דאס אפטע באזוכן טעאטער. צום רעפערטואר פון לענינגראד דער אקאדעמישן טעאטער האבן דעמאלט געהערט אסטראווסקיס „צרות פון שכל“, טאלסטאיש „תחית המתים“, טשעכאווס „קארשן סאד“, גארקיס „אויפן דנא“, לאורעניעווס „דער 41-טער“ און אנדערע דראמעס. דאס שפילן פון די אקטיארן איז געווען, ווי מען זאגט, געווייגן און געמאסטן. יעדער קער און ווענד אויף די בינע-ברעטער איז געווען קינסטלעריש בארעכטיקט. דער עיקר-עלעמענט פון סצענישער קונסט איז דא געווען די עכטע אינערלעכע איבער-לעבונג. ווי עס האט געלערנט דער גרויסער בינע-מיסטער ק. סטאניסלאווסקי.

זיין אין לענינגראד און נישט באזוכן דעם ערמיטאזש? דאס וואלט איך קיינמאל זיך נישט מוחל געווען. מען האט דעמאלט ערשט געהאלטן אין אויסשטעלן צוריק דעם גרעסטן טייל פון די קונסט-אוצרות וואס מען האט באוויזן ארויסצופירן איידער דער שונא האט באלאגערט די שטאט. פון דעסטוועגן האבן אין די רחבותדיקע זאלן מיט די ריזיקע פאנאראמע-פענצטער זיך נאך

געפונען גענוג עקספאנאטן פון היסטאריש-קינסטלערישן ווערט. די פענצטער-שויבן האבן אפגעשפיגלט אין זיך די קאלירן פון סעלעדין, אראנזש און בלוי אין לייכטער שאטירונג. סטודענטן און אויך מיטליעריקע בירגער האבן גרופעסווייז דא אהערגעצויגן צו זעטיקן דאס אויג מיט ווונדערלעכע קונסט-שיינקייטן. איך האב זיך צוגעלאנטשעט צו א גרופע עסקורסאנטן און אויפגעכאפט ידיעות וועגן וויכטיקע געמעלן — אין וועלכער עפאכע און פון וועמען געשאפן. די פארלעסלעכע אויפקלערונגען פון דעם גייד האבן געוויזן, אז ער איז גוט באקאנט מיט דער געשיכטע פון דער אייראפעישער, ווי מיט דער געשיכטע פון דער אנטיקער קונסט. נאר איידער מיר פארפארן ווייטער, לאמיר זיך אומקערן צו די ערשטע טעג פון אונדזער אַנקומען קיין לענינגראד. אין איינעם אַ טיפהאַרבעטיקן אינדערפרי, די פענצטער-שויבן זענען נאכנישט געווען פאַרקאוועט מיט פראַסט, האָב איך, אויפשטייענדיק פון געלעגער, כדרך הטבע, אַרויסגעבליקט צום דרויסן. אין אַקעגן-איבערדיקן הויף איז נעבן אַ וואַסער-פּלומפּ געשטאַנען אַ כאַפּטע מאַנסלייט, טייל פון זיי נאָקעט ביזן גאַרטל און זיך געוואַשן. דאָס זענען געווען נאַזישע קריגס-געפאַנגענע. געהיט האָט זיי, הערט, אַ באַוואַפנטע פּרויען-וואַך. די וועלט האָט שוין דעמאָלט פּרטימדיק געוויסט וועגן די מעשים תּעתועים פון די היטלעריסטישע חיות רעות. די רויטע אַרמיי האָט זיי אַרויסגעשטויסן פון די אַקופּירטע געביטן, אויסגעליידיקטע פון יידן, און טיילווייז פון דער אַלגעמיינער ציווילער באַפעלקערונג. איך בין איצט געשטאַנען פנים אל פנים מיט די מערדער פון מיין פּאַלק. פאַר די סוואַטיקאַ-העלדן איז דער דאָזיקער „געפאַנגענלאַגער“ געווען ווי אַן אַפרוהויוז. מיט דעם האָט די סאָויעטן-מאַכט געוויזן דער וועלט, ווי הומאַניטאר זי באַהאַנדלט די קריגסגעפאַנגענע. מעגלעך, אַז די כּוונה איז געווען אויסצונוצן זייערע פּראַפעסיעס פאַר דער סאָויעטישער אינדוסטריע.

אז מען דארף דעם גנב, שטעלט מען אין א זייט, אפילו דעם ישר. אבער דאס ברענענדיקע געפיל פון נקמה האט נישט געוואלט וויסן פון קיין הומאניטארע געזעצן און זאכלעכע חשבונות. יענע וועלכע זענען דורכגעגאנגען אלע פייערן פון היטלעריסטישן גיהנום, זענען באשטאנען צו קוויטירן דעם חשבון מיט די דייטשישע מערדער לויט דעם רעפטפארטיקן געבאט: עין תחת עין.

* * *

פון די פראנטן זענען אנגעקומען נייע ידיעות, אז די רוטע ארמיי גייט כסדר פארויס. אט איז לובלין שוין געווארן באפרייט. דארט האט זיך געשאפן די צייטווייליקע פוילישע רעגירונג. די סאוועטישע באוואפנטע כוחות זענען מיט דער הילף פון די אליאירטע אריין קיין בערלין. דער שונא איז געווארן באזיגט. דאס פאלק האט געיובלט. מען האט געטאנצט אין די גאסן. די פרייד איז אבער געווען געמישט מיט טרויער איבער די פארשניטענע קרבנות. ווי עס זאל נישט זיין, האט מען איצט שוין געקאנט טראכטן וועגן פארבינדן זיך מיט דער היים. עס זענען פארביי פיר וואכן ווי איך האב צוריקבאקומען איינעם פון מיינע אוועק-געשריבענע בריוו מיט א קורצבינדיקן צושריפט וואס האט גאר-נישט אנגעזאגט קיין גוטס. דער דאזיקער צושריפט האט ווי באשטעטיקט די תשובה, וואס איך האב נישט לאנג צוריק געהאט באקומען פון „פארבאנד פון פוילישע פאטריאטן“ אין מאסקווע. דארט האט זיך געזאגט: אין דער רשימה פון די לעבנגעבליבענע יידן אין פוילן איז קיינער מיט אזא נאמען נישט פארצייכנט. אונ-טערגעשריבן — אידא קאמינסקא. וואס האב איך מער געקאנט טאן ווי באגיסן זיך מיט טרערן? איך האב נאך געדענקט זייער לעצטן בריוו. זיי האבן נישט געהאט קיין מוט אליין זיך ארויסצורייסן פון לייבגרוב. און איך האב נישט געהאט קיין מעגלעכקייט זיי צו העלפן.

קאפיטל צוועלף

די גאנצע וועלט, זאגט מען, איז איין שטאט. דאס האט זיך באשטעטיקט ווען איך האב, שפאצירנדיק איבערן ניעווסקי-פראספעקט אין לענינגראד, אומגעריכט באגעגנט א סטודענטין פון דער מאסקווער יידישער טעאטער-שול. בעת די דייטשן זענען שוין געשטאנען נישט ווייט פון מאסקווע, האט זי נאך באוויזן אהיימצופארן צו אירע עלטערן קיין לענינגראד פון וואנען זיי האבן צוזאמען זיך עוואקוירט קיין אוראל. זיי האבן זיך אפגעשטעלט אין דעם זעלבן עיר מקלט — קארפינסק ווו זי האט מיט א לענינגראדער טרופע געשפילט רוסיש טעאטער. איך האב באדויערט וואס איך האב נישט געוואוסט, אז זי געפינט זיך דארט. ווען מיר האבן זיך שוין אפגעקילט פון דער איבערראשונג, פרעגט זי מיר, בינו לבינו, צי איך האב אין פוילן געהערט וועגן הרב קעסטנבערג. איבערנע-מענדיק זיך מיט גרויסן ייחוס, דערציילט זי מיר, אז אין זייער הויז שטייט איין דעם דערמאנטן רבס א זון.

מיט הרב קעסטנבערג האט אמאל אין פוילן זיך גערודערט א וועלט... געווען א צייט ווען די גרויסע ראדעמער קהילה האט דעם אומגעווינטשענעם מרא דאתרא אפגעזאגט פון דער כסא הרבנות, אויף וועלכער ער האט זיך געהאלטן מיטן כוח פון מלכות. פאר אט דער טובה האט דער רב באמיט זיך אפצודינען דעם פריץ כפל כפלים. בעת די וואלן צום פוילישן סיימ, האט ער אגיטירט פאר דער ליסטע פון די פולקאוניקעס, וועלכע זענען דעמאלט געשטאנען ביי דער מאכט. אזוי ארום האט הרב קעסטנ-בערג זיך איינגעשאפן „אפיציעלן אויטאריטעט“ און אנגעהאלטן זיין שטעלע מיט תקיפות.

איך האָב לאַנג זיך נישט געלאָזט בעטן און צו מאַרגנס אָפּגעשטאַט דעם מיידל אַ וויזיט. לויט ווי פאַר אַ משפּחה זאַלבעפּערט מיט אַ פינפטן אַ צולאַג, האָבן זיי פאַרנומען אַ גאַר ברייחדיקע דירה. די שטוביקע היימלעכקייט האָט ביים עלנטן נע ונדניק אַרויסגערופן דעם געפיל פון קנאה. די עקרת הבית האָט מיט אַ צעשיינט פנים זיך געפאַרעט אַרום דער קיך. עס איז קענטיק געווען, אַז מען האָט דאָ נישט געפילט קיין נויט. דער ראש פון דער משפּחה — אַ נידעריק געפאַקט יידל, האָט געבראַכט אין שטוב אַריין פון כל טוב. פון דעם לעצטן צימער האָבן זיך געהערט יוגנטלעכע קולות. דורך דער אָפענער טיר האָב איך באַמערקט אַ הויכן, יונגן פאַרשוין ווי ער פאַדעט אַרום דער אַקטריסעס יינגערער שוועסטער. די מאַמע האָט אוודאי זיך געבענטשט וואָס איר איז באַשערט אַזאַ נחת, אָבער דער בחור האָט זיך ווייט נישט באַנומען ווי אַ בן הרב. ער האָט מיט פוסטן לייכטזין פון אַ שמענדריק, ריטמיש געשאַרט מיט די פיס אויפן גלאַטיקן פאַרקעט, אונטער-זינגענדיק צום טאַקט אַן אויסגעוועפּטן פוילישן טאַנגאָ. ער האָט נישט באַווייליקט זיך אומצוקוקן אויף דעם פליט, וועלכער קומט אויך אַרויס פון דער זעלבער גובערניע וואָס ער... גראַד איז דאָ אַרויפגעקומען דער אַקטריסעס אַ קווינע מיט וועמען איך האָב זיך באַקענט. אַדאַנק דער לעצטער האָב איך ווידער געשלאָסן באַקאַנטשאַפט מיט אַ יידישן ייחוסדיקן פראַפּעסאָר, אַן אָפּצווייג פון אַ ייחוסדיקער משפּחה אין מינסק. ער האָט ערשט געהאַט זיך אומגעקערט מיט זיין משפּחה פון דער עוואַקואַציע. באַגלייך מיט זיין פראַפּעסאָרישער שטעלע האָט ער צוריק באַקומען זיין פריערדיקע דירה. די שטוב איז געווען אַנגעהויפט מיט נאָך נישט אויפגעפאַקטע באַגאַזשן, ביכער, זשורנאַלן, אַ פּיאַנאָ, באַצויגן מיט אַ געדיכטן שיכט שטויב. אויפן דיל האָבן זיך געוואַלגערט צעשאַטענע מוזיק-בלעטלעך מיט טעקסטן פון יידישע פּאַלקס-

לידער. די נאָטן-בלעטלעך זענען געווען אַרויסגעריסן פון אַן אַלטער זאַמלונג, וואָס די אַמאַליקע געזעלשאַפט פאַר ייִדישער פּאַלקס־מוזיק אין פעטערבורג האָט אַרויסגעגעבן. מיט ייִדישער פּאַלקס־מוזיק האָט זיך פאַרנומען דעם פּראָפעסאָרס פּרוי. איצט זענען איר געלעגן אין זינען גאַר אַנדערע זאַרגן. אין ברייטערע שמועסן האָט דער פּראָפעסאָר פאַרשטייט זיך נישט געלאָזט זיך אַריינציען. פון זיינע געציילטע ווערטער, האָב איך, פון דעסטוועגן באַקומען אַ באַגריף, וואָס ער טראַכט און פילט ווי אַ ייד.

* * *

יא, אַ גרויסער טאָג גייט אויך אַוועק. עס איז געקומען די לאַנג דערוואַרטע שעה. די פּוילישע פּליטים האָבן איצט געקאָנט שוין טראַכטן וועגן אומקערן זיך אַהיים. לויט אַ מלוכהשער פאַר-אַרדענונג האָבן אין פיל רוסלענדישע יישובים זיך איינגעשטעלט רעפּאַטריאַציע־פּונקטן. די „ביעזשענצעס“ האָבן געדאַרפט דורכגיין געוויסע פאַרמאָליטעטן, דערנאָך באַקומען אַ ספּראַווקע מיט אַן אַנווייז אין וועלכן טאָג און פון וועלכער סטאַנציע דער עשאַלאַן וועט אָפּגיין קיין פּוילן. די פאַרשטייערין פון דער לענינגראַדער רעפּאַטריאַציע־ביראָ, אַ שיינע, אַנציענדיקע פּרוי, האָט ביים דורכ־פירן אירע פליכטן זיך געהאַלטן שטרענג אַן אַ מינדסטן שמייכל. זי האָט מיט פאַראורטיילנדיקן, איך וואָלט געזאָגט, איינגעוואַרצלטן אומצוטרוי נאָכגעקוקט יעדנס אויסגעפילטע פאַפירן מיט דער אַג-געקלעפטער פאַטאַגראַפיע, נישט אויסריידנדיק קיין איבעריק וואַרט. אין לענינגראַד האָבן זיך אַנגעקליבן אַנזעעוודיקע צאָלן פּליטים פון די שכנותדיקע לענדער אַרום דעם סאָויעטן־פאַרבאַנד. ווען עס איז געקומען דער טאָג פון אָפּפאַר, האָבן צום פּלוואַגאַ-נענדיקן צוג זיך צוגעשטעלט הונדערטער פּאַליאַקן, יידן, און ליטווינער. אַלע האָבן צוריק אַנגענומען די בירגערשאַפט פון זייער אייגן לאַנד. טייל פון זיי האָבן זיך געהאַלטן צוואַמען אין גרופּעס.

נאָר איך ווי עס איז פון תמיד מיר באַשערט, בין איצט אויך געווען אליין. אפשר איז דאָס מיין אייגענער חסרון. מיר קומט שווער אָן זיך צו פאַרקאָכן מיט וועמען אין פריינדשאַפט דורך אַ קורצער צייט.

די באַגעגעניש מיט דעם בחור פון לאַגיעוו — אַ שטעטל נישט ווייט פון אַפט — האָט מיר נישט צוגעשפילט, ווי איך האָב געוואָלט, איך זאָל מיט אים צוזאַמען שוין דערפירן דעם מלחמהדיקן וואַנדער־מאַרש צו אַן ענד... די אומגעריכטע טרעפונג האָט מיך אַבער שטאַרק גערירט און ביי מיר אַרויסגערופן היימישע זכרונות; יעדן טאָג אין וואָך פלעגן טאַנדעטניקעס, אַרעמע קרעמער אַרויס־פאַרן קאַיאָר אין אַ אַנדער געגנטיק שטעטל צום יאַריד. מאַנטיק — קיין אַיוואַנסק, דינסטיק — קיין צויומער, מיטוואָך איז מען געבליבן אויפן אַפטער יאַריד, און דאַנערשטיק — קיין לאַגיעוו. פרייטיק זענען טאַנדעטניקעס געבליבן אין דער היים, געגרייט זיך צום עונג שבת און געזאַמלט פרישע כחות פאַר דעם קומענדיקן וואַכן־געיעג נאָך פרנסה. געפירט אויף די יאַרדן האָט זיי „שימאַ מיטן פערדל“. יעדעס מאָל פלעגט די אויסגעהונגערטע שאַפּע זיך איינעקשנען אין מיטן וועג, אַז עס איז שווער געווען מיט הונדערט בייטשן זי צו רירן פון אַרט. נאָך אַזאָ קלאַגעדיקער „יאַזדע“, איז מען, ווי דער שטייגער, געקומען שפּעט אויפן מאַרק. די געשטעלן אויסצולייגן די סחורות זענען שוין געווען פאַרכאַפט דורך אַנדערע באַצייטנס אַנגעקומענע יאַריד־לייט. די גאַס איז פול געוואָרן מיט געשרייען און קריגעריי. מען האָט זיך געזידלט, גערופן מיט באַליידיקנדיקע נעמען, אויפּרופּנדיק צו עליה אַפילו דעם עלטער־זיידן פון קבר...

דער לאַגיעווער פעלדשער איז געווען אונדזערס אַ קרוב. ער האָט געהאַט זיין אייגנס פיר שיינ אויפגעוואַקסענע טעכטער. פאַר דער לינקער אַרגאַניזאַציע אין שטעטל האָט מיין פאַרן צו זיי אויף

באזוך געקאנט דינען פאר אן אויסרייד מיך צו שיקן אין קאנספיר-
ראטיווער שליחות. דער פלאן איז געווען, איך זאל אין אונט מיט
דער ערשטער געלעגנהייט שאַשטיל צוריקקומען אַהיים, גלייך עס
וואלט גארנישט געשען. עס איז אָבער אזוי אויסגעפאלן, אן איך האָב
געמוזט אין לאַגיעווי אַיבערנעכטיקן. שפעט ביינאַכט האָט די מאַמע
זיך וועקנדיק פון שלאָף, אַ בליק געטאָן צו מיין געלעגער און זיך
געווינדערט וואָס „דער יונג איז נאָך נישט דאָ“. זי האָט מער נישט
געקאָנט איינשלאָפן. גראַד איז מיין טאַטע דעמאָלט געווען אויף
זיין „לוסט־רייזע“ אין דער היים. זיי זענען ביידע אויפגעשטאַנען
פון בעט און אין דער שפעטנאַכטיקער פינצטערניש געלאָזט זיך
איבערן שטעטל קלאָפן אין באַקאַנטע טירן. גוט וואָס מייע פאַר-
דעכטיקטע חברים זענען בלויז אָפגעקומען מיט שרעק, מיינענדיק,
אַז פּאָליציי איז נאָך זיי געקומען. איינער האָט מיט אַ האַלב מויל
אויסגעגעבן דעם סוד וווּ איך געפיין זיך. ערשט דעמאָלט האָבן
מיינע עלטערן, קוים באַרויקטע, זיך אומגעקערט אין שטוב.
מיין טאַטע איז נישט געווען קיין פאַנאַטיקער. ער האָט פאַר-
שטאַנען, אַז די וועלט שטייט נישט אויף קיין אַרט. דער מענטש
ענדערט זיך אויך. דאָך האָט ער ווי אַן אַלטפרענקישער געיאַדעט
די מאַמע וואָס איך בין אַזאַ „אומלייט“. דערביי האָט ער אַנגעוויזן
אויף שכנותדיקע קינדער פון רייכע היימען וועלכע זענען לייטישער
פון מיר... מיך האָט אָבער מער געאַרט וואָס חברים האָבן דורך
פאַרשידענע אַנצוהערענישן געלאַכט פון דעם קאַנספיראַטאָר, וואָס
טויג אויף קלאָג...

* * *

פאַר מיין פרישה מיט לענינגראַד, האָב איך באַשלאָסן זיך
אַריבערצוכאַפן אויף אַ טאַג צוויי קיין מאַסקווע. די שטאַט פון
מיינע ליטעראַרישע טרוימען. איך בין געווען אין דער בחינה פון
אַ געטראַפּענעם, וועלכער האָט פון לאַנג שוין פאַרלוירן אַזוינס

וואָס איז אים נאָענט געווען צום האַרצן און קומט נאָך אַלץ אויף דעם זעלבן אָרט זוכן די פאַרפאַלענע אבידה.

דאָס פאָרן קיין מאַסקווע איז מיר נישט אָנגעקומען גרינג. קיין איבעריקע מזומנים אויף רייזע-הוצאות האָב איך נישט געהאַט. שנית, האָב איך פיל מאַל געדאַרפט זיך ווענדן צום נאַטשאַלניק פון דער אונטערנעמונג מיט דער בקשה, ער זאָל הייסן מיר אַרויס-געבן אַ קאַמאַנדיראַווקע, וואָס אָן אַזאַ קאַן מען זיך אין סאַויעט-רוס-לאַנד אין ערגעץ נישט אַרויסרירן. תחילת האָב איך זיין עקשנות אויפגענומען ווי אַ זאָך פון פרינציפּ. מעגלעך, אָז ער האָט אויף זיין אונטערנעמונג נישט געוואָלט צעטרענצלען די אַרבעטס-כוחות. שפעטער האָב איך דערשנאַפט, אָז אין זיין פאַרעקשנטקייט ליגט אַ פאַרבאַרגענע שנאה צום ייד. איך בין אָבער פון אים נישט אָפגעטראָטן און סוף כל סוף אַזאַ צעטל באַקומען.

קאפיטל דרייצן

איך האט געהאט בדעה אין מאסקווע בלויז איבערצונעכטיקן צוויי נעכט און אויפן דריטן טאג זיך אומצוקערן קיין לענינגראד וווּ איך בין צוגעשריבן... איך האב תיכף אָפּגעפונען דעם פּאַרגע-דענקטן אַדרעס פון ליזאַ איסאַקאָוונאַ, די עלטערע שוועסטער פון יענער פרוי, וועלכע האט ביי מיין ערשטן אַנקומען קיין אַרשע ממש פאַר מיר זיך מקריב געווען העלפנדיק מיר מיט דעם נויטיקסטן. ווי נאָר זי האט מיך דערזען, האט זי אויסגעבראַכן מיט אַ ביטער געוויין, גלייך זי וואָלט איצט באַגעגנט אַ נאַענטן פריינד פאַר וועמען אויסצוקלאַגן איר ביטער האַרץ. ליזאַ איסאַקאָוונאַ איז גראַד ערשט צוריקגעקומען פון אַ קורצן באַזוך אין איר געבוירן-שטאָט, וווּ זי האט זיך דערוויסט וועגן דעם גרויסן אומגליק וואָס האט געטראָפן מיט איר משפּחה. בעת די דייטשישע בלוט-הינט זענען אַריין קיין אַרשע, האָבן אַלע אירע אייגענע, צוזאַמען זיבעצן נפשות, זיך אַריבערגעקליבן צום טאַטן אין דאָרף אַריין. דאָרט האָבן די רוצחים זיי געצווונגען צו גראַבן פאַר זיך אַ קבר און זיי אַלע אויסגעשאָסן. טאַמער איז דאָס ווייניק געווען, האט מען פאַר אַ צושמעלץ צו אירע צרות, איינגעזעצט איר מאַן אין תּפּיסה. ער איז זינט יאָרן געווען אַ מעקלער פון באַן-בילעטן. ווי לאַנג דער עסק איז געגאַנגען, האט מען ווייניקער געטראַכט וועגן דער ערנסטקייט פון דעם פאַרברעך. איצט האט אים געדראָט אַ גרויסע שטראַף. די פרוי איז אומגעגאַנגען ווי אַן אַ קאַפּ. אירע הענט האָבן זיך נישט געהויבן צו דער שטוב-באַלעבאַטישקייט. נאָכמער איז זי נישט געווען אויפגעלייגט צו קיין געסט. דאָך, וועגן אַן אַרט וווּ

צו שלאפן איז נישט געווען קיין זארג. זי האט מיר בלויז אנגע-
זאגט נישט צו קומען שפעט.

איך בין אראפ אויף גארקייגאס. זי ציט זיך פון מינסקער
וואקזאל ביון רויטן פלאץ. א סך וויכטיקע געבייען זענען מיר דא
געווען באקאנט. אט איז דאס אקטיארן-הויז. ווייטער דער יעליסייעוו-
מאגאזין. נאך ווייטער שיינט פון קעגנאיבער ארויס דער רויט-
געפארטער בנין פון גארסאויעט. פון דאנען האב איך בנשימה
אחת זיך אראפגעלאזט אויף סטאלעשניקאווא, עלעהיי עס וואלט
אין דער טעאטער-סטודיע מיך דערווארט עפיס איבערראשנדיקס.
די שול האט געמאכט דעם איינדרוק פון אן אפגעלאזענעם פאליש.
אפגעכויםערטע ווענט. צעשעדיקטע מעבלשטיקער. די ביבליאטעק
פארנאכלעסיקט. איך האב נאך דא געטראפן עטלעכע באקאנטע
פנימער. די באברילטע אדמיניסטראטארין וועלכע איז אלע מאל
געווען פארווארפן מיט ארבעט, האט איצט ווייניקער זיך ארומגע-
פארעט. פון קאנצעלאריע איז צופעליק ארויסגעקומען דער דירעק-
טאר פראפ. מ. ביעלענקי. ער האט מיר געשטעקט א פריינדלעכן
שלום עליכם און פאר יוצא וועגן געגעבן אויף מיינע אנפראגן
באשרענקטע ענטפערס, ווי ער וואלט געטראכט: וואס ווייניקער
איז געזינטער. דער יונגער פראפעסאר איז פארן קריג שוין געווען
אנגעזען אין דער יידישער און אלגעמיינער קולטור-סיבה אין
מאסקווע מיט זיין פילגעלערנטקייט און חכמה. זיין בוך וועגן ב.
שפינאזא, דערשינען אין יידיש, איז צוליב אן אומבאקאנטער סיבה
נישט דערגאנגען צו דער ברייטער לייענערשאפט.

אין דער טעאטער-שול האב איך זיך דערוויסט וועגן דעם
טראגישן גורל פון אייניקע סטודיאנטן, וואס איך האב נאענט
געקענט. איינע פון זיי האט זיך אריינגעלאזט אין פראסטיטוציע
און זיך פאפאדיעט אין תפיסה. א צווייטע גאר טאלאנטירטע סטו-
דיאנטיין, אן אפשטאמיקע פון פוילן, געקומען אלס קינד מיט אירע

עלטערן קיין רוסלאנד נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה, האט אין א פארצווייפלטער מינוט אליין זיך גענומען דאס לעבן. און נאך איינער, א בחור, א גבר פון ביאליסטאק, איז אויסגעגאנגען פון הונגער מיט א יונגן טויט.

פון די לערער האב איך אין דער סטודיע באגעגנט דעם פילאָלאָג ע. פאלקאוויטש. אויך דאָברושין איז דאָ אַרויפגעקומען, אַנשפּאַרנדיק זיך אויף זיין שטעקן. ער האָט דורך דער צייט זיך שטאַרק פאַרעלטערט. נישט געקוקט אויף דעם גאַרנישט באַגייס-טערנדיקן איינדרוק, וואָס די סטודיע האָט אויף מיר געמאַכט, האָט דער „פאַרפּאַלענער“ בעל חלומות ווידער געהאַט חשק זיך אַוועק-צוועצן אויף דער שול-באַנק, כאַטש ער האָט זיך שוין דאָ נישט אַריינגעפאַסט לויטן עלטער.

נאָכן אַפּוועגענען זיך מיט דער שול, בין איך אַוועק צום „פאַרבאַנד פון פּוילישע פאַטריאַטן“. דורכקרייצנדיק די פּושקין-גאַס, האָב איך באַמערקט פאַרבייגיין דעם באַקאַנטן שרייבער פון פּוילן לעאַ פּינקעלשטיין. דאָס איז געווען אין סוף חודש מערץ. אין דרויסן איז נאָך גאַנץ קאַלט געווען. כ׳האַב געדענקט פּינקעלשטיינען פון דער צייטשריפט „פאַרויס“ וואָס ער האָט רעדאַקטירט אין וואַרשע מיט דעם בונדישן קולטור-טוער ל. האַדעס. האַרט פאַר דער מלחמה בין איך געגאַנגען צו אים מיט מיינע לידער. דער אַנפּאַנגער האָט בושט פּנימדיק אַנגעקלאַפט אין טיר פון רעדאַקציע. געעפנט האָט זי מיר פּינקעלשטיין אליין און גאַנץ העפלעך געלאָזט מיר וויסן, אַז דער רעדאַקטאָר איז איצט נישטאַ. אין מיינע צייטן איז אין פּוילן געווען אַן אַנפּלייץ פון יונגע דיכטער, צווישן זיי גאַנץ טאַלאַנטירטע, ס׳רוב פון דער פּראַווינץ. מסתמא, האָט אין יענעם טאַג שוין נישט איין גראַמען-פּלעכטער ביז מיר אַרויסגעברענגט דעם רעדאַקטאָר פון געדולד. איך בין אַראָפּ פון די טרעפּ ווי אַן אַפּגעשמיסענער. קורץ נאָך דער מלחמה, בעת איך האָב געאַרבעט

אלס קארעקטאר אין לאַדזשער „דאָס נייע לעבן“ און אין „יידישע שריפטן“ וווּ פינקעלשטיין האָט פאַרעפנטלעכט זיינע קריטיש-פאַרשערישע אַרטיקלען, איז מיר אויסגעקומען גאַנץ אָפט אים צו זען. ווען ער האָט אימיגרירט אין די שטאָטן, איז ער אַ צייט שפעטער אַראָפגעקומען קיין טאַראַנטאָ געבן אַ פאַרטראַג וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין סאָויעט־רוסלאַנד. נאָכן ענדיקן דעם רעפּעראַט, בין איך צוגעגאַנגען אים מקבל פנים זיין. ער האָט מיט מיר זיך האַרציק צעקושט.

אַז מיר דערציילן שוין וועגן די חבלי לידה פון אונדזער אַמאָליקן ליטעראַרישן אָנהויבער, איז גאַר כדאי צו דערמאָנען איינעם פון אונדזערע וויכטיקסטע קולטור־בויער און שעפּער, נחמן מייזל.

אין יענער צייט פלעג איך אַמאָל בחיל רעדה אַריבערטערטן די שוועל פון דער רעדאַקציע „ליטעראַרישע בלעטער“. איך האָב צום רעדאַקטאָר פון דער וואַכנשריפט נ. מייזל שוין פון לאַנג געהאַט אַוועקגעשיקט מיינע לידער מיט אַן אַנגעטאַקט בריוול וואָס איז, צו מיין ביטערער אַנטוישונג, געבליבן אַן ענטפּער. ערשט זייענדיק אין קאַנאַדע, האָט ער מיר מקרב געווען. מייזל האָט דער ערשטער אַנגענומען מיינע לידער צום דרוקן אין דער ניו־יאָרקער „יידישע קולטור“. דער קריטיקער האָט אויפגענומען מיט סימפּאַטיע מייך באַשיידן בענדל לידער „אין וואַגל“, וואָס איז אין 1948 דערשינען אין קאַנאַדע. אונטער זיין רעדאַקציע זענען אויך דערשינען מיינע דערציילונגען „אין לאַנד פון אוזבעקן“ (פּעבר. 1950), „מיטן עשאַלאַן“ (פּעבר. 1951), „געבליבן הינטער־שטעליק“ (יולי 1951), און אויך אַריינגענומען עטלעכע פון מיינע לידער אין זיין גרויסאַרטיקער אַנטאַלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“ (ניו־יאָרק 1955). צו באַקומען פון מייזלען אַ בריוול איז געווען אַ זכיה, אַ מין באַשטעטיקונג אויף ליטעראַרישער סמיכות.

איינער פון א סך

אט איז איינע פון זיינע דערמוטיקנדיקע תשובות צום פארצייכענער פון אט די נאטיצן;

ניר-יארק, דעם 19טן יוני, 1951

ליבער חבר ש. מיצמאכער, —

ערשט איבערגעלייענט אייער דערציילונג „געבליבן הינטער-שטעליק“ און געגעבן זי זעצן. פיין געשריבן. מער נישט דער צווייטער עפיזאד מיטן באזוך ביים בעל גוף איז נישט גוט אריינגע-פלאכטן אין דער דערציילונג. אבער פארפאלן, געלאזט עס ווי עס איז.

אזוי לייענט זיך עס גוט, פייער שילדערונגען און אויך הארציק געשריבן.

שוין צייט אַנצושרייבן אַ דערציילונג פון קאנאדער לעבן. טוט עס גלייך. די דערציילונג קומט אריין אין יולי-נומער. גריסט אייער פרוי.

מיט פריינדשאפט

אייער

נחמן מייזל.

צווישן די געציילטע, וועלכע האבן באַמערקט מיינע שרייבע-רישע אַנהויבן, איז געווען נאָך אַ וויכטיקע קולטור-פּערזענלעכקייט פון יינגערן דור — דער היסטאָריקער און ליטעראַטור-קריטיקער ב. מאַרק. ווער נאָך ווי ער איז אַזוי נאָענט באַקאַנט געווען מיט די מאַטערנישן פון די בעלי חלומות פון מיינ צייט? איך האָב געוואַלט זיך ווענדן צו אים מיט אַ בקשה, ער זאָל, אויב מעגלעך, אַנשרייבן אַ וואָרט פאַרויס צו מיינ קליינעם באַנד אויטאָביאָגראַפישע פאַר-

צייכענונגען. זיין פריציטיקער טויט האט מיין פלאן צונישט געמאכט.

* * *

אין „פארבאנד פון פוילישע פאטריאטן“ האב איך אפגעפילט די קולטור-געזעלשאפטלעכע אטמאספער פון הימישן פוילן. די הויפט-עסקנים פון דעם אפגעראטעוועטן הייפל פון פוילישן יידנטום זענען געווען דער אויבן דערמאנטער ב. מארק, דער דיכטער ד. ספארד, די אקטריסע אידא קאמינסקא און נאך אַנד. דער כאראקטער פון זייער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט האט זיך אונטערגעשיידט פון דער אמאליקער יידישער כלל-טועריי. זיי האבן געהאט אַ חברישן צוטריט צו די גאר אויבערשטע פירער פון דעם פארבאנד, וועלכע האבן געבילדעט דעם קערן פון דער שפעטערדיקער, נייער רעגירונג אין פוילן. נאך קנאפע טויזנט יאר האט דער קליינער, אפגעראטעוועטער מיעוט פון איבער דריי מיליאן פוילישע יידן ערשט געזאלט באקומען פולע גלייכבארעכטיקונג. און מיט צוואַנג-ציק יאר שפעטער איז אַט די נייע גלייכבארעכטיקונג אַזוי חוצפהדיק-אומפארשעמט געטראָטן געוואָרן מיט די פיס.

צווישן עולם אין פארבאנד האב איך אין אַ רוסישער קוטשמע דערקענט דעם שרייבער א. קאגאנאווסקי. ער האט מיט אַ פאר-טרויערטן בליק אַבסערווירט די פאָרוואַגלטע פוילישע יידן, וואָס פיל פון זיי האבן פון די פאָרוואַרפנסטע געגנטן זיך קוים דערשלאָגן קיין מאַסקווע. דאָס זענען מער נישט געווען די טיפן און פיגורן פון וואַרשע, וואָס ער האט קינסטלעריש פאראייביקט אין זיינע פּיין געשריבענע נאָוועלן פון פאַר דער מלחמה. די יידן זענען דאָ אַרױפגעקומען נאָך אינפאַרמאַציע און הילף, וווּ זיי האָבן אָנגע-טראָפן אויף ברידערלעכער באַציונג.

די צייט איז נישט געשטאַנען. איך האב אין מאַסקווע נאָך

געדארפט איבערגעבן א גרוס דער אלטער מוטער פון מיין באקאנטן לענינגראדער פראפעסאר. אבער פריער האב איך געוואלט באזוכן דעם שניידער-ארטעל, ווו עס זענען געווען באשעפטיקט עטלעכע צענדליק נאדל-ארבעטער פון פוילן. אריינקומענדיק אין דער סביבה פון עמך שער-און-אייזן, איז מיר ווי ווארעמער געווארן. מיר האט זיך געדאכט, אז איך האב די זעלבע פנימער שוין געזען אין די פראפעסיאנעלע פאריינען אין ווארשע, לאדזש, קראקע און טורנע. פיל פון זיי האבן אין יענער שטורעמדיקער צייט געקוקט מיט יוגנטלעכען גלויבן אין דער צוקונפט. זיי האבן אומעטום מיטגעטראגן מיט זיך דאס בוך, אויסנוצנדיק יעדע פרייע שעה אויף צו לייענען און שטודירן. איצט איז אויף זייערע פנימער געלעגן דער שאטן פון טרויער און פארצווייפלונג.

פאר מיין אפפארן צוריק קיין לענינגראד, האב איך נאך באוויזן זיך אריינצוכאפן אין יידישן מלוכה-טעאטער צו זען די אויפפירונג „פריילעכס“. דאס איז געווען א הייטערע פארשטעלונג, אויסגעפילט אין גייסט פון לא אמות כי אחיה. איך בין נאך א נאכט דורכגעשלאפן אין מאסקווע און צומארגנס אוועק צום פרא-פעסארס מוטער. זי האט געווינט צוזאמען מיט איר יינגסטער טאכטער. די זקינה האט מיט א פארקלעמט הארץ מיר דערציילט וועגן דעם אומקום פון איר באליבט אייניקל גרישא, אן אויסגע-צייכנטער סטודענט. בעת די דייטשן האבן נעענטער זיך גערוקט אויף מאסקווע, האט א טייל פון דער משפחה זיך עוואקוירט. זיי זענען געווען עטלעכע פרויען מיט גאר יונגע קינדער. די מענער האט מען מאביליזירט צו גיין אויפן פראנט. דער זיבעצניעריקער בחורעץ איז נישט שווער געווען מיט זיין געוויסן, וואס ער פארלאזט די פון שונא באדראטע הויפטשטאט און זיך אומגעקערט פון מיטן וועג אוועקצוגיין מיט פיל אנדערע זי פארטיידיקן. די 79 יעריקע סימע גינבורג האט מיר פארגעזונגען א ליד, וואס זי האט אליין

געשאפן לכבוד איר העלדיש אייניקל. איך גיב דאָ איבער די
לעצטע סטראָפּן פון דעם ליד נוסח פּאַלקסמאַטיוו, וואָס זי האָט
געזונגען מיט דער מעלאָדיע פון „הער נאָר דו שיין מיידעלע“.

„אַך, דו שיינער יונגעלע,

אַך, דו ליבער יונגעלע,

ווי וועסטו פאַרן אין אַזאַ ווייטן וועג?

— איך וועל גיין אין אַלע גאַסן,

און וועקן מענטשן פון אַלע קלאַסן,

מען זאָל דעם קוילער קוילענען,

נאָר דעם רשע אויסהאַבן.

אַך, דו שיינער יונגעלע,

אַך, דו ליבער יונגעלע,

ווי האָסטו ניט רחמנות אויף דיין טייערער מאַמען?

— אויף מיין טייערער מאַמען האָב איך שטאַרק

רחמנות.

נאָר מיך עסט דער פיין פון מיליאָנען אַלמנות

און פון קליינע קינדערלעך.

מיין יונג האַרץ ווערט מיר צעריסן

און עס עסט מיך מיין געוויסן,

איך קאָן שוין מער נישט אויסהאַלטן“.

הגם די טאַכטער איז אין איר קולטור-באַנעם שוין ווייט געווען
פון המונישע השגות, דאָך, האָט זי, ווי איך האָב באַמערקט, געשעפּט
הנאה פון דער מאַמעס שאַפונג.

* * *

אין דרויסן איז געשטאנען אן אנהויב־זומערדיקער טאג. „אלע זאכן“ זענען ביי מיר שוין געווען פאַרפאַקט, נאָר זיך אַרײַנצוזעצן אין עשאלאָן און פאַרן „אהיים“. איך בין אַוועק זיך געזעגענען מיט מאַריע גריגאַריעוואַ און איר באַדאַנקען פאַר דער גוטער באַהאַנדלונג, וואָס זי האָט מיר אַרויסגעוויזן אין משך פון דער צײַט וואָס איך בין בײַ איר געווען אַ יוצא ונכנס. נעבן הויף־אַרײַנגאַנג האָט מיך פאַרהאַלטן אַ שכנה. — איר גײט צו מאַריע — האָט זי מיט וויבערישן נײַגיר מיך געפרעגט. זי האָט גלייך מיר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מיט צוויי טעג צוריק האָט מאַריעס מאַן זיך אומגעקערט פון ווייטן מזרח. נאָך אַ שאַרפן קידערווידער מיט זײַן ווייב, האָט ער, בלייבנדיק אַליין אין הויז, זיך אויפגעהאַנגען. אַ פּראַסט איז מיר דורכגעלאָפן איבערן לײב. דאָס האַרץ האָט אין מיר אָנגעהויבן קלאַפן ווי בײַ אַ גולן. אַפּרײַסנדיק זיך קוים פון אַרט, בין איך צוריק אַוועק אויף דער צוזאַמענוווינונג. איך האָב אין גרויס איילעניש אַ כאַפּ געטאַן מײַן אַרעם ביסל פאַרמעג און געלאָזט זיך צום וואַקזאַל, בכדי דאָרט איבערצווואַרטן די נאַכט ביז דער צוג וועט אָפּגיין צו דער גרענעץ.

אין פינף מינוט בין איך שוין געשטאַנען ביים ראַג רעשעטני־קאַוואַ. פון אַקעגנאיבער, וווּ עס געפינט זיך דער אַנדערער פּליגל פון דעם זאַוואַד „עלעקטראַ־סילאַ“, זענען מיר אַנטקעגנגעקומען די דײַטשישע געפאַנגענע, געפירט פון דער זעלבער ווייבערישער וואַך. מיר האָט זיך אויסגעוויזן ווי דער ברוינער מאַנסטער האָט נאָך נישט אין אָנצן פאַרלוירן זײַן מעכטיק־ווילדן כוח. אַט דער־נענטערט ער זיך צו מיר און וויל מיך פאַרניכטן. איך האָב מיט אַ פאַרצאַרנטן בליק אַרײַנגעקוקט אין זײַערע פאַרשטיינערטע פּנימער. עס האָט מיך באַהערשט אַ פאַרבלענדנדיק געפיל פון נקמה. דאָס האָבן זײ דאָך די וועלט געלאָזט אין חורבות! פאַרטרונקען אין

בלוט א דריטל פון מיין פאלק און מיך קיילעכדיק פאריתומט. ווו זאל איך איצטער זיך קערן און ווענדן?
 דאך האט א טליענדיקער פונק פון האפענונג נישט געלאזט מיך אריינפאלן אין ייאוש און גערופן צום לעבן.
 דער טליענדיקער פונק פון האפענונג איז אבער גלייך פארלאשן געווארן, ווי נאך איך האב באטראטן די פוילישער ערד.
 די ערשטע טעג נאך מיין אַנקומען מיט דער רעפאטריאַציע קיין לאַדזש. שוין נאך דער מפלה פון די דייטשן, זענען אין פוילישע שטעט נאך פארגעקומען אפענע יידן-מאַרדן. דער קעלצער פאגראם האט געוויזן, אז געוויסע פאלאקן זענען גרייט אויסצוראטן די לעצטע שרידים פון פוילישן יידנטום. עס איז געווען א מורא זיך ארויסצורירן אונטערוועגנס. איך האב אבער געוואלט כאַטש איינמאל א קוק טאן אויף די פארבליבענע חורבות פון מיין היים.
 און אַט שטיי איך איצטער פאַר דער „אַפּטער בראַם“. דורך דאַנען האַט די אויסברוקירטע גאַס געפירט צום אַסטראָווצער וועג. אַמאַל איז דאָ פּול געווען מיט פּורמאַנקעס, דראַזשקעס, און טעקסיס וואַרטנדיקע אויף סוחרים-פּאַסאַזשירן וועלכע זענען ס'רוב געפאַרן אין דער גרעסערער שטאַט מאַכן מסחרים. די באַלעגאַלישע קולות האָבן געשפּאַלטן די לופּט. איצט האָבן בלויו מייע טריט אַפּגע-קלונגען אין דער וויסטער שטילקייט. געענטער צו דער ברייטער גאַס האַט זיך געשפּרייט דער חורבן. בלויו עטלעכע מויערן זענען געבליבן גאַנץ. צווישן זיי דאַס הויז, ווו עס האַט זיך געפונען אונדזער דירה. איך האָב מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ אַרויפגעשטאַפּלט דורך די טרעפּ צו דער טיר. זי איז געווען פאַרהאַקט און באַוואַרנט, מען זאַל זי נישט קאַנען עפענען. אַריינקוקנדיק דורכן פענצטער וואָס איז אַרויסגעגאַנגען צום קעגנאַיבערדיקן מויערל, האָבן זיך געוויזן נאַקעט-אַפּגעריסענע ווענט. קיין מינדסט איבערבליבעניש אין שטוב, גלייך מיר וואַלטן דאָ קיינמאַל נישט געוויינט. די

שטילקייט האָט אָנגעוואָרפֿן אַ שרעק. פֿון אונטערשטן גאַרן האָט
 עמעצער געהערט מיינע טריט. אַ בייזער ווונדער. אין שכנא
 אַרענשטייגס דירה האָט גאַר געוווינט באַנק דער שוסטער. אויף
 מיין פּראַגע צי ער ווייסט עפעס וועגן מיינע נאַענטסטע, איז דער
 ענטפֿער געווען קורץ און אַפּפּטרנדיק, ווי ער וואָלט מיר צו וויסן
 געגעבן, איך זאָל פֿון דאַנען וואָס גיכער זיך אַפּטראַגן. אַפּשטעלנדיק
 זיך אַ ווילע אויף דעם היימישן בריקל וואָס פֿירט צום איוואַנסקער
 וועג, איז מיר אַנטקעגנגעקומען יוזעק ראַמוס, וועלכער האָט תּמיד
 געיאָגט זיך נאָך ייִדישע מיידלעך און גערעדט צו זיי ייִדיש. ער האָט
 שטום געקוקט אויף מיר, ווי ער וואָלט געפֿילט זיך אין עפעס שולדיק...
 און אפשר איז דאָס געווען בלויז אַ מאַסקע? — אַ ניכטערער געדאַנק
 האָט מי ראוּנטערגעזאָגט, אַז כּדאַרף וואָס גיכער אַוועק פֿון דאַנען. איך
 האָב אָבער געוואָלט כאַטש אַ בליק טאָן צום הויז וווּ ס'האַט געוווינט
 מיין עלטסטע שוועסטער מיט איר קליינער משפּחה. הערנדיק ווי עמי-
 צער פּאַרקעט זיך אין דער בוידעמדיקער טונקלעניש, האָט די קריסט-
 לעכע שכנה אויפגעקייטלט די טיר. די פּאַרזעסענע מויד האָט מיך
 דערקענט. — יעזוס מאַריאַ! — האָט זי אַ פּאַרצאַפּלטע עטלעכע
 מאָל זיך געצלמט. זי האָט נישט געלאָזט מיך אַריבערטערען איר
 שוועל, טאַמער וועל איך דערקענען דאָס אָנגערויבטע גוטס פֿון
 מיין שוועסטער. יאָגן זיך נאָך שטוביקע חפּצים האָט פּאַר אָן אויס-
 געוואַרצלטן מענטשן נישט קיין זין. דער צוועק פֿון מיין איצטיקן
 קומען אַהער איז דאָך, דער עיקר, געווען אַרויסצונעמען אַ מעטריקע
 פּאַר אָן אויסלענדישן פּאַס. דער פּאַליטישער מצב אין לאַנד איז
 דערווייל נאָך געווען אומזיכער. די לופּט פּאַרפעסטעט. איך האָב
 געגרייט זיך אַרויסצופּאַרן פֿון פּוילן.

טאָראַנטאָ, סעפטעמבער, 1968.

